

**ARHITEKTURA IN URBANIZEM
V LJUBLJANI**

**OD OMEMBE V PISNIH VIRIH LETA 1144
DO POTRESA LETA 1895**

*in arhivsko gradivo
Zgodovinskega arhiva Ljubljana*

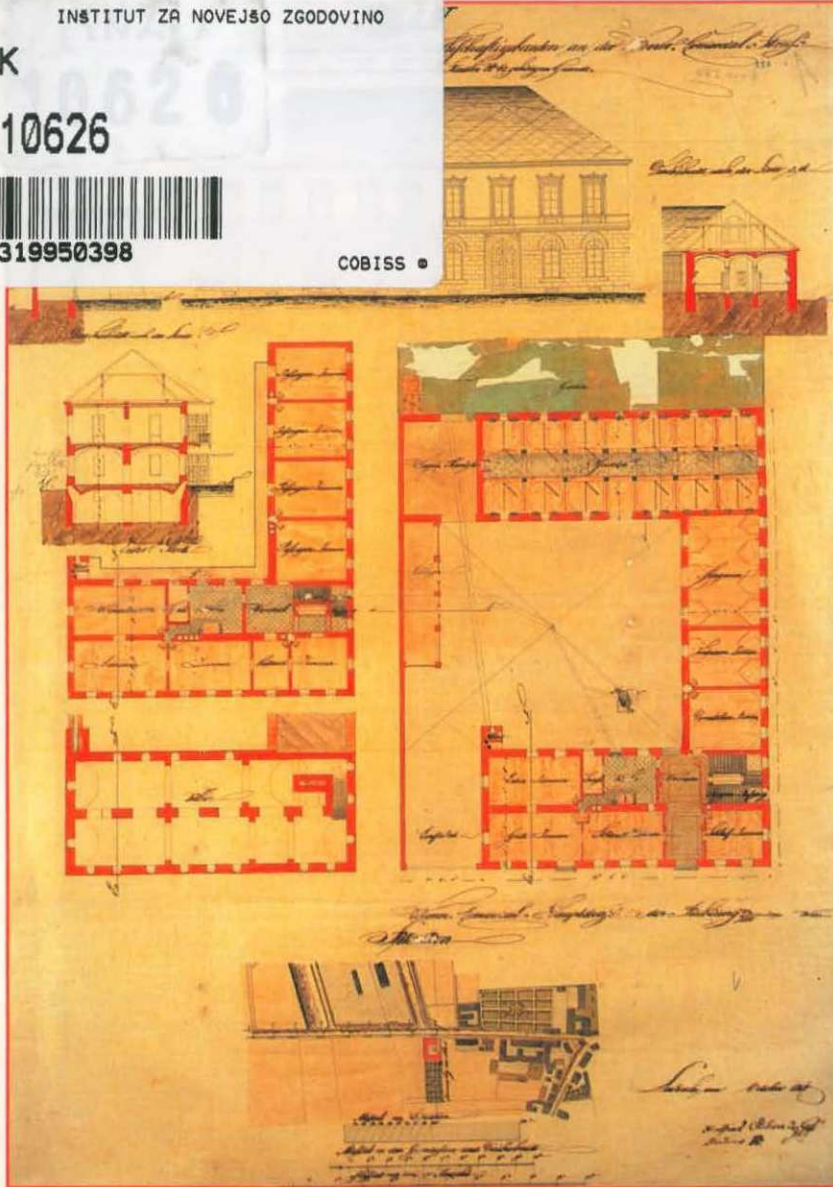
K

10626

319950398

COBISS •

ARHITEKTURA IN URBANIZEM V LJUBLJANI

OD OMEMBE V PISNIH VIRIH LETA 1144
DO POTRESA LETA 1895

in arhivsko gradivo
Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Naslovnica:

*Bavarski dvor - stanovanjsko in gospodarsko poslopje na
Tyrševi cesti 29 (Slovenska in Tivolska cesta 50), 1851*

*Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna
registratura - Reg. I, fasc. 520, fol. 623*

ARHITEKTURA IN URBANIZEM V LJUBLJANI
OD OMEMBE V PISNIH VIRIH LETA 1144 DO POTRESA LETA 1895

in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana

10858

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Ljubljana, Kulturno-informacijski center Križanke, 1994

Strokovna priprava razstave in kataloga: *Jože Suhadolnik*
Uredniški odbor: *Janez Kopač, Dragan Matič, Jože Suhadolnik* (glavni in tehnični urednik)
Likovna ureditev razstave in kataloga: *Jože Suhadolnik*
Lektorica: *Mija Mravljica*
Prevodi: *Lidija Berden*
Fotografska dela: *Darinka Mladenovič, Mikrofilm Ljubljana d.o.o. - Knehtl*
Računalniški prelom in oblikovanje: *MEDIJ d.o.o., Notranje Gorice*
Tisk: *Grafika MS*
Naklada: *1000 izvodov*
Izdal in založil: *Izgodovinski arhiv Ljubljana, zanj odgovarja v.d. ravnatelj Janez Kopač*
Finančna sredstva sta zagotovila *Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije*
in *Mestni sekretariat za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport Mesta Ljubljane*

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
71.4 (497.12 Ljubljana) (091)
72.03 (497.12 Ljubljana) (091)
SUHADOLNIK, Jože

Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo Izgodovinskega arhiva Ljubljana, KDC Kežanke, november 1994 / [strokovna priprava kataloga *Jože Suhadolnik*; prevodi *Lidija Berden*; fotografska dela *Darinka Mladenovič*]. - Ljubljana : Izgodovinski arhiv, 1994

Avtor naslova v kolofonu

1. Gl. str. nasl. 2. Izgodovinski arhiv (Ljubljana)

43620352

10626

N 97-07-1995 / 397

Na podlagi mnenja Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-555/94 mb z dne 30.9.1994 se od publikacije plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5% po tarifni številki 3 Zakona o prometniem davku (U. l. RS, št. 4/92).

VSEBINA

<i>Predgovor</i>	5
<i>Jože Suhadolnik: Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana</i>	7
<i>Summary</i>	28
<i>Zusammenfassung</i>	31
<i>Dragan Matić: Pregled nekaterih zgodovinskih okoliščin, ki so vplivale na stavbni razvoj Ljubljane v času od najstarejše listine iz leta 1320 v Zgodovinskem arhivu Ljubljana do potresa leta 1895</i>	34
<i>Summary</i>	41
<i>Zusammenfassung</i>	42
<i>Reprodukcije</i>	45
<i>Seznam razstavljenega gradiva</i>	86

PREDGOVOR

Povod za razstavo je 850-letnica prve omenbe mesta v pisnih virih in bližnja 100-letnica potresa v Ljubljani, ki je močno spremenil urbanistično načrtovanje, oblikovanje in izgradnjo Ljubljane ter spodbudil številne zamisli in rešitve o novem središču. Zgodovinski arhiv Ljubljana je združil oba jubileja in zasnoval razstavo z namenom, da prikaže del bogatega starejšega arhivskega gradiva in med njim tudi magistratnega gradiva, ki ga hrani. Kot nasledniki Mestnega arhiva, kjer so se gradbene zadeve zbirale in vodile, se zavedamo, da te niso popolne in ne vsebujejo vseh kvalitetnejših ljubljanskih projektov, ker gradbeno dokumentacijo hranijo tudi druge institucije, ali pa je izgubljena. Zato arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljane ne more dati celostnega pregleda arhitekturnega ustvarjanja v Ljubljani. Skrbno izbrano gradivo, ki nam ga

omogoča postavitev, poskuša prikazati gradbena, urbanistična hotenja in dejstva ter fotografske prikaze v omenjenem času, predvsem pa nam s precizno risbo in obarvanjem ustvarja lepoto plastične ponazoritve.

Avtorja prispevkov v katalogu sta opravila kar obsežno raziskovalno delo na specifičnem arhivskem gradivu - gradbenih načrtih, urbanističnih planih, kartah, fototežnih zbirkah in listinah.

Postavitev razstave in izdajo kataloga sta omogočila Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Mestni sekretariat za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport pri Mestu Ljubljana. Posebna zahvala velja vsem, ki so sodelovali pri pripravi in postavitvi razstave.

Jože Suhadolnik

ARHITEKTURA IN URBANIZEM V LJUBLJANI
OD OMEMBE V PISNIH VIRIH LETA 1144 DO POTRESA LETA 1895
in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Jože Suhadolnik

Srednjeveško mesto

a) Urbanistični začetki

Po svoji zasnovi je Ljubljana značilno srednjeveško mesto, nastalo v celoti zunaj Emone in tudi zunaj območja prafare sv. Petra. Razvilo se je v zavetju utrjenega gradu na vzpetini in izrabilo tudi Ljubljanico kot svojo naravno mejo. V poznem srednjem veku je dobilo oznako treh mest pod gradom in le z enim sestavnim historičnim delom je prestopilo reko. Najstarejši odprti trg je bil Stari trg, sledila je ureditev sedanjega Mestnega trga, oba se raztezata med grajskim gričem in Ljubljanico, na njenem levem bregu pa je ob ostankih zidov Emone nastal Novi trg s pristaniščem. Mestno obzidje je do konca 18. stoletja oklepalo vse tri mestne dele posebej, obgrajska dva pa sta bila zvezana po njem s trdnjavo na hribu.

Kot za druga utrjena srednjeveška mesta v Evropi je

tudi za Ljubljano značilna parcelacija in zazidava po načelih razreza zemljišča na ozke parcele, orientirane z ozkim delom na glavne ulice in trge. V zasnovi je vidna racionalna izraba omejenega prostora, ki ga je bilo mogoče po najkrajši črti utrditi, v oblikovanju mestne podobe pa značilna hierarhija stavbnih nalog. V parcelaciji Ljubljane je ugotovljen po pravilu sistem triosnih stavb. To načelo kršijo le nekatere javne stavbe, cerkve, samostani in plemiške hiše.

V speljavi ulic in trgov je veljalo oblikovalno načelo prilagoditve obgrajskega dela hribu in reki, novotrškemu predelu pa sta ista reka z reguliranim pristaniškim nabrežjem in ravna stranica emonskega zidu dala pravilnejšo podobo. Prečne ulice se v vsem mestu zložno vijugasto vzpenjajo po zemljišču ter tako ustvarjajo optično zaključene prostore, kar ni le rezultat zahtev tedanjega prometa, ampak so jo narekovali tudi obrambni pogoji in so jo estetsko pozitivno vrednotili. Tudi ravne ulice so namreč zapirali z vrati in jih zaslanjali s pomoli.

Načelna enakopravnost meščanov se je odražala tako v enakomerni parcelaciji kakor v višinskem oblikovanju hiš, ki so z visokimi slemenimi obstopile ulico ter se nizale ob njej s presledki komunskih prehodov v enakomernem ritmu.¹ Tak sistem je bil posledica požarnovarnostnih ukrepov, bil je bistvena sestavina estetske podobe ulice, ki so jo zabrisala šele poznejša stoletja. Edini predel, ki je ob vseh spremembah še ohranil prvotnejšo podobo, je Gornji trg. Drugod pa je baročna doba spremenila ta sistem iz praktičnih in estetskih razlogov.² Na drugi strani so privilegirani stanovi zavzeli večje parcele in vsa naslednja stoletja do konca baroka združevali po več hiš v večje enote. Samostani, postavljeni na obrobju mesta, so v primerjavi z mestno parcelacijo zavzemali izjemne dimenzije. Preko enakomernega niza meščanskih hiš so se vzpenjali koničasti zvoniki. Za vse poglede, zlasti s tivolske strani, kjer je bilo vedno odločilno razgledišče na mesto, pa je kraljeval nad naselbino kot simbol oblasti in estetska krona grad, s palacijem obrnjen proti mestu.

Danes se je v nadrobnostih ohranilo prav malo srednjeveških ostalin. Stavbe so bile povečini lesene in so jih začeli zamenjevati z zidanimi v drugi polovici 15. stoletja, sistematično pa najbrž šele po potresu leta 1511. Obdobja po njem pa zaradi novih oblikovnih prijemov in stavbnega značaja meščanskih hiš ne moremo več pri-

štetati k srednjemu veku. Od monumentalnih pričevanj srednjeveškega stavbarstva je pomembnih le nekaj poslopij; zlasti jedro gradu, deli obzidja, od obrambnih naprav v mestu se je ohranil stolp v Vegovi ulici, na Krekovem trgu pa je v blok stavb skoraj neopazno vključena podobna utrdba. Po hišah v mestu je gotovo še več stavbnih členov iz 15. stoletja, ki so izgubili svojo nekdanjo funkcijo in se pogosto skrivajo za mlajšimi adaptacijami. V celi vrsti primerov je ohranjena srednjeveška ilorisna zasnova, ki pa je dobila svojo današnjo obliko kasneje. Isto velja za predmestja.

Srednji vek je Ljubljani kot naselbini vtisnil neizbrisen pečat. Načrtna zasnova starega mesta in še danes vidne temeljne črte silhuete so rezultat prvega oblikovanja mesta. Na začetek sistematične regulacije smemo sklepati od 13. stoletja dalje, čeprav so se temeljne črte dokončno ustalile šele z zidano varianto meščanskih hiš.³ Srednjeveški urbanistični prostor je bil razmeroma nevtralno telo, zanj je bila pomembnejša plastika stavb, ki so sestavljala le njegovo mejo.⁴

b) Arhitekturni spomeniki

Med najstarejšimi stavbnimi spomeniki velja omeniti jedro **romanskega gradu**, ki je stal že pred letom 1144. Raziskave domnevajo nekdanji manjši obseg grajske trdnjave. Leta 1220 se omenja "palatium", ki se verjetno ne

1 N. Šumi, *Urbanizem in umetnost v Ljubljani (pregled od srednjega veka do danes)*, Kronika XII, št. 1, Ljubljana 1964, str. 9

2 N. Šumi, *Ljubljana-spomenik zgodovinskega urbanizma in arhitekture*, Kronika VII, št. 1, Ljubljana 1959, str. 43

3 glej op. 1, str. 10

4 glej op. 2, str. 43

nanaša na grajski palacij, temveč na vojvodsko palačo v mestu.⁵ V listinah se leta 1163 omenja cerkev sv. Petra kot sedež pražupnije, ki je obsegala velik del današnje Ljubljane z okolico. Vaška naselbina okrog šentpeterske cerkve je bila še v 13. stoletju pomembnejša od ribiško-čolnarske naselbine pod Gradom.⁶ Mestno obzidje je obstajalo vsaj že leta 1243.⁷ Prvi je bil obzidan Mestni trg (Mesto). Severovzhodno vznožje grajskega hriba se je pričelo naseljitveno zgoščati šele potem, ko si je prostor današnjega stolničnega kompleksa in Vodnikovega trga pridobil frančiškanski red, prvič omenjen v listini leta 1242. Frančiškanski samostan z manjšo cerkvijo je bil tu pozidan leta 1269.⁸ Prvotno ribiško naselje se je zato delno umaknilo na območje današnjega Ribjega trga. Poleg gradu in ostankov obrambnih naprav so dokumentirani ostanki cerkve nemškega viteškega reda s številnimi, bogato okrašenimi stavbnimi členi iz srede 13. stoletja, stala pa naj bi že pred letom 1230 (1269).⁹ Romanska faza stolnice in šentpeterske cerkve ni dokumentirana, vemo pa, da je cerkev sv. Nikolaja že stala leta 1262 na posestvu gornjegrajskega benediktinskega samostana,¹⁰ ohranjen sklepnik iz 14. stoletja pa govori

o njeni gotizaciji. Mesto Ljubljana je imelo dva mostova čez Ljubljanico. Leta 1280 se že omenja Stari most, pozneje Spodnji most na mestu današnjega Tromostovja.¹¹ V tem stoletju je gotovo obstajal tudi že Mesarski ali Zgornji most z mesnicami, pozneje imenovan Čevljarski most. Od leta 1297 je za Trančo poleg tedanjega kopaljšča stal prvi ljubljanski magistrat - komun,¹² ki so ga leta 1484 prestavili na sedanje mesto.

V začetku 14. stoletja je omenjeno staro ljubljansko pristanišče na Bregu.¹³ O gradbeni dejavnosti v tem veku nam je malo znanega (verjetno je opešala), pač pa nekoliko več o 15. stoletju. V čas poznega srednjega veka lahko postavimo delno prezidan grad, delno na novo zgrajen kot utrdba (od 1415 do 1493), večji del gradu pa izvira šele iz časa po potresu leta 1511, iz obdobja renesanse. Med najstarejše sestavine sodi leta 1489 omenjena gotska kapela sv. Jurija.¹⁴ Prvo, še gotsko stavbo rotovža na današnjem mestu, so pozidali leta 1484¹⁵ (domnevni mojster Peter Bezljaj), od nje sta se ohranila le Lipčeva kipa Adama in Eve. Prvotno palačo deželnih stanov Lontovž iz leta 1467 je podrl potres, novo pa so pozidali po požaru leta 1524.¹⁶ V 15. stoletju je tudi že stala gotska šentjakobska cerkev, ki so jo jezuiti leta

5 I. Stopar, *Sprehodi po stari Ljubljani*, Ljubljana 1992, str. 27

6 B. Mihelič, *Vodnik po Ljubljani*, Ljubljana 1989, str. 77

7 B. Korošec, *Ljubljana skozi stoletja*, Mesto na načrtih, projektih in stvarnosti, Ljubljana 1991, str. 20

8 glej op. 7, str. 25

9 glej op. 7, str. 24 in op. 5, str. 115

10 glej op. 7, str. 25

11 glej op. 5, str. 73

12 glej op. 5, str. 55

13 glej op. 6, str. 68

14 glej op. 5, str. 30

15 glej op. 5, str. 64

16 glej op. 5, str. 108

1515 prenovili.¹⁷ Postavljen je bil novi leseni Čevljarski most, ki je dobil ime po čevljarskih utah na njem. Tudi Stari (pozneje Špitalski) most je imel mesnice nad vodo.

Urbanizem 16. in 17. stoletja

Vsa gradbena dejavnost v 16. in 17. stoletju se je z redkimi izjemami odvijala znotraj mestnega obzidja. Zato iz te dobe nimamo nobenih novih mestnih predelov, če izključimo v obzidje zajeto območje med Rožno ulico in Vožarskim potom z Vodnim (Žabješkim) stolpom. Temeljna novost v oblikovanju ulic tega časa je zmaga sklenjenih horizontal nad nekdanjim gotskim ritmom. Hiše so dobile ravne strešne zaključke in močne vence, podoba ulice se je znatno poenotila. Tak sistem je začel zmagovati sredi 16. stoletja, saj se pri vrsti stavb iz začetka stoletja še obdrži gotsko strešno čelo kot na primer (kljub baročni prevleki) na Gornjem trgu. Opisana shema je v 17. stoletju postala nevzdržna, saj se ni mogla več skladati z značajem v širino razpotegnjenih palač, ki postanejo ključna naloga stoletja.¹⁸ Trubarjeva cesta je bila v začetku 17. stoletja že strnjeno pozidana na obeh straneh do Kolodvorske ulice (v 18. stoletju do Resljeve, v prvi polovici 19. stoletja do Vidovdanske ceste).

Najstarejši (fortifikacijski) načrt Ljubljane vojaškega arhitekta N. Angielinija je iz leta 1586. Pri njegovi izde-

lavi sta ga zanimala predvsem mestno obzidje z bastijami in gradom, tloris mesta in mestno zazidavo je označil orientacijsko oziroma le pomembne zgradbe. Tloris mesta znotraj obzidja je risan zelo pravilno, mestnih zaselkov zunaj obzidja pa v načrt ni vnesel. Kljub razlikam v redkih podrobnostih njegovih treh variant je Angielinijev načrt dovolj točen za svoj čas.¹⁹

V 17. stoletju sta "mapirala" ljubljansko mestno obzidje, jarke in posredno tudi tloris mesta dva vojaška arhitekta - Giovanni Pieroni in Martin Stier. Fortifikacijski načrt prvega je dolgo veljal za najstarejšega. Pieronijev načrt iz leta 1639 zajema le tisti del mesta, ki ga oklepa obzidje, pri čemer je tloris risan zelo približno. Zanesemo se lahko samo na tedanji obstoj vidnejših in markantnejših mestnih zgradb, ne pa toliko na njihovo tlorisno obliko. Tudi Stieru je zadostoval osnovni talni tloris mesta znotraj obzidja, dopolnjen z nekaterimi orientacijskimi mestnimi objekti. Dosledneje je označil mestno obzidje in vsa vrata v njem. Stierov fortifikacijski projekt iz leta 1654 kaže opazen tehnični napredek vojaške znanosti, izražen v oblikovanju in strateški razmestitvi topniških bastionov na grajski bastiji, ob Novem trgu in na zamišljenem zunanjem loku novega zvezdaste obrambnega zidu, ki po vzoru idealnih mestnih zasnov centralnega tipa (Palmanova, Karlovac)²⁰ oklepa velik del današnjega mestnega središča. Zaradi prenehanja neposredne nevarnosti turških vpadov ni bil rea-

¹⁷ glej op. 5, str. 44

¹⁸ glej op. 1, str. 10,11

¹⁹ glej op. 7, str. 30, 31

²⁰ glej op. 7, str. 34-38

liziran noben od fortifikacijskih načrtov za obsežne nove utrdbe, pa tudi urbanistični razvoj Ljubljane bi zelo zavirali oziroma utesnjevali.

Zadnja temeljna značilnost 16. in predvsem 17. stoletja je urejanje obsežnih plemiških vrtov v mestni okolici. Najznamenitejši so bili vsekakor Auerspergovi vrtovi, izrazito vzdolžno usmerjeni, s težnjo po obvladovanju prostora v osi, kar je temeljni baročni oblikovni sistem. Podobna je tendenca v zasnovi sodobnih cerkva. Resnični razcvet vrtno arhitekture pa zaznamujemo šele v naslednjem stoletju.

Stavbarstvo 16. in 17. stoletja

Po stilni usmeritvi lahko označimo arhitekturo 16. stoletja v Ljubljani za renesančno, stvaritve naslednjega stoletja pa se gibljejo zlasti v smeri napredujočega baroka, ki pogosto živi v manierističnih okvirih.

Priložnost za obsežna gradbena dela utrjevalnega in stanovanjskega značaja je dal mestu potres leta 1511. Tedaj so temeljito prezidali grajsko trdnjavsko jedro, ki je s povečanjem palacija in rekonstrukcijo stolpov dobil današnjo podobo (kasnejše adaptacije so jo sicer dopolnjevale, ne pa več bistveno spreminjale). Novost v obrambnih napravah so zlasti močni ogelni stolpi, ki se izvijajo iz črte obzidja v krožnih ali kvadratnih formah, za nasipne utrdbe pa se uveljavijo suličaste forme. Eden prvih je leta 1536 sezidani **Vodni (Žabješki) stolp**. Stavbni člani prehajajo v sintezo gotske tradicije in italijanske

renesančne govornice. Sem sodijo značilni portali s polkrožnimi loki, konzolni podstavki pomolov in venci. Najbogatejši primer konzolnega sistema je na grajskem palačiju. Proti platoju je bil grad na novo utrjen in vrh tega urejena nova **bastija** - "šance". Nove oblike so bile prirejene za boj s strelnim orožjem.

Stanovanjsko arhitekturo v tej dobi predstavljajo nekatere značilne stavbe, ki prav tako vsebujejo trdnjavske elemente: **škofijski dvorec** iz leta 1512, katerega zidavo je vodil stavbar Avguštin Tiffernus, njegov sosed **Codellijev kanonikat**, nastal iz več združenih stavb konec 16. stoletja ter **hiša v Študentovski ulici**. Deloma so opremljene tudi s konzolnimi pomoli. Toda take prvine niso bile privzete v stanovanjsko arhitekturo zaradi obrambnega značaja kot pri obrambnih napravah, ampak zaradi vodilnih tendenc po plastičnem izrazu v umetnosti 16. stoletja. Ni naključje, da se takrat pojavijo tudi že prve dvoriščne arkade, ki so poslej postale nepogrešljiv sestavni del sleherne meščanske hiše. Z njimi je meščan svoje skromno prebivališče približal idealu plemiške palače.²¹ S podrtjem **Obrezove hiše** na Bregu oziroma v vzhodju Novega trga (leta 1913) je Ljubljana izgubila najlepši primer renesančne stavbe z ogelnima okroglima konzolnima pomoloma. Omeniti velja tudi eno prvih ljubljanskih zidanih hiš, to je **hišo Volbenka Polža** na Ribjem trgu iz leta 1528. Po požaru, štiri leta prej so na Novem trgu zgradili **Lontovž**, v Gosposki ulici pa leta

21 glej op. 1, str. 11

1579 samostansko poslopje križevniške komende²² (pozneje barokizirano).

V 17. stoletju (in naslednjem) so se vrstile preureditve mesta znotraj obzidja in posegi zunaj starega jedra. Zgodnjebaročne vplive je posredovala katoliška verska obnova, ki je spodbujala prezidave cerkva. Za posvetne naročnike so gradili palače ter ob njih začeli urejati parke in vrtove. Začetek stoletja dobro označujejo tri značilne arhitekture. Arkadno dvorišče na Mestnem trgu 10 z bogato balustrado je primer dosledno italianizirane govornice, kjer je renesančni proporc rahlo manieristično razpotegnjen. Fasada **Stiškega dvorca** na Starem trgu, postavili so ga stiški opati leta 1629 (tudi 1677),²³ je sicer manieristično prekrita s plastičnim okrasjem, vendar je tu formiran plitev osrednji rizalit (izvira iz let okrog 1700), ki odločno napoveduje baročno kompozicijo. **Šentjakobska cerkev**, grajena med letoma 1613 in 1616, ko jo je dokončal redovni jezuitski arhitekt Martin Velorso (predelana po požarih leta 1701 in 1868), pa je prva stavba baročnega dvoranskega tipa v Ljubljani kot rezultat protireformacijske akcije. Deželni stanovi so ji leta 1670 prizidali oktogonalno **Frančiškovo kapelo**, prvo tovrstno, na beneških zgledih zasnovano stavbo na Slovenskem. Šentjakobska cerkev z dvema nizoma stranskih kapel je bila zgled vsem naslednjim cerkvenim baročnim stavbam v Ljubljani.²⁴ **Frančiškanska** (prvotno avguštin-

ska) cerkev, postavljena med letoma 1646 in 1660, je bila zasnovana po vzoru zgodnjebaročnih rimskih cekva kot enoladijska bazilika, ki v bistvu ponavlja renesančni tip obokane dvorane z dvema vencema stranskih kapel brez prečne ladje, kar kaže na lombardske vzore.²⁵ Odlikuje jo prva kulisna baročna fasada v mestu, edinstvena v svojem času po pilastrski členitvi. Zvonika sta bila prizidana kasneje. Druga, **diskalceatska avguštinska cerkev** je bila grajena okrog let 1660-1700²⁶ in je do potresa stala na Ajdovščini (vogal Slovenske in Dalmatinove) ter je s svojo dvostolpno fasado spominjala na cerkev sv. Jakoba. Po požaru, do leta 1672, je bila na istem mestu pozidana cerkev sv. **Florijana** na Gornjem trgu (znova pogorela v požaru leta 1774).²⁷ Njena današnja podoba je rezultat Plečnikove prenove v tridesetih letih tega stoletja. Te zasnove pa nikjer ne presegajo zgodnjebaročne stopnje, ki je bila premagana šele v naslednjem stoletju in ni brez manierističnega akcenta.

Za aristokratsko arhitekturo 17. stoletja je značilna vrsta plemiških palač, ki so začele dobesedno fizično izpodrivati svoje meščanske predhodnice renesančnega stoletja ter so kot samostani nadomeščale prvotne manjše stavbe z obsežnejšimi poslopji. Sem štejemo zlasti **škofjski dvorec**, ki so ga v tej dobi povečali in mu dodali mogočno arkadno dvorišče,²⁸ ter najiminitnejši zgodnje-

22 glej op. 5, str. 117

23 glej op. 5, str. 49

24 glej op. 6, str. 56

25 glej op. 6, str. 40

26 glej op. 5, str. 133

27 glej op. 5, str. 52

28 glej op. 1, str. 11

baročni dvorec v Ljubljani, podrt po potresu - *Auerspergovo knezjo palačo* v Gosposki ulici (sedaj NUK), ki jo je v letih 1660-1662 zgradil Volk Engelbert Turjaški in k delu pritegnil tedaj najboljše umetniške moči.²⁹ Dvajset let prej so turjaški gospodje s prezidavo iz več hiš pozidali svojo drugo *palačo v Gosposki ulici 15* (sedaj Mestni muzej) in jo kasneje še večkrat prenavljali (pilastrska členitev fasade in lep klasicistični portal.³⁰ Tudi na Novem trgu, ki je od konca 16. stoletja začel dobivati plemiški značaj, so bile v 17. in v naslednjem stoletju zgrajene najlepše *plemiške palače*. Nove reprezentančne prvine so dobile zlasti v 18. stoletju.

Na drugi strani Ljubljani je bila na mestu najstarejše mestne hiše (komun) in kasnejših mestnih zaporov leta 1632 postavljena *Tranča*, ki je prav tako služila kot ječa. Južno od rotovža se na obeh straneh Mestnega trga nizajo velike *meščanske in patricijske hiše*. V 17. in naslednjem stoletju so bile prezidane v baročnem slogu iz starejših trionsnic in povišane za eno nadstropje. Na prostoru dveh hiš je bila ob koncu stoletja zgrajena štirinadstropna *Souvanova hiša* (prezidana konec 18. stoletja).³¹

Jeziuiti so v začetku 17. stoletja podrli stari dvorec Podturn in pozidali novo grajsko stavbo, namenjeno odidhu, njihovim gostom in dijaškim gledališkim predsta-

vam - *Tivolski dvorec*³² (pozneje večkrat prezidan, zadnja klasicistična prenova sredi 19. stoletja).

Zunaj mestnega središča ob nekdanjem meandru Ljubljaniice stoji v 17. stoletju zgrajena *Codellijeva graščina* z nekaterimi poznorenesančnimi slogovnimi prvini.

Kulturni krog akademije operozov - uvod v ljubljanski barok

Stoletno preusmerjanje domačega izobraženstva v italijansko kulturno območje, prenehanje turške nevarnosti, gospodarska ustalitev in drugi pogoji so ob koncu 17. stoletja rodili prizadeven kulturni krog akademije operozov, ki so zaslužni za zmago in udomačenje baročne umetnosti v Ljubljani ter za dvig mesta kot kulturnega središča. Programska usmeritev na italijanske zgledje je v začetku 18. stoletja obudila vrsto pomembnih arhitektur, ki so jih zasnovali priznani arhitekti. Domači umetniki, ki so v naslednjih desetletjih tujim vzornikom prevzeli naročila, po zanosni monumentalnosti teh del niso nikoli preseгли, ampak so te pobude, združene tudi z domačo tradicijo in srednjeevropskimi zgledi, udomačili in jim vdihnili pečat življenja v našem prostoru.

Ljubljanska baročna arhitektura v 18. stoletju.

Ključna dela italijanskih mojstrov so skoraj v celoti

²⁹ glej op. 5, str. 111

³⁰ glej op. 5, str. 110

³¹ glej op. 6, str. 50

³² glej op. 5, str. 199

izpolnila reprezentančni program operozov s skupino cerkva, semeniščem in zasnovo rotovža. S stolnico, delom enega najpomembnejših rimskih arhitektov Andrea Pozza in grajeno v letih 1701-1706, je bil zaključen stoletje aktualen program po uresničitvi baročne enoladijske obokane dvorane s prečno ladjo in stranskimi kapelami (po Vignolovi rimski cerkvi Il Gesu), ki jo prvič krona dominantna kupola. **Križevniška cerkev**, zidana v letih 1714-1715 po načrtih Benečana Domenica Rossija, katere gradnjo je verjetno vodil ljubljanski stavbar Gregor Maček,³³ govori v strožjem palladijevskem jeziku ter v kontrastu z borrominijevsko kupolo. Gre za prvo baročno, centralno, v obliki grškega križa zasnovano stavbo z bogato pilastersko členitvijo na naših tleh. Višek te usmeritve predstavlja monumentalna **uršulinska cerkev**, verjetno avtorja G. Frigimelica (iz padovanskega umetnostnega kroga)³⁴ in pozidana v letih 1718-1726, katere čisti arhitektonski jezik je utelešen v polnoplastični, s stebri razgibani fasadni ploskvi z borrominijevskim čelom in v strogi zasnovi dvorane s po dvema plitvima kapelama ob vsaki strani ter kupolo nad prezbiterijem. Vzornica naši najplemenitejši ljubljanski baročni arhitekturi je bila Palladijeva beneška cerkev Il Redentore. Te tri cerkve predstavljajo značilne temeljne kamne ljubljanskega baroka.

Manj pomembna **šentpeterska cerkev** je bila zgrajena

33 glej op. 5, str. 115

34 glej op. 6, str. 61

na prostoru starejših cerkva v letih 1729-1733³⁵ po načrtih tržaškega stavbarja Giovannija Fusconija, ki je menda ob pomoči Gregorja Mačka ustvaril na palladijevskih zgledih zasnovano novo arhitekturo z dvema zvonikoma (kasneje dvakrat predelano). Baročno **trnovsko cerkev**, prednico današnje, so sezidali v prvi polovici 18. stoletja (1738-1753) po načrtu Candida Zullianija, mlajšega sodobnika Gregorja Mačka. Stavbenik se je zgledoval po italijanskih predlogah (verjetno po modelu križevniške cerkve) in cerkvi dodal dva diagonalno zasukana zvonika.³⁶ Stala je do leta 1855.

V vrsti profanih stavb je masivno zasnovano **semenišče furlanskega arhitekta Carla Martinuzzija**. Graditi so ga pričeli leta 1708 in ga dograjevali do leta 1772. Dvoriščno fasado severnega Peerovega trakta, ki sodi v sam vrh našega baroka, je sredi 18. stoletja oblikoval Candido Zulliani.³⁷ Prvo dosledno baročno profano fasado v mestu in hkrati enega najlepših primerov zrelega baroka je uresničil domači stavbenik Gregor Maček z **Mestno hišo**. Baročno stavbo, kot jo vidimo danes, je iz dveh starejših hiš prezidal v letih 1717-1718. Novemu čelnemu traktu s fasado je dodal loggio in triramno stopnišče, motiv odprte lope na masivnih stebrih in peterokotnega stolpiča pa je verjetno prevzel po starem rotovžu.³⁸

35 Enciklopedija Slovenije, 6. zv., Ljubljana 1992, str. 242

36 glej op. 6, str. 74

37 glej op. 5, str. 91

38 glej op. 6, str. 50

Čeprav so bila italijanska dela v Ljubljani temeljno pomembno izhodišče za razvoj domače smeri v stavbarstvu 18. stoletja, se je začetnik gibanja naslonil tudi na starejšo udomačeno tradicijo, od dvajsetih let naprej pa je že opazen naslon na avstrijski barok, za katerega je značilna uveljavitev poznobaročnega načela poenotenihi prostorov, oblikovalni principi v horizontalah in ne več v višino, umiritev aristokratskega baročnega zanosa, umetnost pa dobiva na splošno intimnejše črte. Tak značaj je šele omogočil udomačenje sloga v meščanskem in kmečkem okolju. Nedvomne odlike Mačkovega opusa so ustvaritev tudi na domačo tradicijo naslonjenega repertoarja stavbnih tipov, primernih za domačo rabo, poljudnost in hkrati sprejem najsodobnejših oblikovalnih načel, kar se najvidneje odraža v vrsti cerkva v bližini Ljubljane.³⁹

Ob omenjenih srednjeevropskih pobudah je domača šola sredi stoletja ustvarila tudi domačo varianto "nežnega" sloga, pogosto kar sentimentalne vsebine. Mačkovi nasledniki Perski, Schmidt, Prager in drugi so mojstri iz dobe največjega razcveta te smeri, ki nam je zapustila odlične priče v vrsti plemiških in patricijskih hiš, po katerih skupaj z znanimi cerkvami Ljubljana slovi kot baročno mesto: mestni hotel Pri divjem možu z enim najlepših baročnih pročelij iz leta 1742 (Ciril-Metodov trg 21), Lichtenberg - Reyeva (Mestni trg 9) in Skabernetova hiša (Mestni trg 10) z arkadnima stopniščema, Obrezova

hiša (Mestni trg 18), delo M. Perskega, Valvasorjeva hiša (Stari trg 4), Erbergova hiša (Stari trg 9) z baročnim stopniščem C. Zullianija, Schweigerjeva hiša (Stari trg 11a), delo C. Zullianija, Ursini-Blagajeva hiša (Stari trg 21), Barbova palača-Delavski dom (Novi trg 2), Lontovž (Novi trg 3), delo Jožefa Schemrla, Auerspergova hiša (Novi trg 5), Barbova palača (Gosposka 3), delo M. Perskega s fasado, ki sodi med vrhunce baročne posvetne arhitekture, Pri vitezu (Breg 20) in Zoisova palača (Breg 22) so stavbe, nastale s prenovo - barokizacijo fasad in prezidavami. V sklop vrtnih stanovanjskih stavb velja postaviti zelo kvalitetno baročno Koslerjevo hišo (podrta leta 1961, sedaj Slovenska c. 29), delo Candida Zullianija⁴⁰ iz srede 18. stoletja.

Za to razcvetno stopnjo je značilna cela galerija izdelanihi prostorskih osi, bogatih stopnišč, sosledja prostorov v reprezentančnih etažah, fasade pa se razžive v nežni pilastrski obleki in drobnih štukaturah. Po letu 1760 opažamo postopno upadanje takega bogastva, vendar je zlasti z veličastno Gruberjevo palačo,⁴¹ delom jezuitskega arhitekta Gabriela Gruberja, pozidano med letoma 1773 in 1781, ki s svojimi razsežnostmi in lepim vrtom (nekoč) deluje kot baročni dvorec, gibanje tudi v tem času še zmoglo kvalitetne rešitve. Palačo odlikuje členjena fasada s kitastimi okraski, izredno lep baročni portal, v notranjosti pa imenuitno ovalno stopnišče z rokokojskim štukom in kupolo. V petdesetih letih 18. stoletja je dal

³⁹ glej op. 1, str. 13

⁴⁰ glej op. 35, str. 242

⁴¹ glej op. 6, str. 57

grof Leopold Lamberger zgraditi najlepši ljubljanski baročni dvorec, nekdanji Lambergov dvor v Tivoliju. Ob koncu stoletja je bil v posesti ogrske rodovine Szögeny, zato so ga ljudje poimenovali **Cekinov grad**⁴² (po letu 1855 je prišel v last družine Kosler). Baročna fasada je oblikovana tenkočutno, prostorska os, razvita v stavbi, pa se je nekdanj nadaljevala v smeri parka proti poznejšemu Lattermannovemu drevoredu, katerega zasnovo še vedno slutimo.

Gračina Selo ob Zaloški cesti sodi med najiminitnejše poznobaročne posvetne dvorce v bližini Ljubljane. Ponaša se kar s petnajstimi okenskimi osmi in s poudarjenim rizalitom, v katerega je umeščen izredno lep portal z volutasto atiko. Pozidali so jo okrog leta 1762⁴³ in je spočetka služila kot suknarna.

Proti koncu 18. stoletja so prezidali in preuredili dva samostanska kompleksa. Na Ajdovščini, med Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico, je stal samostan diskalceatov avguštincev s cerkvijo in obsežnimi vrtovi vse do leta 1784, ko ga je Jožef II. ob obisku Ljubljane ukinil, narkar so ga na njegovo pobudo preuredili v deželno bolnišnico (Mathias Pohl), ki je delovala vse do potresa.⁴⁴ Drugi kompleks oziroma poslopja frančiškanskega samostana na Vodnikovem trgu so v letih 1787-1789 prezidali v gimnazijo in licej (podrt leta 1903) po načrtih Ljub-

42 glej op. 5, str. 199

43 glej op. 5, str. 220

44 glej op. 5, str. 133

ljančana Jožefa Schemerla.⁴⁵

Šentpetter in Poljansko predmestje sta bila povezana le z ozko brvjo. Zaradi prezidave starega lazareta v vojašnico in zlasti zaradi krajše poti med vojašnico in mestom so leta 1776 postavili nov lesen most in ga poimenovali za Kasamiškega.

Značaj ljubljanske arhitekture predstavlja v slovenskem merilu značilno sintezo stroge primorske smeri, ki se napaja z Beneškega, ter močnejše razgibanega in sproščenejšega štajerskega baroka, ki mu je pobude dovajala Avstrija. Zato je baročno gibanje v Ljubljani osrednji kulturni dogodek svojega časa na Slovenskem, ko se je njen pomen kot središča dvignil na do tedaj neznano višino.

Urbanizem v 18. stoletju

Vse do konca stoletja je mestno obzidje pomenilo okvir, v katerem se je razmahnila barokizacija Ljubljane. To obdobje je neusmiljeno rušilo staro, srednjeveško, uveljavljalo svoje ideale, terjalo napravo reprezentančnih prostorov in izoblikovanje monumentalnih prostorskih sledij ter hkrati spreminjalo in zabrisovalo staro parcelacijo in podobo ulice. Barokizacija ni v ničemer bistveno spremenila temeljne urbanistične sheme srednjeveškega jedra, dodala pa je mestu novo, tretje nadstropje in zato bolj gosposki videz, do kraja uveljavila že v renesansi začete spremembe ulične meje z enotno, le

45 glej op. 5, str. 93

motivno variirano kuliso plastično in dekorativno oblikovanih fasad, ki so često nastajale z združevanjem več hiš v večje enote.⁴⁶ Sadov te sistematične akcije so bili deležni vsi trije historični mestni deli, najlepši rezultat pa je nedvomno barokizacija Mestnega trga z rotovžem, stolnico, škofijskim dvorcem, mestnim hotelom in Robbovim vodnjakom na trgu, ki v danes ohranjeni podobi pomeni enega najučinkovitejših baročnih ambientov v Srednji Evropi. Obzidje, ki so ga začeli podirati šele ob koncu stoletja, pa vendarle ni moglo preprečiti formiranja nove zelene četrti, kjer so postavili vrsto gradov in cerkva s parkovnim okoljem. Tivolski gradič in Cekinov grad, podrti diskalceatski samostan in porušena Koslerjeva hiša ter mogočna uršulinska cerkev so rezultati znanе baročne težnje po obvladovanju obsežnih, arhitekturi podrejenih prostorov, kar je bilo mogoče pri nas uresničiti v območju med Šišenskim hribom in Slovensko cesto. Značilna je tudi sprememba v mestni silueti, ta je postala resnični prospekt za prebivalce zelene četrti, kjer so nekdanje koničaste zvonike zamenjale razgibane baročne kape starih in novih cerkva ter nekaterih plemiških in javnih stavb.

Baročni urbanizem v Ljubljani je torej organsko zrasel iz tradicije, le da jo je obogatil z novim pojmovanjem prostora in razširil. Radikalni posegi so bili zelo redki in so nastali v prvih začetkih (jezuiti) in ob koncu dobe (Gruber). Mnogo bolj je prišla do izraza izredna

46 glej op. 2, str. 37

prilagodljivost stari urbanistični shemi, ki je po prvem navdušenju in radikalizmu tudi odlika zrele baročne dobe.

Čeprav zavestno nista vplivala na urbanistične spremembe mesta, je potrebno omeniti tudi dve pomembni kartografski deli z načrtoma Ljubljane, ki sta ju v 18. stoletju izdelala Florijančič in Gruber⁴⁷. Najkakovostnejše kartografsko delo, nastajalo v prvi polovici stoletja, natisnjeno pa leta 1744 v Ljubljani, je bil deželni zemljevid oziroma topografska karta Kranjske (Ducatus Carnioliae Tabula chronographica) stiškega cistercijana Dizme Florijančiča, ki jo lahko uvrstimo med tedanje vrhunsko kartografijo v Evropi. Florijančič je v levi zgornji kot karte, na tretji list, vrisal odličen načrt mesta Ljubljane s predmestji, nastal po preciznem merjenju in mapiranju domačega zemljemerca in kartografa ter veduto mesta, skoraj povsem podobno sloviti Valvasorjevi Veliki veduti Ljubljane. Naslednji načrt Ljubljane je v drugi polovici stoletja napravil matematik in fizik Gabriel Gruber, ko mu je bilo naročeno izmeriti in kartirati Ljubljansko barje. V levem gornjem kotu te topografske karte, končane leta 1771, je vrisal tloris Ljubljane s predmestji in neokrnjenim mestnim obzidjem. Izboljšano karto z nespremenjenim tlorisom, že delno podrtim obzidjem in vrisanim prekopom - odvajalnim kanalom za grajskim hribom, pa je izdal leta 1785 na Dunaju.

47 glej op. 7, str. 54, 61, 62

Urbanizem v 19. stoletju

Sklenjeno mesto se je razlilo preko podrtega obzidja. Ljubljana je postala središče Ilirskih provinc. Francozi so prispevali idejo o mestu, ki ga prepletajo in z okoljem vežejo zeleni drevoredi in za javnost odprti plemiški parki, ideal mesta pa ni več klasična tržna zasnova, temveč obzidana zelena ureditev. To se odraža tudi na kartah 19. stoletja, kjer so v vrtove spremenjene skoraj vse nepozidane parcele. Tako je leta 1813 nastal načrt za Lattermannov drevored v Tivoliju inženirja Blancharda, zasaditev je bila opravljena dve leti kasneje⁴⁸ (celotna ureditev površine v park pa šele po letu 1892). Šolski drevored ob Ljubljani za gimnazijskim poslopjem je nastal po letu 1813,⁴⁹ načrt za ureditev prvega javnega parka znotraj mesta, na prostoru nekdanjega kapucinskega samostana parka Zvezde pa leta 1824.⁵⁰ V letih 1860-1870 je sledila ureditev okolice Tivolskega gradu in zasaditev aleje ob ribniku in proti Puharjevi ulici.⁵¹ Idejo drevoreda so plodno raztegnili tudi na nekatere vpadnice, predvsem na takratno Dunajsko cesto.

Urbanistična prizadevanja te dobe pomenijo logično nadaljevanje baročnega izročila. Ureditev zelenih drevo-

redov in Zvezde kar moč nazorno dokazuje novo meščansko epoho, ki je povzela tudi likovne izkušnje fevdalnega obdobja v urejanju zelenja, parkov in poti. Značilno je že to, da so ljubljanski javni parki dediči baročnih vrtov.

Pomembna naloga urbanizma po rušitvah mestnega obzidja in vrat ter po zasipavanju obrambnih jarkov od leta 1787 naprej je bila oblikovanje trgov. Največji, monumentalni Kongresni trg je dobival novo podobo s podiranjem Vicedomskih vrat (od leta 1791) in kapucinskega samostana leta 1817 ter dočakal kongres Svete aliance leta 1821 v reprezentativnih mejah.⁵² V merah in pogledih je vsestransko uspešna zasnova, ki se je trajno vtisnila v podobo Ljubljane. Kot zadnja so leta 1793 porušili Nemška ali Križevniška vrata, čemur je sledilo oblikovanje Nemškega ali Križevniškega trga.⁵³ V letih 1822-1823 so na Prešernovem trgu zravnali teren in kasneje zamenjali stari most s prvim, kamnitim Špitalskim.⁵⁴ Po preureditvi frančiškanskega samostana v gimnazijo in licej je na prostoru križnega hodnika in samostanske cerkve nastal Vodnikov trg⁵⁵. Še pod francosko okupacijo so zravnali Sejemski, pozneje Krekov trg, nanj prenesli sejmišče in mu v 30. letih omejili prostor s Kranjsko hranilnico in Mahrovo hišo.⁵⁶ Šentjakovski trg

48 V. Valenčič, *Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja*, Kronika XIV, št. 3, Ljubljana 1966, str. 150, 151, prim. op. 5, str. 197 in op. 6, str. 100

49 glej op. 48, str. 150

50 glej op. 48, str. 151

51 glej op. 6, str. 100, 101

52 glej op. 48, str. 144

53 glej op. 48, str. 145

54 glej op. 48, str. 144, 145

55 glej op. 48, str. 145

56 glej op. 48, str. 145

je dobil dokončno obliko s prizidavo Virantove hiše okrog leta 1842.⁵⁷ S podrtjem hlevov in drugih gospodarskih poslopij med škofijo in semeniščem je v 60. letih nastal Pogačarjev trg.⁵⁸

Ko je bila leta 1849 zgrajena Južna železnica, se je mesto začelo svobodneje razvijati in organsko prepletati s predmestji. V resnici pa je kasneje pomenila veliko oviro pri reševanju urbanističnih vprašanj. Po sredi 19. stoletja so urejanju mesta začeli posvečati veliko skrb. Ljubljana je razširila svoje klasično urbanizirano mestno območje; izrabila je zeleno "praznino" med Slovensko cesto in Tivolijem (pri čemer je začela odstranjevati nekatere baročne arhitekture) in tu snovala novo upravno in kulturno četrto s številnimi javnimi stavbami, v predmestjih pa je nastajalo vse več pomembnih industrijskih objektov.

Regulacijski projekti (prvi, odloženi elaborat že leta 1840) v letih 1861, 1869 ter delni projekti v letih 1874, 1876 in 1888, ki so služili kot osnova za podeljevanje gradbenih dovoljenj za nove zgradbe in prizidavo hiš, so določali stavbne črte, nove ceste in mestne okolišje. Zaradi različnih vzrokov, nedokončanosti, nepopolnosti in ne nazadnje nepotrditve ter peripetij v mestni upravi delo na regulacijskih načrtih ni pripeljalo do končnega rezultata, kajti narejeni so bili le za posamezne nove mestne predele. Izvršene pa so bile priprave, ki so dale koristno osnovo za izdelavo celovitega regulacijskega načrta, ki je postal nujen po potresu. Inicijativa za urbanizacijo pre-

dela med Slovensko cesto in Tivolijem je bila v rokah posameznih družb, zlasti Kranjske stavbne družbe.

S presekanjem Trubarjeve ceste in povezavo Šent-petrskega predmestja s Poljanskim je bila leta 1882 odprta Resljeva cesta,⁵⁹ pozidana z bogatimi meščanskimi vilami in zasajena z dvostranskim drevoredom. Ob koncu stoletja je veljala za eno najlepših ljubljanskih ulic. Mesto je leta 1890 dobilo tudi nov vodovod, zanj je zaslužen poznejši ljubljanski župan Ivan Hribar.

Kartografski načrti mesta, njegove širitve in spremembe v 19. stoletju so dokaj pogosti in kvalitetni. Na načrtu mesta avstrijskega vojaškega kartografa L. Scheibendorfa iz leta 1808⁶⁰ Ljubljana že ni imela obzidja, grajsko poslopje je bilo še povezano z bastijo na "Šancah", odprli pa so se nekateri trgi. Tloris mesta na predvečer kongresa Svete alianse in hkrati izredno nazorno tlorisno podobo Ljubljane predstavlja načrt H.A. Seykotte iz leta 1820.⁶¹ Opazne so spremembe v mestnem tlorisu, čeprav še ni parka Zvezde z nasadom, prav tako je bila struga Ljubljaniče še neregulirana. Načrt pokrajinskega glavnega mesta Ljubljane z najbližjo okolico vojaškega geodeta Reicheja iz leta 1829⁶² kaže nebitvene spremembe v tlorisu in sega precej široko v mestno okolico; regulacija oziroma izravnava struge Ljubljaniče je bila že končana.

59 V. Valenčič, Gradbeni razvoj Ljubljane od dograditve južne železnice do potresa leta 1895, Kronika IX, št. 3, Ljubljana 1961, str. 138

60 glej op. 7, str. 72

61 glej op. 7, str. 83, 84

62 glej op. 7, str. 99, 102-104

57 Glej op. 48, str. 146

58 glej op. 6, str. 43

Na osnovi reambuliranih mapnih listov mesta je bil leta 1841 litografiran in natisnjen barvni Katastrski načrt mesta Ljubljane.⁶³ Pregledna karta tedanjega mesta je postala geodetsko-katastrska osnova vseh gradbenih posegov v Ljubljani in vseh načrtov mesta pred potresom. Načrt pokrajinskega glavnega mesta Ljubljane gamizijskega geometra E. Luterottija iz leta 1860⁶⁴ je eden najboljših mestnih načrtov tega stoletja. Odlikuje se po preciznosti in kaže na zgoščevanje zazidave ob nastajajoči osi nadaljnje rasti mesta, to je Gradišče - Ajdovščina - Bavarski dvor ter ulične obrise prostora pred kolodvorom. Nov načrt mesta po reambulirani katastrski mapi iz leta 1883 je bil podlaga za Načrt mesta Ljubljane mestnega geometra Neuhoferja istega leta.⁶⁵ Ta je na geodetsko osnovo vnesel vse ureditve "gradbene črte" in stavbne objekte, ni pa označil javnih zgradb. Pred potresom je leta 1891 nastal še Načrt mesta Ljubljane vojaškega geometra A. Zhobra von Okroga.⁶⁶

Arhitektura 19. stoletja

Čas francoske okupacije je uveljavil klasicizem, ki v arhitekturi, ki ji je bila odrejena vloga slabokrvnih naličij javnih prostorov in javnih stavb, ni zapustil veliko sledov. Vendar je ta čas po svoje prekril tudi staro mesto.

63 glej op. 7, str. 117, 118-120

64 glej op. 7, str. 131, 133, 142, 143

65 glej op. 7, str. 137

66 glej op. 7, str. 141

Razen skupine baročnih palač so domala vse druge stavbe dobile novo preobleko, ki kaže vse odtenke od resnega empira in klasicizma do skromnega bidernajerja. Če je bil tak prelom v primeri s klasičnimi deželami meščanskih revolucij pri nas manj radikalen ali zabrisan, je to zaradi našega konservativnega in provincialnega okolja. Z vsakim "stilnim" obdobjem 19. stoletja smo doživeli vse slabotnejšo, čeprav monumentalno usmerjeno arhitekturo. Tako se našega empira v marsičem še drži na barok spominjajoča moč. Na mestu starejše stavbe je bila leta 1796 sezidana šentviška cerkev, delo J. Hillebrandta,⁶⁷ katere strogo fasado rahlja še baročno razgibana streha zvonika. Med stavbami, ki so jih v klasicističnem slogu prenavljali predvsem furlanski arhitekti, izstopajo Friedl-Recharjeva hiša na Trgu francoske revolucije, delo A. Menninija iz leta 1794, Souvanova hiša na Mestnem trgu 24 s polkrožnimi pilastri in figuralnimi reliefi iz leta 1826 (tipičen primer fasade iz bidermajerske dobe) in Auerspergova palača v Gosposki ulici 15 (zdaj Mestni muzej) z razkošno pilastsko členitvijo nad rustificiranim prtiličjem tudi iz 20. let; obe sta delo Francisca Coconija.⁶⁸ V letih 1836-1838 je bilo zgrajeno mogočno klasicistično poslopje Kazine na Kongresnem trgu s stebriščno lopo pred vhodom, namenjeno za družabno življenje plemičev, meščanov in uradnikov.⁶⁹ Vojaška žitnica na Krekovem trgu 10 je bila po letu 1834 pre-

67 glej op. 35, str. 243

68 glej op. 35, str. 243

69 glej op. 5, str. 151

zidana v **hotel Bahabirt**. Gradil ga je Matija Dobravc,⁷⁰ kmalu nato pa je bila v njem Mahrova trgovska šola. Trg je zaključila pred letom 1840 pozidana enonadstropna stavba na mestu današnje Biotehniške fakultete. Vojaška stanovanjska stavba **Kolizeja** na Gosposvetski cesti je bila sezidana v letih 1845-1846.⁷¹ Načrte zanjo je napravil graški arhitekt Josef Benedikt Wüthalm (po vzoru graškega Kolizeja) in je zgodnji primer historizma. Takrat in tudi pozneje je veljala za eno najimenoitnejših ljubljanskih stavb.

V prvi polovici 19. stoletja je nastalo več skromneje oblikovanih bidermajerskih meščanskih hiš. Starejšemu poslopju (poznejše) Slovenske Matice na Kongresnem trgu 7 je furlanski stavbni mojster Anton Cragolini leta 1834 prenovil pročelje. Isti je v naslednjih dveh letih prenovil fasado Lukmanove hiše na Poljanski cesti 3. Okrog leta 1842 je bila sezidana **Virantova hiša** na Levstikovem trgu 5 kot podaljšek Gruberjevi palači in zaključek trga.⁷² Omenimo še **Treovo hišo** na Gosposvetski 10, gradil jo je Anton Treo, **Fröhlichove hiše** (porušene, sedaj Slovenska cesta 39 in 41) je prezidal in dozidal **Franc Frümel** in **Medijatovo hišo** na Slovenski cesti 51, ki jo je gradil Schneider leta 1850.⁷³

Deželna stavbna direkcija je do sredine stoletja izde-

lala načrte in vodila stavbna dela (inženir Benedikt Müller) pri sledečih projektih: **Uršulinska dekliška šola**, razširitev **deželne bolnice na Ajdovščini**, **kupola stolne cerkve** leta 1841, **grajski stolp z uro** leta 1848, poglobitev **Ljubljanice skozi mesto** v letih 1824-1828, nova lesena **Mesarski most** (sedaj **Zmajski**) leta 1820 in **Šentjakovski most** leta 1825 ter kamniti **Špitalski most** leta 1842,⁷⁴ delo beljaškega podjetnika Giovannijsa Picca. Poimenovali so ga po nadvojvodi Francu Karlu, ki je bil osebno navzoč pri njegovi otvoritvi. Na novo je bil v letih 1834-1835 zgrajen še **Šentpeterski most**.

Pridobitve novega industrijskega razvoja so po velikem preobratu v razvoju industrije na koncu 18. stoletja prišle k nam šele v tretjem desetletju prejšnjega stoletja, ko je Ljubljana dobila prva moderna industrijska podjetja. Prvo večje tovarniško poslopje (petnadstropno) je bila **Sladkorna rafinerija** furlanskega veleposestnika in podjetnika Jakoba Venierja pred današnjo železniško postajo (v Blatni vasi), zgrajeno v letih 1827-1828⁷⁵. Šest let pozneje je pogorelo, na tem mestu (med Miklošičevo in Kolodvorsko cesto) je leta 1837 Anglež Viljem Moline postavil **bombažno predilnico**, ki je začela obratovati naslednje leto.⁷⁶ Oba objekta sta bila porušena. Druga ljubljanska **sladkorna rafinerija** tržaške tvrdke Rossmann & Pelican in Viljema Molinea je pričela delovati na

70 glej op. 6, str. 47, prim. op. 5, str. 179

71 glej op. 35, str. 243, prim. op. 5, str. 136 in op. 6, str. 90

72 glej op. 48, str. 146, prim. op. 5, str. 48

73 V. Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, Kronika XVII, št. 2, Ljubljana 1969, str. 83

74 glej op. 73, str. 83, prim. op. 48, str. 146

75 V. Valenčič, Ljubljanska industrija od 16. stoletja do prve svetovne vojne, Razstavniki katalog ZAL, Ljubljana 1973, str. 22, 23

76 glej op. 75, str. 26

Poljanskem nasipu konec leta 1828. Pozidana je bila leta 1830 po načrtih tržaškega arhitekta Nikole Pertscha in je bila s svojimi šestimi nadstropji najvišja ljubljanska stavba.⁷⁷ V letih 1851-1856 so jo dozidali in nadzidali skladišče. Po požaru leta 1858 jo je znova pozidalo Stavbno podjetje G. Tönnies (ustanovljeno leta 1866), ki je gradilo predvsem zahtevnejše industrijske objekte.

Industrijske stavbe dosegajo mnogo skromnejšo oblikovno raven, vendar odražajo utilitaristični duh, zlasti kar zadeva funkcionalno izrabo prostorov. Za vse večje dvorane naših tovarn so zadoščale klasične konstrukcijske možnosti. Novosti, ki jih prinašajo industrijske stavbe oziroma kompleksi v drugi polovici stoletja, so združevanje več kubusov v večji kompleks, vidno ločevanje upravnega dela z bogatejšo obdelavo pročelja od masivnejšega tovarniškega dela, ki opušča nekatere fasadne prvine in uravnava celotni tovarniški kompleks na "stavbno dogajanje" v ulični fronti.⁷⁸ V okviru vaše stavbne ureditve je nastalo eno najpomembnejših ljubljanskih industrijskih podjetij Fidelisa Terpinca (sicer zunaj mesta), papirnica v *Vevčah*, zgrajena okrog leta 1843;⁷⁹ drugo tovarno *Janezijo* na nasprotnem bregu Ljubljanice pa je postavil leta 1850. Komplex *Tschinklove* tovarne kavinih surogatov ob

77 glej op. 5, str. 181

78 P. Krečič, *Starejša ljubljanska industrija-vprašanja arhitekture*, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 239, 240

79 glej op. 75, str. 29

Šmartinski cesti, ustanovljene leta 1866,⁸⁰ je bil izvzet in zasnovan zunaj mesta ter uravnan po svojih funkcionalnih merilih. Na zunaj je celota dobila enoten videz, enoten je tudi koncept oblikovanja fasad in strešnih partij. Korak naprej v organizaciji stavbnega kompleksa, tako rekoč "tovarniškega mesta", pomeni pivovarna *Kosler* (pозneje *Union*) ob *Celovski cesti*, ustanovljena leta 1866,⁸¹ ki je s svojimi oblikami dajala poseben pečat zunanji podobi cele mestne četrti (tedaj še zunaj mesta), upoštevala ulično črto in predstavljala "avtonomnost" tovarne v odnosu do mestnega tkiva. Tudi *Žabkarjeva tovarna za stroje in livarna*, ustanovljena leta 1871,⁸² je bila zasnovana kot poseben, a ne tako monumentalen mestni predel ob *Dunajski cesti*. S strnjeno postavitvijo objektov, parkom in kovanimi vhodnimi vrati je spominjala na baročne dvorce in vile. Spremenjena razmerja, odstopanje od simetrije in zlasti poenostavljena obdelava fasadnih členov so njene glavne značilnosti.

Vrh v pojmovanju tovarne kot "novega mesta" pomeni ljubljanska *tobačna tovarna* ob *Tržaški cesti*, zasnovana leta 1870⁸³ in dograjena tri leta kasneje. Stroga simetrična razporeditev stavb glede na os s poudarkom na osrednji veliki stavbi v ospredju kompleksa, odmik od ulične črte navznoter in urejen park pred tovarno je zasnova, ki jo je preseгла šele *Kolinska tovarna* hranil v

80 glej op. 78, str. 240, prim. op. 75, str. 35

81 glej op. 78, str. 240, prim. op. 75, str. 35

82 glej op. 78, str. 240

83 glej op. 78, str. 240, 241, prim. op. 75, str. 39, 40

začetku 20. stoletja. S tem je končala "stilni" razvoj starejših ljubljanskih industrijskih stavb, ki so ohranjale videz javnih stavb, saj so bile oblikovane v duhu sočasne arhitekture historičnih slogov.

Historično arhitekturo druge polovice 19. stoletja slogovno delimo na romantično, ki se le z dekorativnimi dodatki skuša otresti klasicizma, glede stavbne mase pa se ne oddaljuje od klasicističnih predstav, ter na strogi in pozni historizem,⁸⁴ ki pogosto vztrajata eden ob drugem, tako da se strogi podreja le enemu zgodovinskemu slogu, pozni pa uporablja različne historične vzorce in predloge. Te so posredovala srednjeevropska središča, posebno Dunaj, Gradec in Praga. Projekti za večino stavb so bili sicer delo tujih arhitektov, toda gradili so jih ljubljanski stavbeniki, kar je pomenilo, da se je tudi ljubljansko stavbeništvo iz svoje nekdanje nepomembnosti razvilo v dokaj močno gospodarsko stroko.

Dograditev Južne železnice skozi Ljubljano je vidno vplivala na gradbeni razvoj mesta. Zunaj mesta ležeče *kolodvorsko poslopje* je bilo zgrajeno leta 1849 in naloga bodoče regulacije je bila povezati ga z mestom. Gradbena dejavnost za povečanje stanovanjske površine se je izražala predvsem v nadzidavanju in prezidavanju že obstoječih poslopij. Tu je potrebno omeniti prezidavo, nadzidavo drugega nadstropja in dozidavo južnega trakta *Kranjske hranilnice na Krekovem trgu* (sedaj Biotehniška

84 D. Prelovšek, *Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stoletja*, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 221

fakulteta). V letu 1851 sta bila dograjena *Bavarski dvor* (stari hotel z restavracijo) in *evangeličanska cerkev ob Gosposvetski cesti*⁸⁵ (gradil Anton Treo). Po načrtu inženirja Ivana Schöbla so v letih 1854-1855⁸⁶ postavili *neoromansko cerkev v Trnovem*. Leta 1856 je bil po načrtu A. Gunsierja zgrajen *hotel Slon*⁸⁷ (stal do leta 1937).

Prvo sodobno vilo v Ljubljani si je leta 1862 na Strmem potu 3 zgradil švicarski konzul Viljem Cloeta, naslednjo pa leta 1869 Albert Samassa na Karlovški cesti 1.⁸⁸ Veličastno neorenesančno poslopje *kavarne Evropa* na Ajdovščini lastnika Luke Tavčarja so zidali od leta 1867-1869 po načrtih arhitekta C. Tietza⁸⁹ in predstavlja največjo novo stavbo v tem obdobju. Delo dunajskega inženirja Johanna Hermanna je bil Hradeckega most, prvi litoželezni most v Ljubljani, postavljen leta 1867.

Splošni gospodarski razvoj v sedemdesetih letih je imel za posledico razcvet gradbene dejavnosti. Finančno jo je precej podpirala Kranjska hranilnica, ki je leta 1871 pričela z gradnjo prve ljubljanske laične gimnazije - *neonormanske Višje realke* v Vegovi ulici⁹⁰ po načrtih dunajskega arhitekta Aleksandra Bellona in jo leta 1874 končala. Denarno je podpirala gradnjo najpomembnejših objektov v naslednjem desetletju.

85 glej op. 6, str. 90, 96

86 glej op. 5, str. 156

87 glej op. 73, str. 83

88 glej op. 59, str. 139

89 glej op. 35, str. 243

90 glej op. 59, str. 139

Precej se je povečala tudi zasebna gradbena dejavnost. Za gradbeni razvoj Ljubljane je značilna pobuda Kranjske stavbne družbe, delniške družbe, ki je odločilno vplivala na zazidavo nekaterih mestnih delov oziroma pozidavo celih ulic. Kupila je obsežna zemljišča med Slovensko, Prešernovo, Cankarjevo cesto in Štefanovo ulico ter zemljišče na Vrtači. Za te mestne predele je družba zelo iniciativno posegala v odločanje o regulacijskem na črtu. Leta 1874 je pričela graditi dve hiši na Cankarjevi 3 in 5, projektiral ju je dunajski arhitekt Julij Dörfel, ter povečala svoj hotel Stadt Wien z dvoriščnim traktom. Leta 1875 je zgradila šolo na Zoisovi cesti, dve leti kasneje upravno poslopje Kranjske hranilnice v Tomšičevi ulici in leta 1881 gosposko stanovanjsko hišo Franca pl. Gariboldija (pozneje Zbornica za trgovino, obrt in industrijo) v Beethovnovi ulici.⁹¹ Zemljiški kompleks do Župančičeve ulice je bil do leta 1883 zazidan. Od leta 1881-1883 so po načrtu A. Wagnerja gradili neogotsko cerkev na Taboru.

Z zazidavo stavbišč na Vrtači, predvsem na Erjavčevi, Prešernovi cesti in Levstikovi ulici je Kranjska stavbna družba pričela leta 1889.

V osemdesetih in devetdesetih letih je bilo z znatno finančno podporo Kranjske hranilnice postavljenih nekaj pomembnejših objektov.⁹² Neorenesančno poslopje Narodnega muzeja so pozidali med letoma 1883 in 1885 po

vzoru muzeja v Linzu in po zasnovi dunajskega arhitekta Wilhelma Resorija. Zamisel je precej spremenjeno (razen vhodne avle-peristila in dvoramnega stopnišča) uresničil in dokončal ljubljanski arhitekt Viljem Treo. Leta 1884 je bilo zgrajeno učiteljske na Resljevi cesti. Dve leti pozneje so začeli vojašnico na Taboru. Kranjska stavbna družba je leta 1887 pričela z gradnjo otroške bolnice v Sireliški ulici. Tega leta so začeli zidati delavske stanovanjske hiše v Hranilniški ulici, leta 1889 pa je bila po načrtu F. Kaudela zgrajena šola na Ledini. Kranjska stavbna družba je tedaj pričela na prostoru starega, v požaru uničenega stanovskega gledališča z gradnjo neorenesančne filharmonije. Po načrtu inženirja A. Wagnerja in s spremembami Viljema Trea je bila dokončana leta 1891. Stavbno podjetje G. Tönnies je po načrtih arhitektov Hraskyja in Hrubyja v letih 1890-1892 gradilo operno gledališče v neorenesančnem slogu kot stavbo Deželnega gledališča. Iz tega leta je tudi secesijska Katoliška tiskarna na Poljanskem nasipu. Po natečajnem konkurzu so med letoma 1893 in 1896 postavili neoklasicistično stavbo Narodnega doma (sedaj Narodna galerija). Po vzoru praškega Narodnega divadla ga je zasnoval arhitekt František E. Škabrou. Monumentalnost arhitekture poudarja zlasti neorenesančno koncipirana prednja fasada s trojnim vhodom v stebriščnem, močno izstopajočem rizalitu. Impozantno neorenesančno palačo Deželne vlade na Prešernovi cesti so po načrtu E. Försterja gradili med letoma 1894 in 1899 (tudi 1895-1897). V tem razdobju je bilo zgrajeno še poslopje

91 glej op. 59, str. 139, 140

92 glej op. 59, str. 139, 140

*hiralnice na Vidovdanski cesti, Marijanišče na Poljanski cesti, Rokodelski dom na Komenskega cesti in nov trakt uršulinskega samostana na Kongresnem trgu.*⁹³

V primerjavi z aktivnostjo Kranjske stavbne družbe je bila druga zasebna gradbena dejavnost tega razdobja bolj skromna. Zgrajene so bile posamezne hiše v Kolodvorski in Čopovi ulici, na Komenskega in Trubarjevi cesti (za V. Mayrja), na vogalu Aškerčeve in Emonske ceste (za N. Ronerja) in na Slovenski cesti (za P. Schleimerja). Kranjska stavbna družba je po načrtu arhitekta I. Hraškya postavila leta 1886 hišo dr. Munde na Rimski cesti. Južna železnica je zidala tri stanovanjske hiše za svoje uslužbenke ob Resljevi cesti. Kranjska stavbna družba je leta 1888 zgradila najemniško stanovanjsko hišo na vogalu Resljeve in Čufarjeve ulice (za M. Trpotca) ter jo označila kot eno najlepših zasebnih zgradb v Ljubljani. Društvo za gradnjo delavskih stanovanj je za Bežigradom med Dunajsko in Staničevo ulico zgradilo do potresa pet delavskih hiš.⁹⁴

Gradbeni razvoj in gradbena dejavnost sta bila v tesni povezavi s Kranjsko stavbno družbo od njene ustanovitve leta 1873 do potresa. Bila je gradbeno podjetje z uveljavljenimi stavbeniki in projektanti. Nakupovala je stavbna zemljišča za gradnjo najemniških hiš, vil in drugih poslopij. Njen cilj je bila sistematična in načrtna razširitev mesta na kupljenih zemljiščih, katerih večji del je pozneje prodala ali brezplačno prepustila mestu. Za

93 glej op. 59, str. 140

94 glej op. 59, str. 140, 141

svoj okoliš je zasnovala lasten načrt ureditve in ga tudi uveljavila. Projektirala je nove ulice, s katerimi je zemljišča usposobila za stavbne parcele. Njeno delo ocenjujejo urbanisti kot zelo pozitivno. Četrta med Gradiščem, Prešernovo in Cankarjevo cesto ter Gregorčičevo ulico je še vedno med najlepšimi deli Ljubljane.

Zgodilo se je na velikonočno nedeljo leta 1895 pozno zvečer. Zagate mestnih oblasti glede starega, dotrajanega stavbnega fonda, naraščajočega prometa, zdravstvenih razmer in drugih težav je rešil potres, ki je na mah odpravil celo vrsto vijugastih uličic in častitljivih fasad. Esteti niso mogli klicati nikogar na zagovor.⁹⁵

Potres je pomenil v razvoju arhitekture, stila in urbanizma, v obnovitvenem zagonu, komunalni ureditvi, v socialnem in gospodarskem pogledu ter nenazadnje v uporabi novih materialov kvalitetni prelom oziroma preobrat. Njegove posledice so usodno zaznamovale vizualno podobo mesta in napovedale novo obdobje v zgodovini stavbarstva na Slovenskem. V prizadeto mesto je kmalu začela prihajati finančna pomoč. Tragedija se je spremenila v priložnost in možnost za izgradnjo mesta evropskih razsežnosti. Provincialna Ljubljana je dobila priložnost, da se na osnovi novih estetskih pojmovanj vključi v mednarodne tokove modernega arhitekturnega snovanja. Za gradbeni razvoj mesta so pomenile ruševine izhodišče za drznejše rešitve pri obnovi starih zgradb in urbanih ansamblov kot tudi pri načrtovanju novih objektov in

95 Ljubljana 1895-1910, Ljubljana 1910?, str. 162

SUMMARY

Jože Suhadolnik

Architecture and Town Planning in Ljubljana from Its First Being Mentioned in Written Sources until Earthquake in 1895, and Archives of Historical Archives Ljubljana

Medieval Ljubljana rose in the area of a group of former settlements kernels. Stari trg (Old Square) was the oldest, later on today's Mestni trg (Town Square) was constructed, and on the left bank of the river Ljubljanica, along the wall remnants of the Roman city Emona, Novi trg (New Square) emerged. At the end of the Middle Ages Ljubljana thus consisted of "three towns, enclosed by walls, and a mighty castle above them". Also for Ljubljana, as for other European medieval cities, developing at the foot of risings and under protection of feudal castles, settlement parcelling out inside the walls was typical. At the end of the Middle Ages, Ljubljana, with its city walls, low burghers' houses and higher administrative buildings, with churches and the castle, looked like a typical medieval settlement, whose main contours have been preserved until today, inspite of later reconstructions and extending of the city.

In the time of Renaissance, in Ljubljana more aristocratic palaces were built, the castle was reconstructed, defense fortifications were modernized, city streets began to get a more uniform appearance. At the end of the 16th and in the first half of the 17th century plans were made for large new fortifications (Angielini, Pieroni, Stier), which, however, were not built, because there

were no more Turkish incursions.

In the 17th and 18th century reconstructions of the city inside the walls followed each other and there were some interventions outside the old kernel as well. Early baroque influences were conveyed by the catholic religious resumption, which, from the beginning of the 17th century, stimulated reconstructions of many churches. At the same time, however, palaces were built for profane customers and parks and gardens arranged around them.

Important initiatives for the city modernization were given by the Academia Operosorum, founded in 1693, which invited prominent Italian artists. The fundamental principle of a baroque city reconstruction was given effect to, with emphasis on the most important objects, attracting the attention of an observer from a square or street. For the city vista, numerous bell towers, towers and domes with undulating roofs were typical. In that time Ljubljana got the first arranged green area between the street Slovenska cesta and the Tivoli park.

At the end of the 18th century the walls were pulled down. The city began to extend gradually along the main roads connecting the centre of the city with its suburbs, and a new part of the city centre began to develop. At the beginning of the 19th century a net of

green tree-lined connections between the city and its surrounding was shaped. In 1821, on the place of the former Capuchin convent, the park Zvezda (Star) emerged as a part of the new centre. The former aristocratic and monastic gardens and parks became public areas. Extending of green city areas culminated in arrangement of the Tivoli park at the end of the 19th century. At that time a new administrative and cultural quarter with many public buildings emerged in the western part, in suburbs, however, more and more important industrial object were built.

Very few monuments, dating back to the Middle Ages and Renaissance, have been preserved in Ljubljana. The beginnings of the castle reach back to the 12th century, its present appearance originates mostly from the 15th and 16th century. The gothic chapel is one of the oldest elements, the tower was added in 1848. The Bishop's palace (Tyfarnus, 1512) has partly preserved its original renaissance appearance, later on it was completed and its exterior reshaped. Also the neighbouring Codelli's Canonry palace (after 1511) represents the time of Renaissance. For both architectures plastic console garlands and prominences are typical.

Italian early baroque initiatives were brought to the city by Jesuits. In the beginning of the 17th century they built a monastery by the church of St. Jacob, the late gothic church itself, however, was rebuilt into a baroque hall building with lateral chapels until 1615 (the chapel of St. Francis Xavier was added in 1670). Its example

was followed by the Augustinian, later Franciscan church of Mary's Annunciation with the emphasized limbed facade, built in 1660. A more important profane building, originating from the 17th century, is the palace of the monastery Stična with plastically limbed facade.

In the 18th century Ljubljana experienced artistic and qualitative culmination. In architecture G. Maček, C. Zulliani, M. Perski, L. Prager, L. Hofer and G. Gruber won recognition. Many creations justify the nickname "Ljubljana Barock", the influence of Ljubljana as an art centre, however, spread over the whole Slovene territory up to Klagenfurt/Celovec and the Croat coastland. The most important sacral object is the cathedral church of St. Nicholas (A. Pozzo, 1708), built on Roman models (the later dome from 1841). Next to it Theological Seminary was built (C. Martinuzzi) on the initiative of the members of Academia Operosorum. The church of Teutonic Knights (D. Rossi, 1715) follows Venetian models with its central scheme of the Greek cross and undulating dome roof. The most noble baroque architecture in Ljubljana is the Ursuline church of the Holy Trinity, an excellent example of North Italian Palladium classicism and Roman Borrominian Baroque (probably G. Frigimelica, 1726). It's distinguished by pure architecture links and undulating front. The present church of St. Peter was built in 1733 (G. Fusconi) and later on renovated.

Profane architecture had its golden age in about the middle and in the second half of the 18th century,

when about thirty aristocratic palaces and middle-class houses were built respectively baroquized, as in Mestni trg 9, 10, 18, Stari trg 4, 11a, Ciril-Metodov trg 21, Breg 20, Novi trg, Gosposka ulica (Barbo's house) and Slovenska cesta (Kosler's house, later on pulled down). Renovation of the Town Hall (C. Martinuzzi and G. Maček) was finished in 1718, restoration of Tivoli castle respectively Podturn in the beginning of the 18th century as well (the present appearance from 1852). Cekin castle in the vicinity was built in 1720. The example of the so called Zopfstil (plain style of the late 18th century) with an excellent facade is Gruber's palace (G. Gruber, 1782).

Classicism won recognition after arrival of the French at the beginning of the 19th century, when they gave an initiative to arrange green areas, in architecture, however, this period didn't left much traces behind. The church of St. Vitus with a severe facade (J. Hillebrandt, 1796) indicates the break with Baroque. Buildings were renovated in classicist style mostly by Friuli architects (Rechar's and Souvan's house, Auersperg's palace). Kazina was new built in 1837. In the first half of the 19th century some more modestly constructed Biedermeier burghers' houses emerged.

After the middle of the 19th century Central European historical styles prevailed in the city architecture, transmitted mostly by Viennese, Graz and Bohemian architects. Early examples of historicism are the building of

Colosseum (J. Withalm, 1846), neo-renaissance coffee-house Evropa (C. Tietz, 1869) and neo-Norman higher modern secondary school (A. Bellon, 1874). The church in Tmovo (J. Schöbl, 1855) and the church in Tabor (A. Wagner, 1883) followed the Romanesque and Gothic style.

A decisive role at building up Ljubljana was held by the Carniolian building company, which led construction of the western part of the town between the street Slovenska cesta and Tivoli park, and the street Cankarjeva ulica and Gradišče. In the neo-renaissance style and partly with neo-baroque elements were built the National Museum (W. Resori and V. Treo, 1885), the Philharmonia (A. Wagner, 1891), the Opera House (J. Hrasky and A. Hruby, 1892), the National Gallery (F. Škabrou, 1896) and the Province Government palace (E. Förster, 1897).

Historical Archives Ljubljana as successor to the City Archives has been keeping a rich enough, but not complete archives documentation on architectural creativity in Ljubljana from the middle of the 18th century on and on later changes respectively adaptations. There are more archives from the second half of the 19th and of course from the 20th century. Also photo documentation from the middle of the 19th century on is a peculiar "chronicle" of the town, in which rich testimonies about the earthquake and after it oustand.

Architektur und Urbanismus in Ljubljana

*von seiner ersten Erwähnung in schriftlichen Quellen in 1144 bis zum Erdbeben in 1895
und das Archivgut im Historischen Archiv Ljubljana*

Mittelalterliches Ljubljana entstand im Gebiet einer Gruppe der Kerne ehemaliger Siedlungen. Der älteste war der Alte Platz, später wurde auch der heutige Stadtplatz errichtet, am linken Ljubljanica Ufer entstand an den Mauerresten der Römerstadt Emona der Neue Platz. So wurde Ljubljana am Ende des Mittelalters aus "drei Städten, umgeben mit der Stadtmauer und der mächtigen Burg über sie" zusammengesetzt. So wie für andere europäische mittelalterliche Städte, die sich unterhalb Anhöhen und unter dem Schutz der mittelalterlichen Burgen entwickelten, war auch für Ljubljana die Parzellierung der Siedlung innerhalb der Stadtmauer charakteristisch. Am Ende des Mittelalters gab Ljubljana mit der Mauer, niedrigen Bürgerhäusern und höheren Verwaltungsgebäuden, mit Kirchen und der Burg den Anschein einer mittelalterlichen Siedlung, derer Grundkonturen trotz späteren Umbauten und des Stadtausdehnens bis zum heute erhalten wurden.

Im Renaissancezeitalter wurden in Ljubljana mehrere adlige Paläste gebaut, Wehrbefestigungen modernisiert, die Burg wurde modernisiert, Stadtstraßen begannen einheitlicheres Anschein zu bekommen. Am Ende des 16. und in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts wurden Pläne für umfangreiche neue Befestigungen gezeichnet (Angi-

elini, Pieroni, Stier), die aber nicht gebaut wurden, weil es keine türkischen Verheerungszüge mehr gab.

Im 17. und 18. Jahrhundert kam es zu vielen Änderungen der Stadt innerhalb der Ringmauer und es wurden auch Interventionen außerhalb des alten Kerns gemacht. Frühbarockeinflüsse wurden durch katholische Glaubenswiederherstellung vermittelt, die vom Anfang des 17. Jahrhunderts den Umbau zahlreicher Kirchen anregte, zu gleicher Zeit aber wurden für profane Besteller Paläste gebaut und an denen Parkanlagen und Gärten errichtet. Wichtige Anregungen zur Stadtmodernisierung gab in 1693 gegründete *Academia operosorum*, die emittente italienische Künstler einlud. Es setzte sich der Grundsatz der Barockumgestaltung der Stadt mit Betonung auf den wichtigsten Objekten durch, die die Aufmerksamkeit eines Beobachters vom Platz oder von der Straße anzogen. Für die Stadtvedute waren zahlreiche Glockentürme, Türme, Kuppeln mit bewegten Dächern typisch, Ljubljana bekam in dieser Zeit die erste errichtete grüne Fläche zwischen der Slowenischen Straße und Tivoliparkanlage.

Am Ende des 18. Jahrhunderts wurde die Stadtmauer niedergerissen. Die Stadt begann sich allmählich den Hauptstraßen, die die Stadt mit der Vorstadt verbanden,

entlang auszudehnen und der neue Teil des Stadtzentrums fing sich an zu entwickeln. Am Anfang des 19. Jahrhunderts wurde ein Netz von grünen Alleenverbindungen zwischen der Stadt und ihrer Umgebung gestaltet. In 1821 entstand auf dem Platz des ehemaligen Kapuzinerklosters die Parkanlage Zvezda als ein Teil der neuen Stadtmitte. Einmal aristokratische und Klostergärten und Parkanlagen wurden zu öffentlichen Flächen. Die Ausbreitung von grünen Stadtanlagen erreichte den Höhepunkt mit der Errichtung der Tivoliparkanlage am Ende des 19. Jahrhunderts. Damals wuchs im Westteil das neue Verwaltungs- und Kulturviertel mit vielen öffentlichen Gebäuden, in Vorstädten jedoch entstanden immer mehr wichtige Industrieobjekte.

In Ljubljana wurden aus dem Mittelalter und Renaissance nur wenige Denkmäler erhalten. Die Anfänge der Burg reichen ins 12. Jahrhundert zurück, ihr heutiges Aussehen ist meistens aus dem 15. und 16. Jahrhundert. Unter die älteste Elemente gehört die Gotikkapelle, der Turm wurde in 1848 zugebaut. Das originelle Renaissanceaussehen wurde teils am Bischofspalast (Tyfarnus, 1512) erhalten, später wurde er angebaut und das Aussehen geändert. Auch das benachbarte Codellis Kanonikat (nach 1511) vertritt den Renaissancezeitalter. Für beide Architekturen sind plastische Konsolkränze und Erker typisch.

Italienische Frühbarockanregungen wurden von Jesuiten in die Stadt gebracht. Am Anfang des 17. Jahrhunderts wurde das Klostergebäude an der Kirche St.

Jakob gebaut, die Spätgotikkirche selbst aber bis 1615 in ein Barocksaalgebäude mit Seitenkapellen umgebaut (die Kapelle des Hl. Franziskus Xavier wurde in 1670 zugebaut). Daran spiegelte sich die Augustiner-, später Franziskanerkirche der Mariäverkündigung mit betonter, gegliederter Fassade, gebaut in 1660. Ein wichtigeres profanes Gebäude aus dem 17. Jahrhundert ist Sitticher Hof mit plastisch gegliederter Fassade.

Im 18. Jahrhundert erlebte Ljubljana den künstlerischen und qualitativen Höhepunkt. In der Architektur setzten sich G. Maček, C. Zulliani, M. Perski, L. Prager, L. Hofer und G. Gruber durch. Zahlreiche Schöpfungen berechtigten den Spitznamen "Laibacher Barock", der Einflüsse von Ljubljana als Kunstzentrum dehnte sich durch das ganze slowenische Territorium bis Klagenfurt/Celovec und zum Kroatischen Küstenland aus. Das wichtigste sakrale Objekt ist die Domkirche des Hl. Nikolaus (A. Pozzo, 1708), gebaut nach römischen Mustern (spätere Kuppel aus 1841). Daneben wurde auf die Initiative der Mitglieder der Academia operosorum das Seminar gebaut (C. Martinuzzi). Nach venedischen Mustern wurde die Kreuzritterkirche (D. Rossi, 1715) mit dem Zentralentwurf des griechischen Kreuzes und dem bewegten Kuppeldach gebaut. Die edelste Barockarchitektur in Ljubljana ist die Ursulinenkirche der Hl. Dreifaltigkeit, ein ausgezeichnetes Beispiel des norditalienischen Palladium Klassizismus and römischen Borromini Barocks (wahrscheinlich G. Frigimelica, 1726). Es zeichnen sie reine Architekturglieder und bewegte Fassade

aus. Die heutige Kirche des H. Peter wurde 1733 (G. Fusconi) gebaut und später renoviert.

Profane Architektur erlebte ihren Aufschwung ungefähr in der Mitte und in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, als ungefähr dreißig aristokratische Paläste und bürgerliche Häuser gebaut bzw. barockisiert: in Mestni trg 9, 10, 18, Stari trg 4, 11a, Page 9 Ciril-Metodov trg 21, Breg 20, Novi trg, Gosposka ulica (Barbos Haus) und Slovenska cesta (Koslers Haus, später niedergerissen). Die Renovierung des Rathauses (C. Martinuzzi und G. Maček) wurde 1718 zu Ende gebracht, die Renovierung des Tivolischlosses bzw. Podturn auch am Anfang des 18. Jahrhundert (das heutige Aussehen aus 1852). Das Cekinschloß in der Nähe wurde in 1720 gebaut. Ein Beispiel des Zopfstils mit ausgezeichneter Fassade ist Grubers Palast (G. Gruber, 1782).

Der Klassizismus setzte sich nach der Ankunft der Französen am Anfang des 19. Jahrhunderts durch, als sie die Anregung zur Errichtung der grünen Flächen gaben. In der Architektur ließ diese Zeit nicht viele Spuren hinter. Die Kirche des Hl. Veit mit strenger Fassade (J. Hillebrandt, 1796) deutet den Bruch mit dem Barock an. Gebäude wurden im klassizistischen Stil vor allem von friaulischen Architekten renoviert (Rechars und Souvans Haus, Auerspergs Palast). Neu wurde in 1837 Kazina gebaut. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstanden mehrere bescheidener gestaltete biedermeierliche Bürgerhäuser.

Nach der Mitte des 19. Jahrhunderts dominierten in

der Stadtarchitektur mitteleuropäische historische Stile, die vor allem von Wienern, Grazern und Tschechen vermittelt wurden. Frühzeitige Beispiele des Historismus ist das Kolliseumgebäude (J. Withalm, 1846), Neorenaissance-Kaffeehaus Evropa (C. Tietz, 1869) und neonormanische Höhere Realschule (A. Bellon, 1874). Die Kirchen in Trnovo (J. Schöbl, 1855) und Tabor (A. Wagner, 1883) folgten den romanischen und gotischen Stil.

Die entscheidende Rolle bei der Errichtung von Ljubljana spielte die Krainer Baugesellschaft, die die Errichtung des Westteils der Stadt zwischen der Straße Slovenska cesta und Tivoliparkanlage, sowie auch zwischen der Straße Cankarjeva ulica und Gradisce führte. Im Neorenaissancestil und teils mit Neobarockelementen wurden das Nationalmuseum (W. Resori und V. Treo, 1885), die Filharmonie (A. Wagner, 1891), das Opernhaus (J. Hraskey und A. Hraby, 1892), die Nationalgalerie (F. Skabrou, 1896) und der Palast der Landesregierung (E. Förster, 1897) gebaut.

Das Historische Archiv Ljubljana als Nachfolger des Stadtarchivs bewahrt genug reiche, aber nicht komplette Archivgutdokumentation übers Architekturschaffen in Ljubljana ab der Mitte des 18. Jahrhunderts und über spätere Änderungen bzw. Adaptionen auf. Zahlreicher ist die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts und natürlich das 20. Jahrhundert vertreten. Auch die Photodokumentation ab der Mitte des 19. Jahrhunderts ist eine eigentümliche (Kronik) der Stadt, wobei reiche Erdbeben- und Nach-erdbebenzeugnisse hervorragen.

PREGLED NEKATERIH ZGODOVINSKIH OKOLIŠČIN,
KI SO VPLIVALE NA STAVBNI RAZVOJ LJUBLJANE V ČASU OD NAJSTAREJŠE LISTINE IZ LETA 1320
V ZGODOVINSKEM ARHIVU LJUBLJANA DO POTRESA LETA 1895

Dragan Matić

Stavbni razvoj Ljubljane, nastanek in razvoj njenih posameznih delov, graditev in izpopolnjevanje obzidja, hiš, cerkva in palač so že od nekdaj bile teme, ki so privlačile zgodovino pisce. Vendar za najstarejša obdobja podatki niso popolnoma jasni in je tako o začetkih in razvoju srednjeveške Ljubljane nastajalo več teorij. Nesporno je, da se je srednjeveška Ljubljana razvila v varstvu ljubljanskega gradu, ki je bil sedež Spanheimskega ministeriala. Njen razvoj sta spodbujali oživitve trgovine na dolge razdalje v 12. stoletju in kolonizacijska politika Spanheimov, katerih posest na Kranjskem je od začetka 12. st. prevladovala. Ta dva faktorja sta prispevala k premiku gospodarskega težišča k novemu centru dežele - Ljubljani, ki je prevzemala prvenstvo med kranjskimi mesti.¹ V 13. stoletju je ljubljanski grad postal tudi eden od petih glavnih spanheimskih gradov nasploh, to pa je nakazovalo tudi položaj mesta v spanheimski politiki. Protiandeška politika in v prvi polovici 13. stoletja, ko je bil oglejski patriarh Bertold Andeški, avtomatično tudi protioGLEjska, je Ljubljano postavljalo kot poglobitvo protiutež kamniški in gorenjski andeški posesti in andeš-

1 Bogo Grafenauer: Ljubljana v srednjem veku, Kronika XI/1963, str. 132-133

kim tendencam pridobiti deželno gospostvo na Kranjskem.²

Mnenja o tem, kje in kako je nastajala srednjeveška Ljubljana, so se spreminjala, jasnejšo podobo pa je poleg obdelave listinskega gradiva obrodila ravno natančnejša analiza mestnega stavbnega razvoja. Po mnenju starejših zgodovinarjev - predvsem Vrhovca - je bil Stari trg prvo tržno naselje srednjeveške Ljubljane in tudi njen prvi obzidani del, medtem ko naj bi Novi trg dobil obzidje šele v 15. stoletju, Mesto pa šele v začetku 16. stoletja. Pri tem so se zgodovinarji sklicevali na pričevanja imen posameznih mestnih delov in navedbe Valvasorja, po katerem naj bi najstarejša ljubljanska mestna hiša stala na severnem obrobju Starega trga. Vendar so tovrstne trditve o času nastanka obzidja v posameznih mestnih predelih ovrgle nove generacije raziskovalcev. Na podlagi raziskav listinskega gradiva (Zwitter, A. Melik) je zdaj jasno,³ da so vsi trije mestni deli imeli obzidje že v 13.

2 Dušan Kos - Prva stoletja glavnega mesta in njegovih prebivalcev; Zbornik 27. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1994 - str. 16

3 prav tam in Sergij Vilfan: Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV/1956, str. 132-148

stoletju. Kar se tiče najstarejšega obzidanega dela Ljubljane so se v zadnjih desetletjih uveljavile raziskave Sergija Vilfana. Vilfan je izhajal iz dejstva - na katero je že opozoril A. Melik - da sta obadva najstarejša mesta izven obsega obzidja Starega trga in zavarovana z obzidjem Mestnega trga (Mesta), ki ga je starejša historiografija štela za najmlajši mestni del. Poleg tega je Vilfan opozoril na nekatere nelogičnosti starega gledanja na stavbni razvoj, ki je predpostavljalo samo tri razvojne faze (Stari trg, Novi trg, Mestni trg), premalo razlikovalo med nastankom mestnega predela in nastankom njegovega obsega in zanemarjalo razliko med nastankom mestnega predela in postavitvijo njegovega obzidja. Temu nasproti je postavil trditve večih naselbinskih jeder, oz. njihov hkratni razvoj. Glede ljubljanskega obzidja, ki se prvič omenja leta 1243, Vilfan na podlagi "topografsko - historičnih" momentov ugotavlja, da je bilo najprej obzidano Mesto nato, Novi trg in nazadnje Stari trg, čeprav je v slednjemu vendar treba videti najstarejše tržno naselje srednjeveške Ljubljane. Vprid tej tezi so tudi ugotovitve N. Šumija, ki se na podlagi urbanističnih elementov, zlasti v območju Ribjega trga, izreka za prvenstvo Mestnega trga (Mesta).⁴

Tekom 14. stoletja je Ljubljana - kljub temu, da je bila fizično razdeljena na tri dele, od katerih je vsak imel svoje obzidje (tri mesta v enem) - dobivala do-

končno podobo mesta z vsemi organi notranje samouprave, na čelu katere sta bila sodnik in mestni svet. Mestni gospodje so v tem času bili goriški grofje iz tirolske veje, leta 1335 pa je mesto prišlo pod nadoblast Habsburžanov. Vendar se je Ljubljana povzpela do položaja glavnega deželnega mesta že v zadnjem obdobju nadoblasti Spanheimov (2. polovica 13. stoletja). Takrat je Ljubljana postala tudi najpomembnejše deželno trgovsko-gospodarsko središče, imela pa je za sabo tudi že svojo prvo neprijetno preizkušnjo (oblegel in zavzel jo je leta 1270 Otokar II. Premysl). Obzidje je torej v srednjeveški Ljubljani igralo eno najpomembnejših vlog. Tržni privilegiji, samouprava, združena z osebno svobodo meščanov, in mestno obzidje, so bili namreč potrebni pogoji, da se je neki naselbini reklo mesto. Tako se tudi najstarejša listina, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana iz leta 1320 nanaša na obzidje. V njej koroški vojvoda Henrik zapoveduje, da mora vsakdo, ki v Ljubljani kupi hišo plačevati davke in izvrševati obvezne storitve, kdor pa je s privilegijem oproščen plačevanja, mora kljub temu opravljati storitve (straženje, popravljanje obzidja, jarkov in mostov).⁵ Šlo je za zaplete, ki so se pojavljali ob tem, ko so se v Ljubljano naseljevali plemiči in duhovščina, ki se zaradi svojih privilegijev niso čutili zavezane k dolžnostim, katere je morala izpolnjevati skupnost meščanov. Ljubljana je bila - kot v svoji razpravi o

⁴ prav tam in Sergij Vilfan: Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV/1956, str. 132-148

⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL): fond Zbirke listin - LJU 333, št. 1

prvih stoletjih Ljubljane zatrjuje Dušan Kos⁶ - že od prve polovice 13. stoletja "Meka" kranjskega plemstva, saj so v njej zelo radi bivali in si kupovali oz. gradili hiše. Tako so se leta 1360 meščani Ljubljane pritožili vojvodi Rudolfu IV., da posamezniki nočejo plačevati mestnih davkov in pri tem omenjali skupino 28 hiš, čeprav plemiči za njih ne bi imeli nikakršnih privilegijev.⁷ Plemiči in duhovščina se zaradi svojih privilegijev niso čutili zavezane k dolžnostim, ki jih je morala izpolnjevati skupnost meščanov. Meščani so bili od nemeščanskih okoličanov ločeni z mestnim obzidjem. Prebivalci primestnih vasi, na katere se je raztezala oblast mestnega sodnika (mestno pomirje) niso imeli meščanskih pravic, ampak so se preživljali kot poljedelci in mali obrtniki. Tako se je funkcija obzidja pojavljala ne le v njegovi osnovni, obrambni vlogi, pač pa tudi kot faktor, ki je določal status prebivalca - glede na to, na kateri strani obzidja je stanoval - in ga obenem zavezoval k določenim dolžnostim ter mu dajal posebne pravice.

Ljubljana je bila z okolico povezana s petimi vrati in dvema mostovoma. Pisana, Starotrška ali Zgornja vrata so stala na koncu Gornjega trga, Križniška ali Nemeška vrata ob Trgu francoske revolucije, Vicedomska ali Fištamenska vrata na severnem koncu Gosposke ulice, Špitalska vrata na prehodu iz Špitalske ulice na Spodnji most, Spodnja, Samostanska ali Kloštrska vrata pa na vzhod-

nem delu Mestnega trga. V mestu samem so Starotrška vrata povezovala Mesto s Starim trgom, saj sta bila ta dva mestna dela ločena z obzidjem. Čez Spodnji most (na mestu današnjega Tromostovja) je potekala večina prometa, Zgornji most (današnji Čevljarski most) pa je povezoval mesto na desnem (Mesto in Stari trg) in levem bregu Ljubljanice (Novi trg). Skladno z razvojem mestne samouprave je prišlo v 14. stoletju tudi do stavbenega razvoja znotraj mestnega obzidja. Nad Komunom, ki je bil najstarejše zbirališče mestne občine ob Zgornjem mostu, je na stičišču vseh treh delov mesta nastala prva mestna hiša, kjer se je sestajal mestni svet. Tega je imela Ljubljana od druge polovice 14. stoletja. V 15. stoletju si v Ljubljani pridobivajo posest tudi samostani (Stična, Kostanjevica, Bistra) veča pa se tudi število plemiških hiš.⁸ Zato se tudi v 15. stoletju pojavljajo podobni problemi s privilegiranimi lastniki hiš, kot so omenjeni že v listini iz leta 1320. Vse bolj je grozeča postajala tudi turška nevarnost in s tem potreba po rednem vzdrževanju obzidja, tako da npr. vojvoda Ernest Železni v listini iz leta 1416 naroča deželnemu glavarju, da morajo imeti plemiči svoje hiše v Ljubljani zasedene in vzdrževane, vzdrževati pa morajo tudi tisti del obzidja ob katerem hiše stojijo.⁹ V nasprotnem primeru imajo meščani pravico, da njihove hiše zasedejo, porušijo in gradbeni material uporabijo za obnovo obzidja. Ljubljansko

6 glej op. 2

7 glej op. 2 - str. 18

8 B.Grafenauer - glej op. 1 in S. Vilfan - glej op. 2

9 ZAL., LJU 333 - št. 19

mestno obzidje se je spričo turške nevarnosti v 15. in 16. stoletju izpopolnjevalo in dograjevalo. S tem se je uveljavilo načelo, da je hiša v mestu obremenjena z dolžnostmi, ki jih osebni privilegiji lastnika plemiča ne morejo odpraviti. Da pa Turki pred mestom ne bi imeli oporišč (leta 1472 so npr. mesto oblegali), so hkrati porušili dosti stavb, ki so stale zunaj obzidja. V zbirki listin Zgodovinskega arhiva Ljubljana o tem priča npr. listina iz leta 1471, v kateri cesar Friderik ukazuje rušenje hiš v predmestju.¹⁰ V tem času so porušili tudi samostan avguštincev, cerkev na Gradišču ter v Šentjanskem predmestju. Od srede 15. do srede 16. stoletja je bilo torej mestno obzidje izpopolnjeno do svoje končne podobe. Ljubljane pa obzidje ni varovalo samo pred Turki - leta 1442 je Ljubljana odbila napad celjskega vojskovođe Jana Vitovca.

V 15. stoletju je imela Ljubljana približno 4000-5000 prebivalcev, žvela pa je predvsem od trgovine na velike razdalje in finančništva (bankirstva). V tem obdobju je prišlo do razslojevanja prebivalstva in reorganizacije mestne uprave. Iz Komuna (skupščine vseh meščanov lastnikov nepremičnin) se je kot vrhovni mestni avtonomni organ razvil 12-članski mestni svet (notranji svet). Temu se je verjetno ob socialnih nemirih leta 1472 pridružilo 24-člansko zastopstvo komuna (zunanji svet) kot nadzorni organ, hkrati pa je bil volilni postopek omejen na 100 imenovanih (izvoljenih od meščanov). Ljubljana je

leta 1504 dobila še župana, nadzorstvo nad mestno samoupravo pa je izvajal deželnoknežji vicedom, ki je zastopal koristi deželnega kneza, saj je Ljubljana sodila k deželnoknežji imovini. Tako so prevzele kontrolo nad mestno upravo v večini bogatejše družine (patriciji), revnejši obrtniški sloji pa so bili od odločanja po večini odrinjeni. V zvezi s to reorganizacijo so na sredi Mestnega trga (Mesta) leta 1484 postavili rotovž oz. mestno hišo, predhodnik rotovža na Komunu (Tranča) pa je dobil funkcijo mestnih zaporov. V drugi polovici 15. st. Ljubljana postaja tudi vse izrazitejše središče Kranjske. Potem ko si jo je za sedež izbral namestnik oglejskega patriarha, je leta 1461 postala tudi sedež na novo ustanovljene ljubljanske škofije. Prezidana cerkev sv. Nikolaja je postala stolnica, prostor okoli nje pa je z zidavo novih stavb dobil novo podobo - ribiško naselje se je spremenilo v škofovsko prestolnico. Na Novem trgu je v tem času zrasla vicedomska palača (sedež namestnika deželnega kneza), deželni stanovi pa so si na prostoru današnje hiše Slovenske akademije znanosti in umetnosti postavili svojo hišo Lontovž. Na Novem trgu se začne še bolj množiti plemiška posest saj se gradijo nove zgradbe kot sedeži posameznih plemiških družin. Znotraj obzidja so v 15. stoletju prezidavali in povečevali cerkve, s čimer so nadomestili one, ki so jih v predmestjih porušili. Mestna podoba se je ob koncu 15. in v prvi polovici 16. stoletja spreminjala tudi tako, da sta kamen in opeka kot gradbeni material vedno bolj zamenjevala les. Ozke občestne parcele mestnih hiš so začeli združevati, hiše

10 ZAL, LJU 333 - št. 35

pa povezovati med seboj v sklenjeno fasadno linijo. Renesnančne prezidave, ki so spremenile podobo mesta, je spodbudil tudi katastrofalen potres leta 1511, po katerem je bilo treba veliko stavb obnoviti (grad, škofijski dvorec, Codellijev kanonikat, Lontovž...).¹¹ Tudi mesto je postajalo čedalje bolj kompaktna urbana celota - leta 1599 so npr. porušili Starotrška vrata, ki so stala v obzidju med Mestom (Mestnim trgom) in Starim trgom, namesto njih pa so postavili širok poslikan obok.¹² V tem času se je spremenil zlasti Novi trg, ki je dobil svojevrsten pečat s plemiškim naseljem - ravno in dolgo Gosposko ulico.

Mestne davčne knjige, ohranjene od leta 1600 naprej, kažejo, da je bilo notranje mesto v tistem času že strnjeno zazidano. Po njih je mogoče ugotoviti, da so v večini primerov na stavbiščih, kjer danes stojijo hiše, stale tudi že takrat. Davčna knjiga za leto 1600 navaja v obzidanem mestu 359 hiš, vendar je treba poleg tega upoštevati še tiste, ki so bile oproščene plačevanja davkov ali pa podložne drugim gospodvom (predvsem nemški viteški komendi ter kanoniški in drugi cerkveni hierarhiji služee hiše), tako da je skupno staro mesto šlo

11 B. Grafenauer - glej op. 1; Breda Mihelič: Vodnik po Ljubljani, DZS; Lj. 1989 - str. 31; Ivan Stopar: Sprehodi po stari Ljubljani, Marketing 013 ZTP; Lj. 1992 - str. 97; Enciklopedija Slovenije - geslo Ljubljana - str. 224-225

12 ZAL, COD I/16 - fol. 124, 147, 153

okrog 400 hiš.¹³

Ljubljana, ki je približno do polovice 15. stoletja doživljala gospodarski vzpon in je po davčni moči celo presegala Gradec in Dunajsko Novo mesto, je proti koncu 15. in v 16. stoletju zapadla v stagnacijo. Vzroke za to je iskati v poseganju tujih trgovcev v trgovino na dolge razdalje (južnonemška mesta in Benetke), podeželski trgovini, ki so jo (ob podpori svojih fevdalnih gospodov) izvajali tako kmetje kot plemiči, turških vpadih in pretresih, ki sta jih prinesla reformacija in protireformacija. Mestni gospodje - Habsburžani - interesov ljubljanskih meščanov niso mogli zaščititi, saj so bili pogosto odvisni od tujih trgovcev in finančnikov. Hkrati so se krepila tudi nasprotja med meščani in duhovščino, ki je tudi začela posegati v trgovino. Obenem se je duhovščina ob povečani turški nevarnosti in zmanjšanju finančne moči ljubljanskih meščanov še vedno branila plačevati obrambne stroške, sklicujoč se na svoje privilegije. Vsa ta nasprotja so privedla do odkritega razkola, ki ga je spodbudila reformacija. Ta je imela v Ljubljani zelo močno oporišče, saj je večina meščanov prešla v novo vero. Reformacijski čas je Ljubljano spremenil v slovensko kulturno središče po zaslugi Primoža Trubarja in ostalih slovenskih predikantov - pisateljev.¹⁴

V dobi protireformacije - posebno od konca 17. do

13 Vlado Valenčič: Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, Kronika VI/1957, str. 112

14 Ferdo Gestrin: Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika XII/1963 str. 142-143

polovice 18. stoletja - je Ljubljana doživljala depresijo na gospodarskem področju, na kulturnem pa nazadovanje. Veliko ljubljanskih protestantov se je moralo izseliti, nekateri pa so se vrnil v staro vero. Protestantsko šolstvo so odpravili, prenehali so tiskati slovenske knjige, razvoj zgodnjega kapitalizma se je ustavil. Kontrolo nad verskim in kulturnim življenjem so poleg ostalih redov prevzeli predvsem jezuiti, ki so se v Ljubljani naselili leta 1597. Z nastopom protireformacije se je tudi končalo obdobje zidave v renesančnem slogu - nastopil je barok, ki je Ljubljani v največji meri dal podobo, ki se je ohranila do današnjih dni. Vezi z nemškimi - protestantskimi deželami so bile pretrgane, tako da je v umetnosti in kulturi prevladoval italijanski vpliv. Od zadnje četrtine 17. stoletja se je začel novi gospodarski vzpon, ki je ljubljanskim meščanom prinašal nove možnosti bogatenja, nastajali so prvi manufakturni obrati. Napredek je bil med drugim povezan tudi s širjenjem habsburške oblasti na vzhod, na območja, ki so jih osvojili v vojnah s Turki. Krepile so se vezi z zunanjimi tržišči, razširilo pa se je tudi notranje tržišče, povezano s potrebami vojske in uprave. Ob tem se je mestna samouprava pod pritiski absolutizma čedalje bolj krčila, dokler ni vladar v drugi polovici 18. stoletja odpravil samoupravnih organov in so meščani (oz. 24-članski odbor, ki so ga izvolili), le formalno volili mestnega župana in svetnike, ki jih je prej verificirala oblast. Z gospodarskim razcvetom so se od zadnje četrtine 17. stoletja ustvarjali pogoji za hitrejši kulturni razvoj. Ljub-

ljana je postala sedež večjega števila kulturnih inštitucij, središče znanosti in raznovrstnih kulturnih dejavnosti. Nastala je nova tiskarna (1678), leta 1693 pa je bila ustanovljena *Academia operosorum*, ki je delovala še v prvi polovici 17. stoletja.¹⁵ Gojila je znanost in umetnost (v njenem okviru sta delovali *Academia philharmonicorum* in *Academia incultorum*, imela je knjižnico z 10.000 zvezki...), poleg tega pa je spodbujala gradnjo cerkvenih in javnih stavb. V Ljubljano je vabila vrsto tujih stavbarjev in kiparjev. Ti so šolali domače mojstre, ki so nato nadaljevali njihovo delo. Barok je v stavbnem razvoju Ljubljane dosegel vrhunec na prehodu iz 17. v 18. stoletje. Stavbam so nadzidavali tretja nadstropja, hiše so združevali in prezidavali, dobile so nove baročne fasade, notranjščino pa so popestrila arkadna dvorišča in stopnišča, razkošne štukature, tapete in dragoceno pohištvo.¹⁶ Umetnostni vrhunec ljubljanskega baroka se je odražal tudi v cerkvah. Zadnji vidni ostanki srednjeveške stavbne podobe Ljubljane so izginjali z rušenjem obzidja ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja. To je postalo s prenehanjem turške nevarnosti in s spremenjeno tehniko bojevanja nepotrebno. Tako je staro mestno jedro dobilo podobo, ki so jo do današnjih dni deloma spremenila le še rušenja in nove pozidave, povezane s potresom leta 1895. Z rušenjem obzidja se je mesto s prostora nekdanje srednjeveške Ljubljane lahko neovirano

¹⁵ prav tam

¹⁶ Breda Mihelič - glej op. 7, str. 32

širilo in organsko povezovalo s predmestji. S tem si je Ljubljana pridobila izhodišča za napredovanje v moderno urbano celoto, ki ustreza stavbnim in urbanističnim zahtevam nove industrijske dobe. Ob koncu 18. stoletja je bil zgrajen tudi Gruberjev prekop, s katerim je bila Ljubljana regulirana in je bila vsaj delno odvrnjena nevarnost poplav, ki so do takrat redno pestile Ljubljano. Zgodovinski dogodki prve polovice 19. stoletja (francoska doba 1809-1813, kongres svete alianse 1821) z izjemo nekaj klasicističnih in bidernajerskih stavb v arhitekturni podobi Ljubljane niso pustili večjih sledov. Francozi so v Ljubljano prinesli idejo o zelenem mestu - ob Ljubljani za licejem na Vodnikovem trgu so zasadili prvi drevored, naredili pa so tudi načrte po katerih so kasneje Avstrijci zasadili tivolske drevorede. Večje spremembe v stavbnem razvoju Ljubljane je prinesela železnica, ki so jo sredi stoletja speljali skozi Ljubljano. V drugi polovici 19. stoletja so stavbe pozidavali med mestom in železniško progo nastale so nove ulice, ki so povezovala staro mestno središče in glavni kolodvor in ob katerih so gradili moderne stanovanjske hiše (predvsem Miklošičeva in Resljeva cesta). Novi deli mesta, ki so nastali od Cankarjeve ceste pa do Gradišča in Vrtače ter ob Resljevi cesti, so bili kot stanovanjske četrti namenjeni v glavnem najpremožnejšemu sloju mestnega prebivalstva. Hiše, ki jih je v tem okolišju gradila Kranjska stavbna družba, so imele po večini velika, prostorna stanovanja, mnogo stanovanj je bilo štiri in pet sobnih. Nekatere teh novozgrajenih hiš so dobile manjša in

skromnejša kletna in podstrešna stanovanja za gospodarsko šibkejše najemnike. V teh četrth so gradili tudi vile. Za gradnjo stanovanj revnejših slojev, zlasti delavstva, je bilo v tem razdobju manj preskrbljeno.¹⁷

Mesto se je v drugi polovici 19. stoletja moderniziralo - leta 1861 so zgradili mestno plinarno, leta 1890 mestni vodovod, leta 1894 ustanovili mestno drevesnico... Postavili so tudi celo vrsto javnih poslopij in spomenikov, pri čemer so prevladovali historični slogi. Mesto so začeli načrtno urejati, za načrtovanje pa je skrbel mestni stavbni urad, medtem ko je bil najpomembnejši izvajalec Kranjska stavbna družba. Ta je še pred potresom pozidala zahodni del mesta med današnjo Dunajsko cesto in železniško progo.¹⁸ Pri izvajanju svojih načrtov Kranjski stavbni družbi ni šlo za pretirano izkoriščanje stavbišč z intenzivno zazidavo, kar bi ji najbrž zagotovilo boljši finančni utržek. Svoje koristi je združila z ugodno urbanistično izvedbo, ki je bila tudi splošno koristna. Njeno delo ocenjujejo urbanisti še danes kot zelo pozitivno.¹⁹

Po potresu leta 1895, s katerim se naš pregled končuje, je Ljubljano zajel nov val prezidav in novih gradenj.

17 Vlado Valenčič: Gradbeni razvoj Ljubljane od dograditve južne železnice do potresa leta 1895, Kronika IX/1961, str. 142-143

18 Breda Mihelič - glej op. 7 str. 43-44

19 Vlado Valenčič - glej op. 13

SUMMARY

Dragan Matić

Survey of Some Historical Circumstances

Which Influenced Architectural Development of Ljubljana in the Time of the Oldest Document (1320), Kept by Historical Archives Ljubljana until Earthquake in 1895

Architectural development of Ljubljana has been an attractive theme for historiographers from old, however, the sources don't give a perfect picture of the oldest periods, so that more theories exist referring to the beginnings and the development of medieval Ljubljana. The original opinion of older historiographers, according to which the three parts of the city emerged in the sequence Stari trg (Old Square) - Novi trg (New Square) - Mestni trg (Mesto) (Town Square - Town) and got their walls only in the 15th respectively 16th century, has been changed by the analyses of younger generation (Zwitter, Melik, Vilfan). New researches led to the realization that a difference between the emergence of the city part and of its walls had to be made. Studying the run of the city walls and the position of both medieval bridges, it became clear that Ljubljana was emerging through simultaneous development of all three settlement kernels, from which the Town was enclosed by walls first, then the New Square and at last the Old Square. The medieval architectural development of the city went in accordance with historical circumstances of the then period. A very important role had the city walls, for which all house owners had to take care of, irrespective

of their state or privileges. Because of the Turkish danger, the buildings outside the walls had to be pulled down, however, the building up inside the walls condensed. Already from the middle of the 13th century Ljubljana became economically the most important centre of Carniola. In the second half of the 15th century it became a distinctively administrative centre, where the deputy of the patriarch of Aquileia, the new founded diocese of Ljubljana, the deputy of the Sovereign Prince - the so called Vicedom (administrator of patrimonium of the Sovereign Prince) and the States had their seat, and there was more and more church, monastery and aristocracy possession. Also the city selfadministration developed - Ljubljana got its internal and external world, and at the beginning of the 16th century a mayor as well. Parallel with the administrative development more palaces were built in the 15th century, where the already mentioned clerics, magnates and private persons lived. At the turn of the century it came also to changes of the external appearance of the city, as stone and bricks were gradually replacing the wood as building material. The earthquake of 1511 stimulated a new wave of rebuildings, giving Ljubljana a renaissance appearance. The

golden age of Slovene culture during Reformation was followed by Counter-Reformation at the end of the 16th and in the 17th century, which brought Baroque. Baroque rebuildings, giving the old city kernel the appearance of today to the greatest extent, prevailed until the middle of the 18th century. In this century the Gruber's channel was built, regulating the river bed of the Ljubljana and saving the city from floods. At the end of the 18th century the city walls were pulled down, so that the city could extend from the area of a medieval town without any hindrances and connect with its suburbs. The beginning of the 19th century left, beside some

neoclassicist and Biedermeier buildings, also the idea of a green city behind - the French planted the first tree-lined avenue and made plans to build the Tivoli park, what was later realized by Austrians. Further modernization and city extending was enabled by the railway construction, Ljubljana got gasworks and waterworks, a planned construction was begun and a series of new public buildings were erected, with historical styles dominating. The earthquake of 1895, with which our survey goes to an end, meant a new turning point in the development of the Ljubljana town planning.

ZUSAMMENFASSUNG

Übersicht über einige historische Umstände, die die Architekturentwicklung von Ljubljana im Zeitalter von der ältesten im Historischen Archiv Ljubljana aufbewahrten Urkunde von 1320 bis zum Erdbeben in 1895 beeinflussten

Dragan Matić

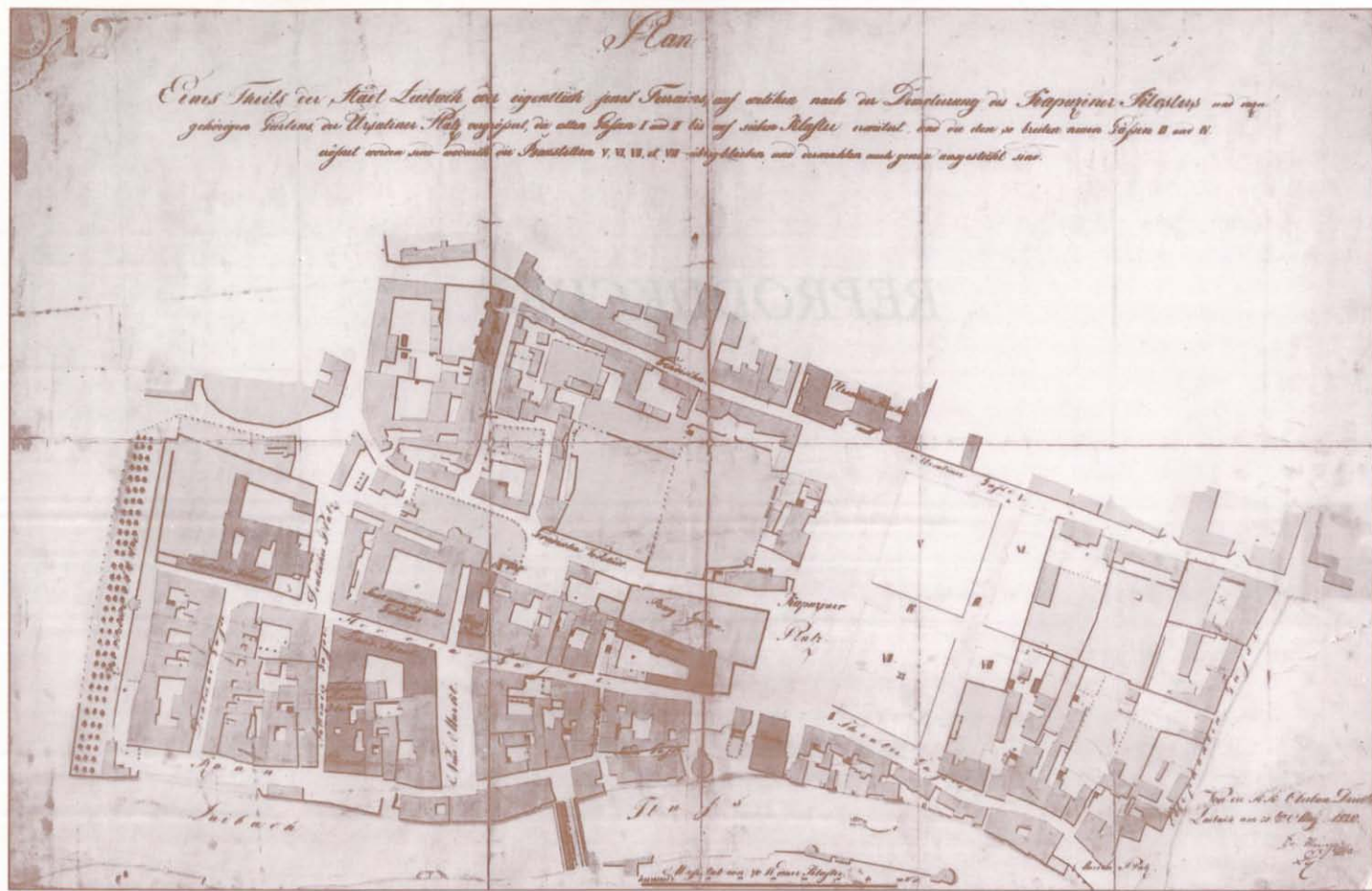
Die Architekturentwicklung von Ljubljana ist von jeher das anziehendste Thema für Historiker. Trotzdem bieten die Quellen kein ganz vollkommenes Bild für die ältesten Perioden und es entwickelten sich mehrere Theorien über die Anfänge und die Entwicklung des mittelalterlichen Ljubljana. Die ursprüngliche Meinung älterer Historiker, nach der die drei Stadtteile von Ljubljana in der Reihenfolge Stari trg (Altplatz)- Novi

trg (Neuplatz) Mestni trg (Stadtplatz) (Mesto Stadt) entstanden und die Ringmauer erst im 15. bzw. 16. Jahrhundert rund herum gebaut wurden, wurde durch Analysen jüngerer Generation (Zwitter, Melik, Vilfan) geändert. Neue Forschungen führten das Erkenntnis herbei, daß es nötig ist, zwischen dem Entstehen des Stadtteils und dem Entstehen seiner Ringmauer zu unterscheiden. Mit der Erforschung des Mauerverlaufs

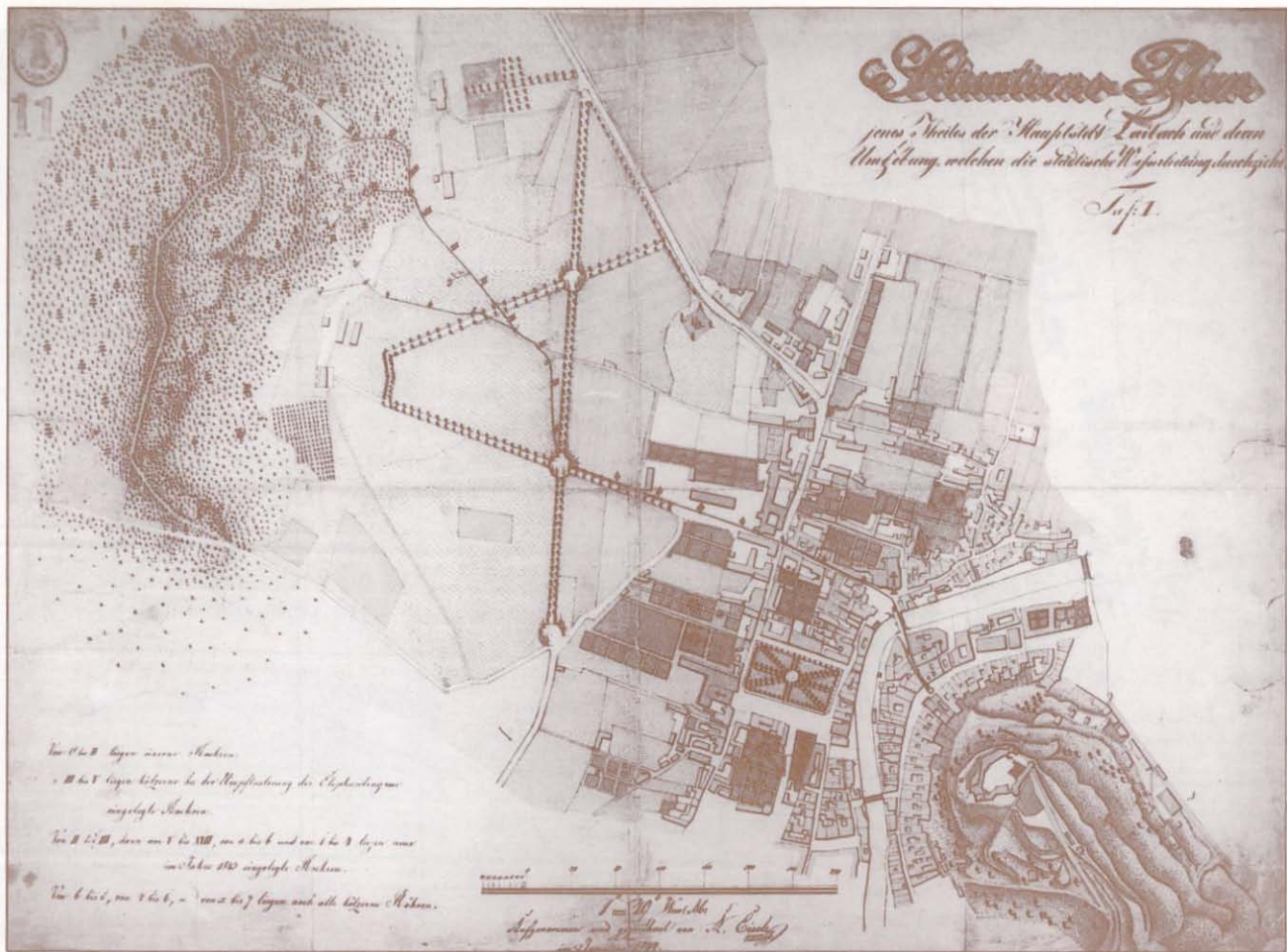
und der Lage von beiden mittelalterlichen Brücken wurde es klar, daß Ljubljana durch gleichzeitige Entwicklung aller drei Siedlungskerne entstand, von denen zuerst die Stadt mit der Mauer umgeben wurde, dann der Neuplatz und zuletzt der Altplatz. Die mittelalterliche Architekturentwicklung der Stadt verlief in Einklang mit den historischen Umständen des damaligen Zeitalters. Eine sehr wichtige Rolle hatte die Ringmauer, für die alle Hausbesitzer Sorge tragen mußten, abgesehen von ihrem Stand oder ihren Privilegien. Wegen der türkischen Gefahr mußten die Gebäude außer der Stadtmauer niedergerissen werden, aber darum verdichtete sich das Aufbauen innerhalb der Mauer. Schon ab der Mitte des 13. Jahrhunderts wurde Ljubljana zum wirtschaftlich wichtigsten Zentrum Krains. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurde es auch zum ausdrücklich Verwaltungszentrum, wo der Stellvertreter des Patriarchen von Aquileia, die neugegründete Laibacher Diözese, der Stellvertreter des Landesfürsten - der Vizdom und die Landesstände ihren Sitz hatten, immer mehr gab es aber auch den Kirchen-, Klöster- und aristokratischen Besitz. Es entwickelte sich auch die Stadtselbstverwaltung - Ljubljana bekam die innere und die äußere Welt und am Anfang des 16. Jahrhunderts noch den Bürgermeister. Parallel mit der Verwaltungsentwicklung wurden im 15. Jahrhundert mehrere Paläste gebaut, in denen die oben erwähnten Beamten, Magnaten und Privatleute lebten. An der Jahrhundertwende kam es auch zur Änderung des äußeren Aussehens der Stadt, denn Stein und Ziegel

verdrängten Holz als Baumaterial. Das Erdbeben in 1511 regte eine neue Welle des Umbauens an, nach der Ljubljana das Renaissance-Aussehen erhielt. Dem Aufschwung slowenischer Kultur zur Reformationszeit folgte am Ende des 16. und 17. Jahrhunderts die Gegenreformation, die Barock mitbrachte. Barocke Umbauten, die dem alten Stadtkern im größten Maße sein heutiges Aussehen verliehen, dominierten bis zur Hälfte des 18. Jahrhunderts. Das 18. Jahrhundert brachte den Bau des Gruberkanals mit, mit dem das Flußbett von der Ljubljanica reguliert und die Stadt vor Überschwemmungen gerettet wurde. Am Ende dieses Jahrhunderts wurde auch die Stadtmauer niedergerissen, so daß sich die Stadt vom Platz mittelalterlichen Ljubljanas ungehindert ausdehnen und mit Vorstädten verbinden konnte. Der Anfang des 19. Jahrhunderts ließ neben einigen klassizistischen und biedermeierischen Gebäuden auch die Idee über die grüne Stadt hinter - Französer pflanzten die erste Allee und machten Pläne für den Bau der Tivoliparkanalage, was später von Österreichern realisiert wurde. Eine weitere Stadtmodernisierung und -ausdehnung brachte der Bau der Eisenbahn mit, Ljubljana kriegte die Gasanstalt und Wasserleitung, man begann mit dem Planbau, es wurde eine ganze Reihe von neuen öffentlichen Gebäuden gebaut, wobei historische Stile dominierten. Das Erdbeben in 1895, mit dem unsere übersicht zu Ende geht, bedeutete eine neue Wende in urbanistischer Entwicklung von Ljubljana.

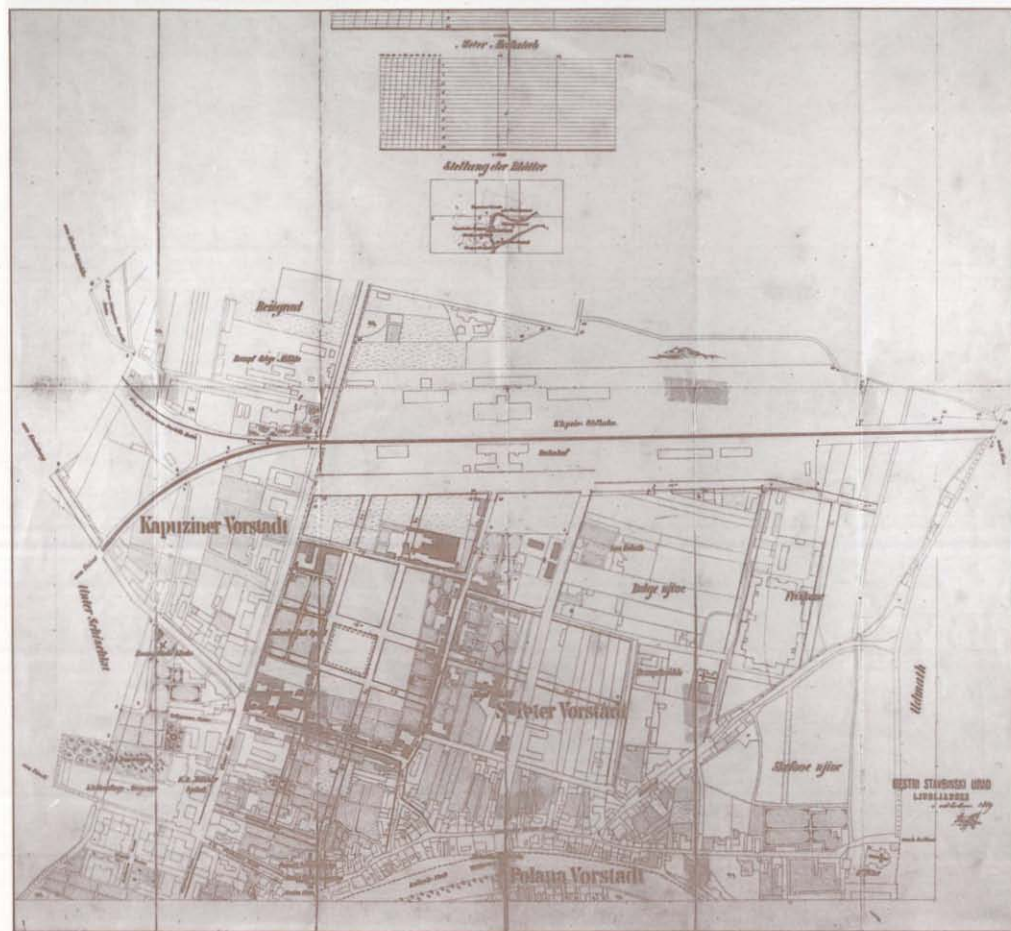
REPRODUKCIJE

- 1 Franc Dežman, Višja gradbena direkcija, KONGRESNI TRG IN OKOLICA PO PORUŠITVI KAPUCINSKEGA SAMOSTANA, 1820
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/2, 2

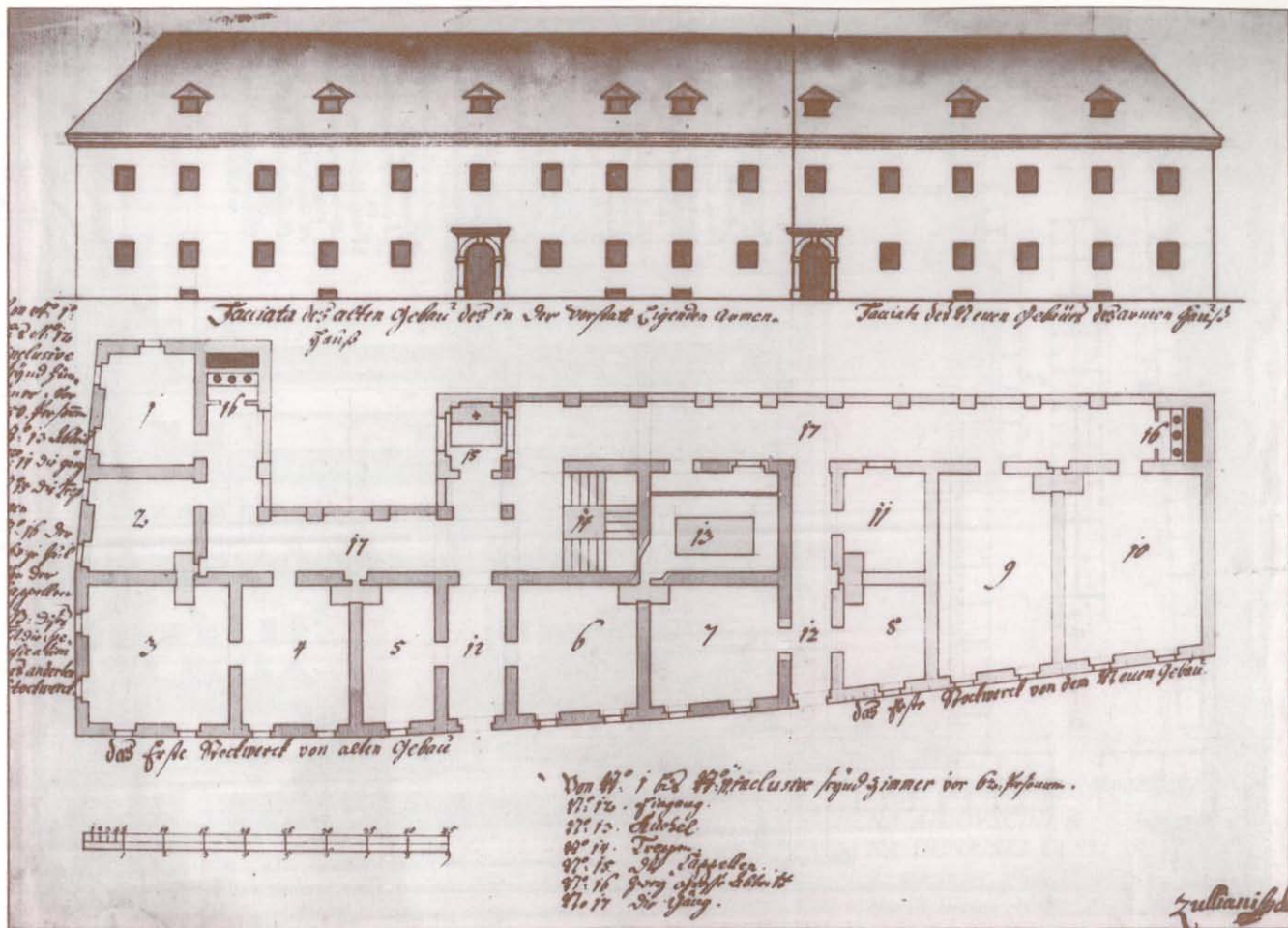

3 A. Eisele, NAČRT NAPELJAVE VODOVODA S ŠIŠENSKEGA HRIBA DO ROBBOVEGA VODNJAKA, 1844
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/1, 12

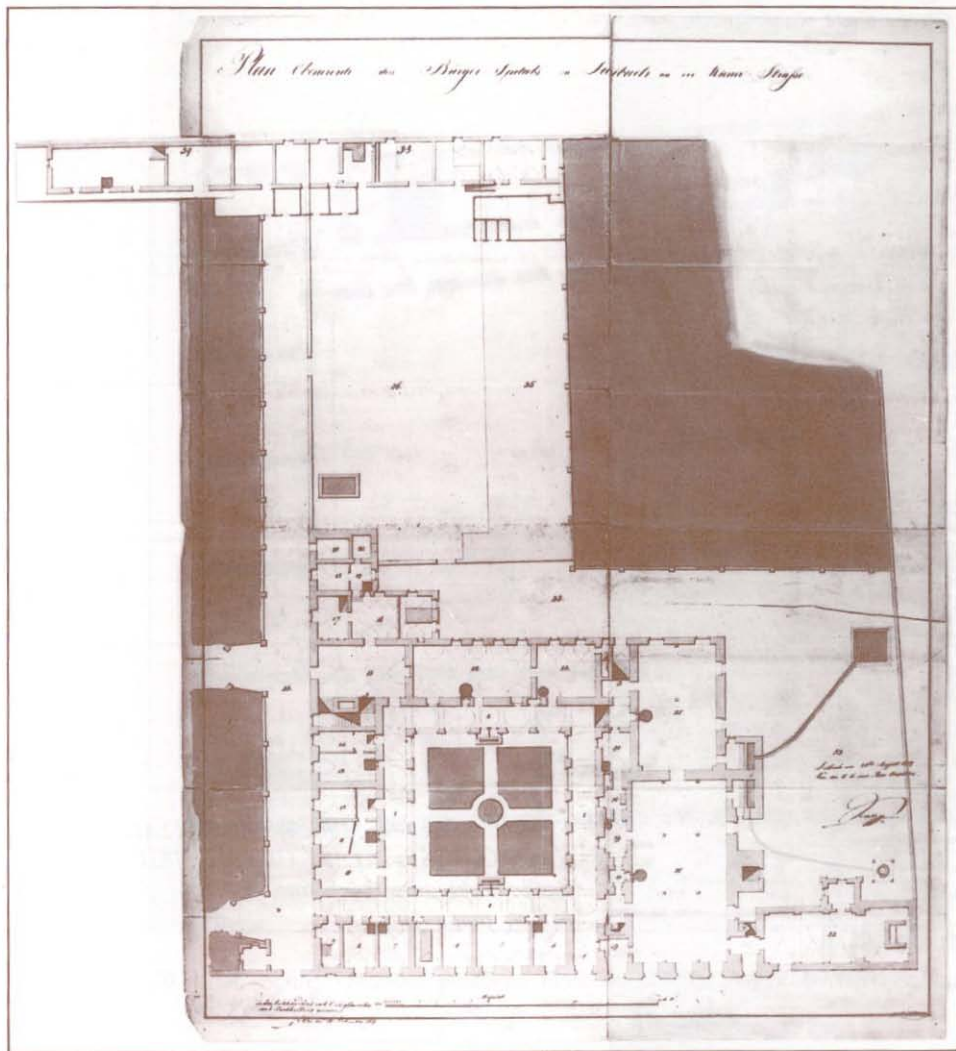

5

J. Duffe, Mestni stavbinski urad ljubljanski, REGULACIJSKI NAČRT ULIC V SEVERNEM DELU LJUBLJANE DO KOLODVORA JUŽNE ŽELEZNICE, 1889
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/4, 7

6 Candido Zulliani, UBOŽNICA NA KARLOVŠKI CESTI, okoli 1760
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/10, 2

8

Franc Dežman, MESTNA BOLNICA
NA AJDOVŠČINI -
NA DUNAJSKI CESTI 20, 1819
Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Načrti, mapa 10/17

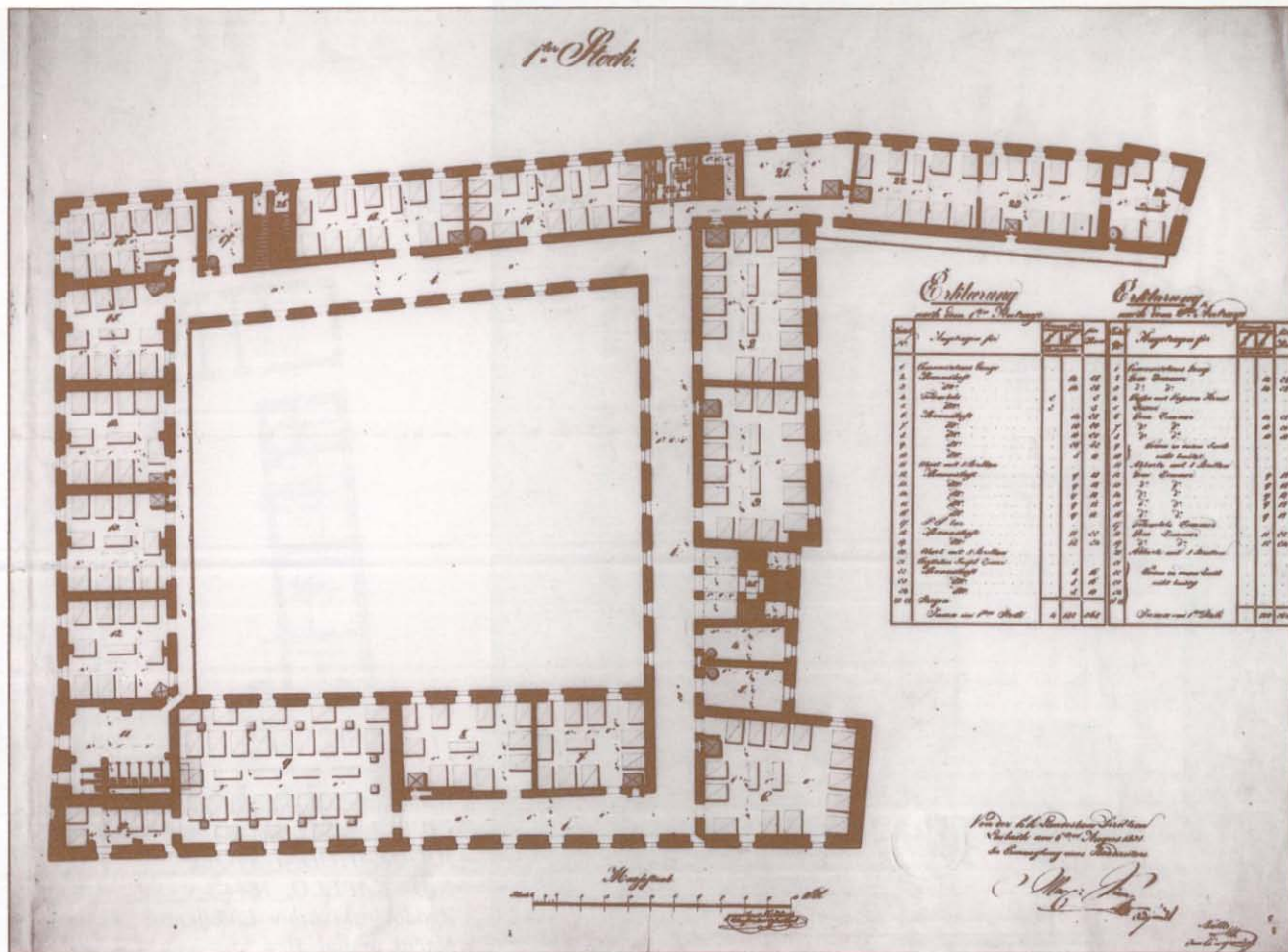

Grund des Bürger-spitals. Subändes Oberer Erde No. 171.

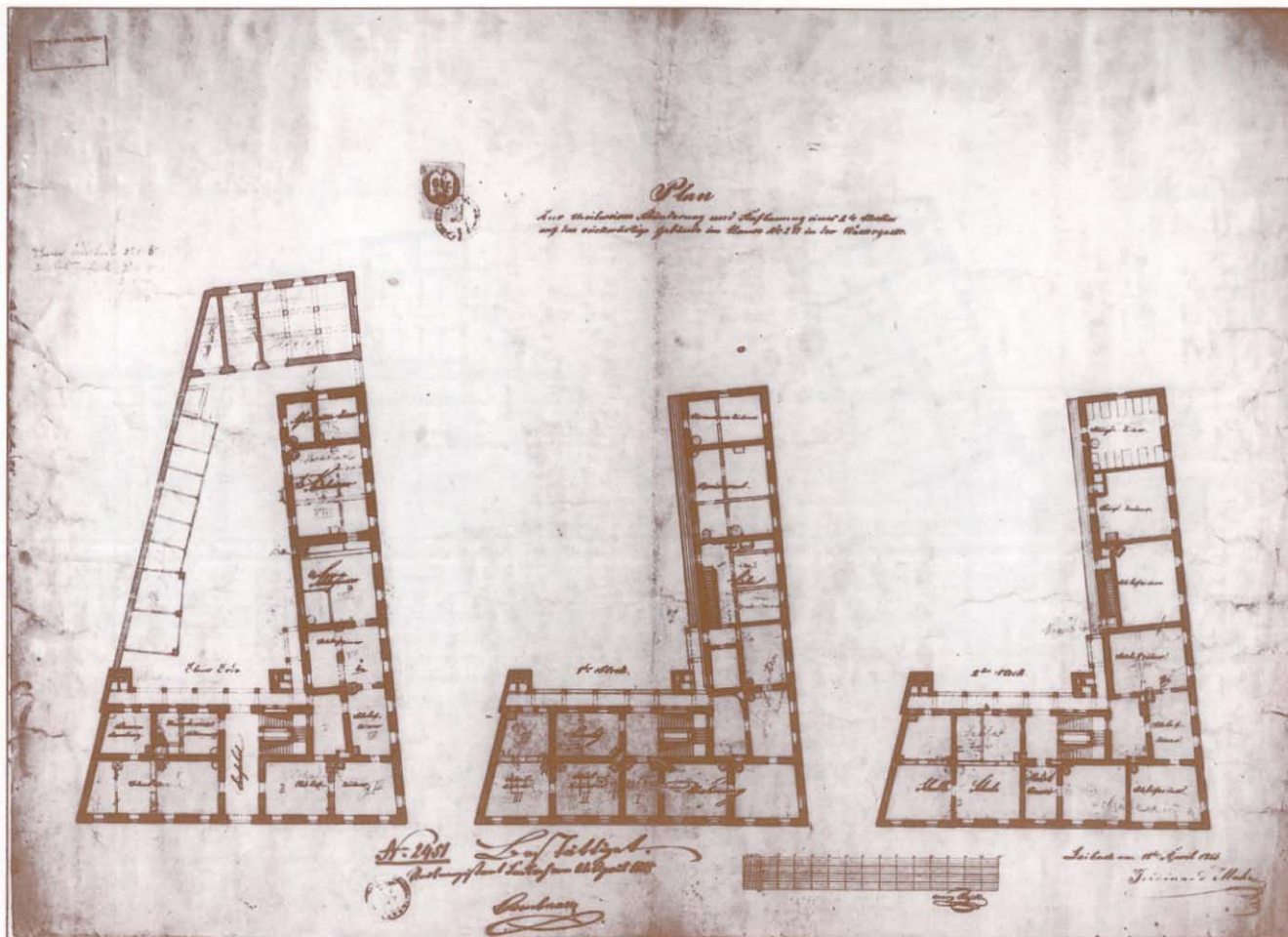

9

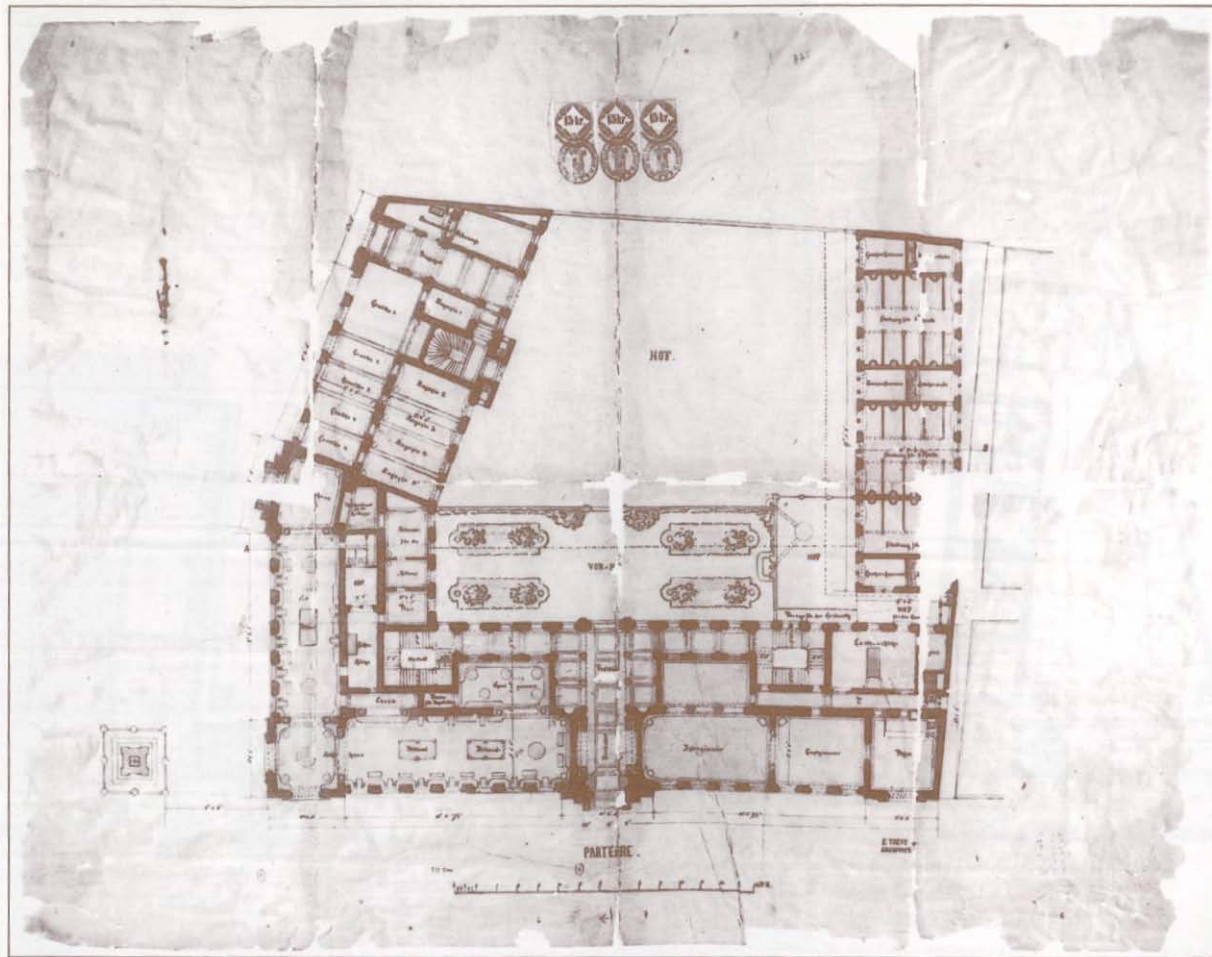
*Emerich Schreiber, MEŠČANSKI ŠPITAL -
KRESIJA V ŠPITALSKI ULICI 6, 1831
Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Načrti, mapa 1019, 5*

10 R. Schrey, Deželna gradbena direkcija, LICEJ NA VODNIKOVEM TRGU, 1831
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 11/1

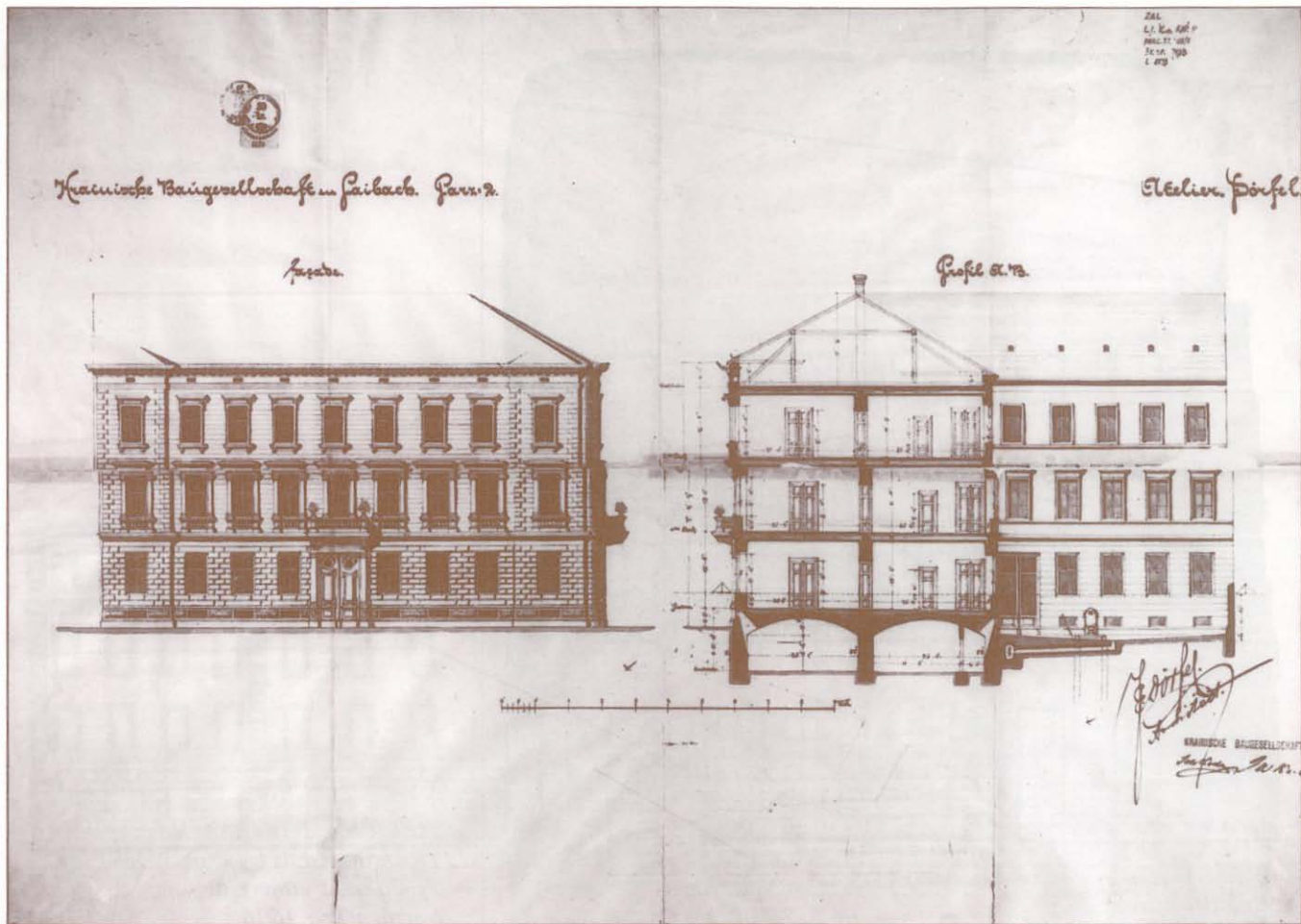
12 Jurij Pajk, MAHROVA TRGOVSKA ŠOLA (prej hotel Pri avstrijskem dvoru-Bahabirt)
 NA KREKOVEM TRGU 10, 1855
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 16/4

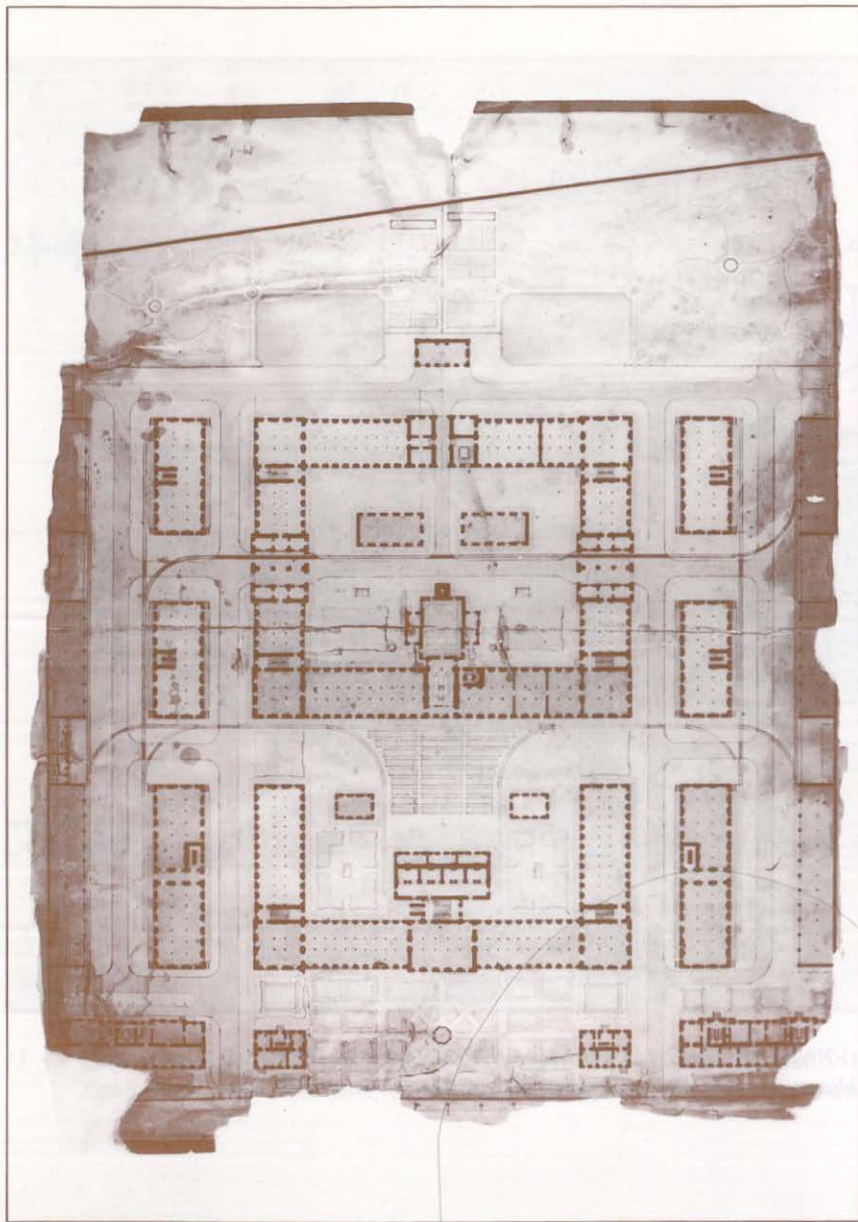
13

Carl Tietz, KAVARNA EVROPA NA SLOVENSKI CESTI 47, 1867

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasc. 753, fol. 725

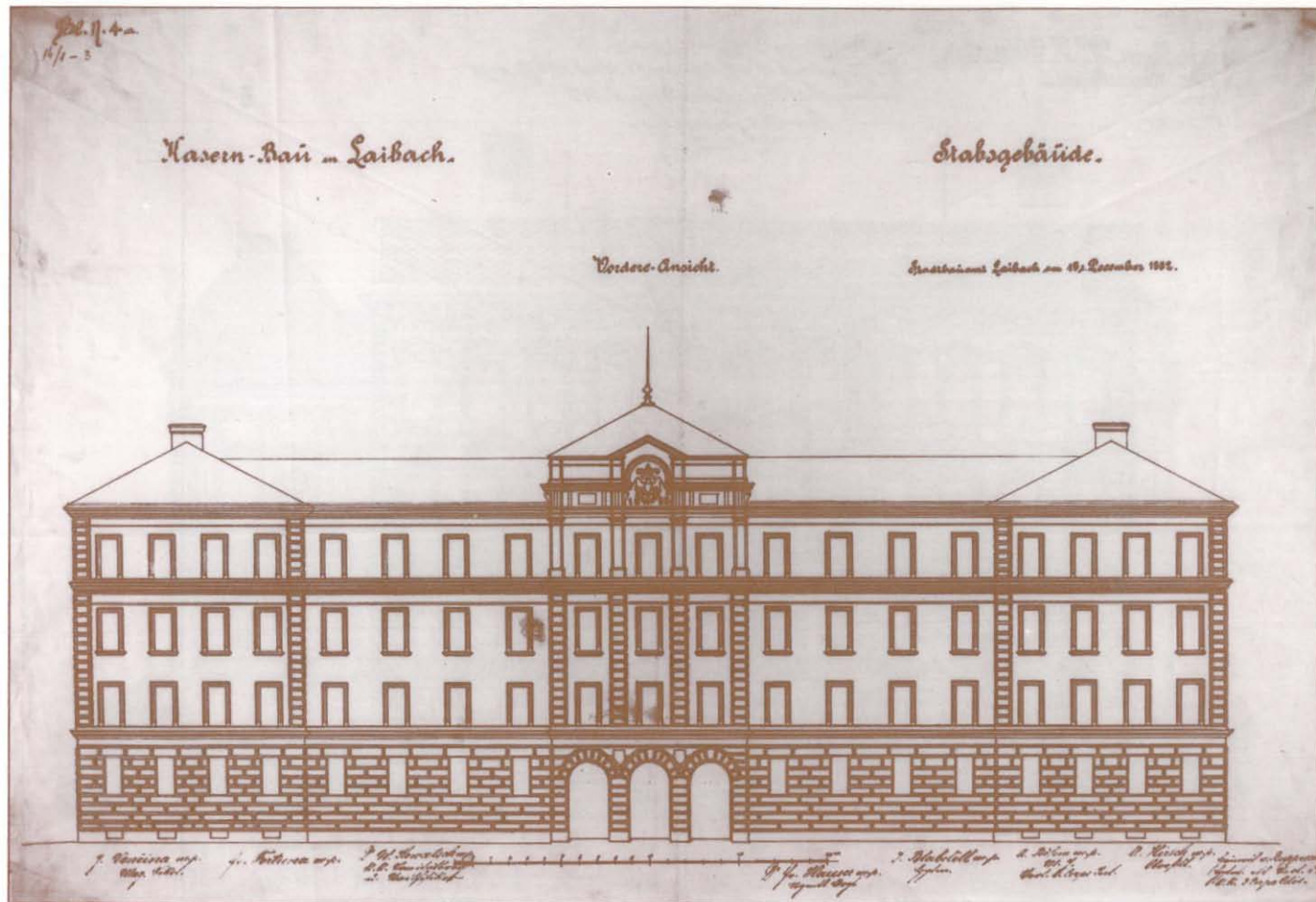

14 F. Dorfel, POSLOPJE KRANJSKE STAVBNE DRUŽBE NA CANKARJEVI CESTI 5, 1873
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasc. 875

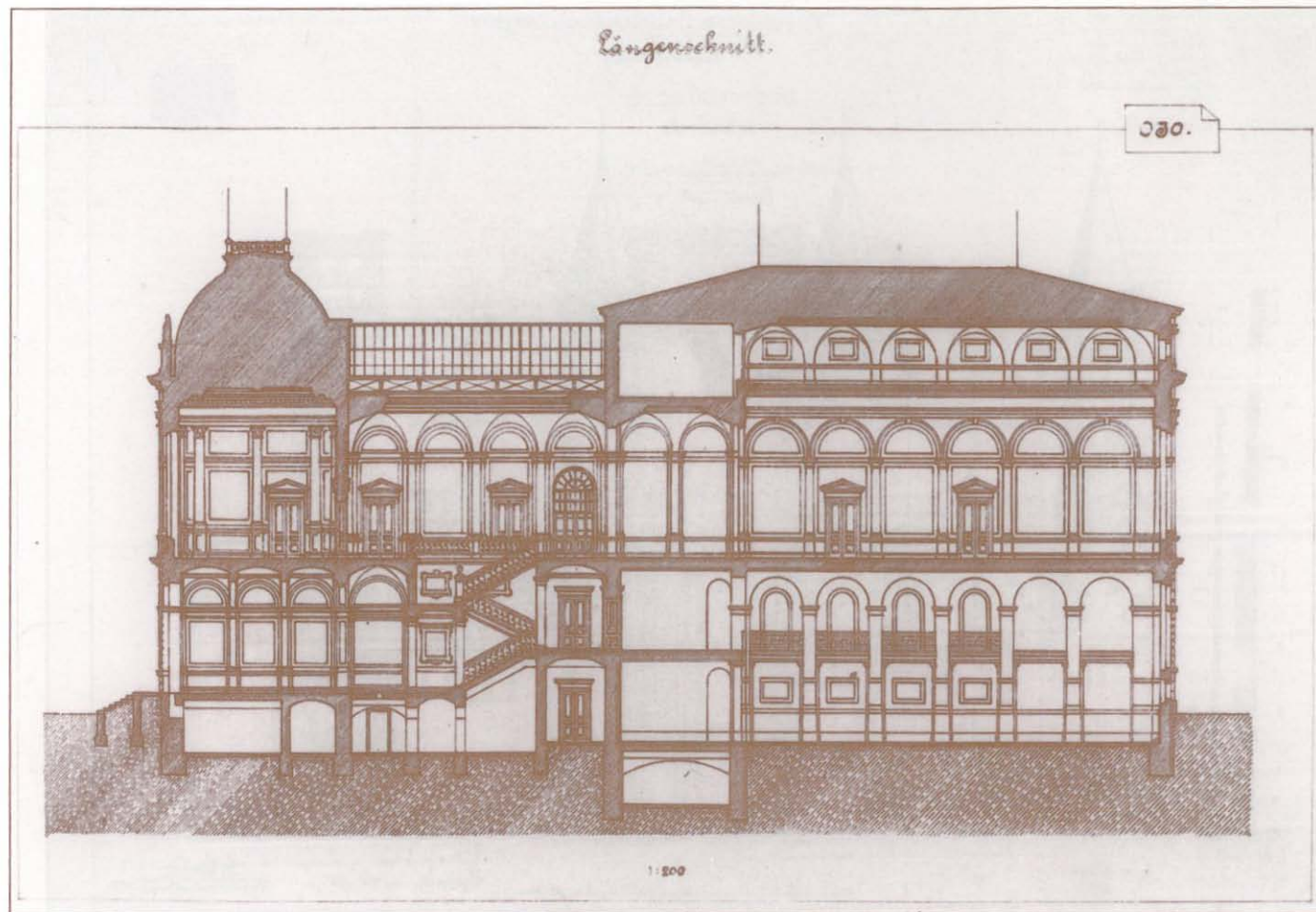

15

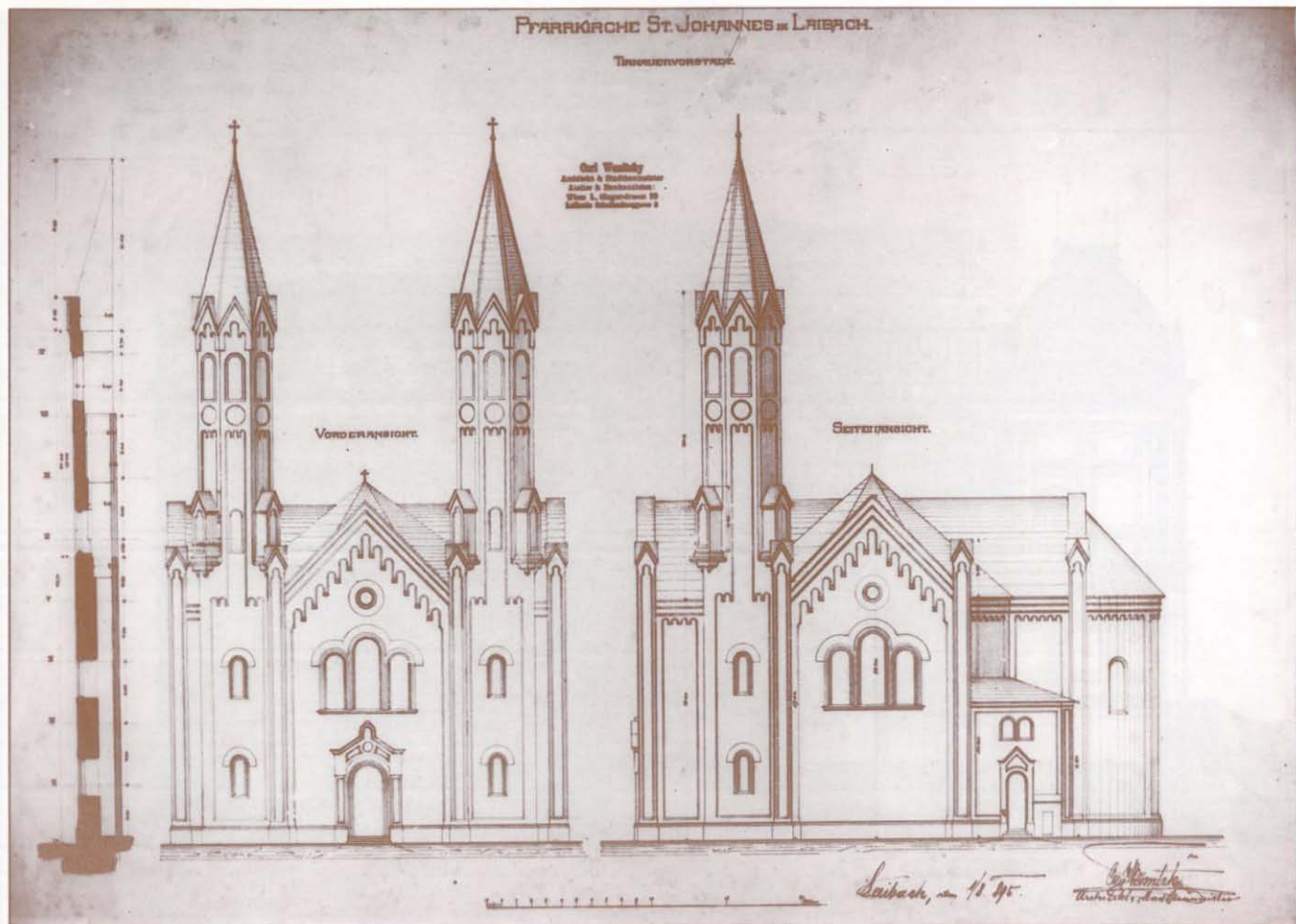
*TOBAČNA TOVARNA NA
TRŽAŠKI CESTI 12, okoli 1880
Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Načrti, mapa 16/16*

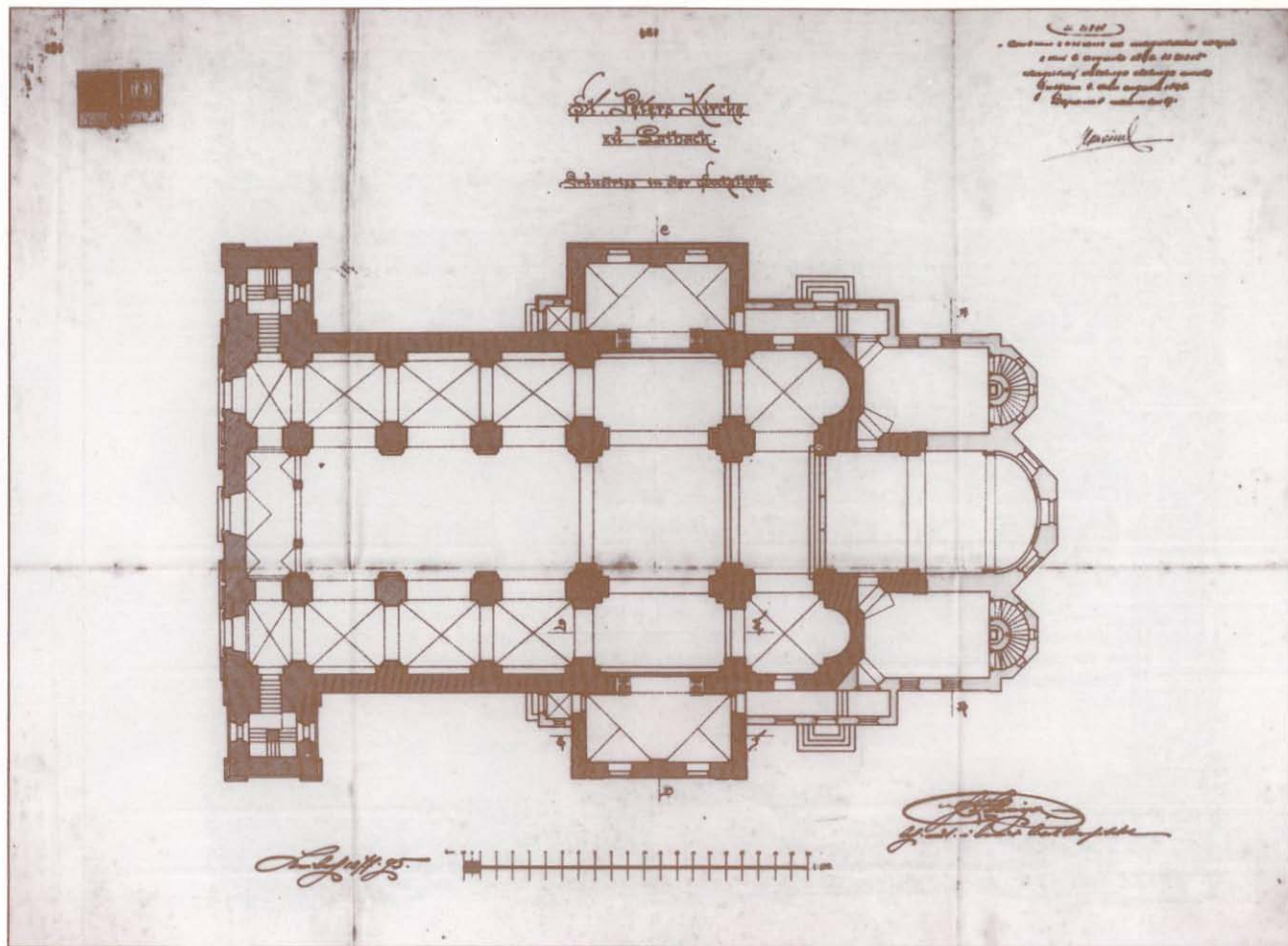
16 Mestni stavbni urad Ljubljana, ŠTABNO POSLOPJE MESTNE PEHOTNE VOJAŠNICE NA TABORU, 1882
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 14/1, 1

18 František E. Škabrou, NARODNI DOM (NARODNA GALERIJA) NA CANKARJEVI CESTI 20, okoli 1893
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/12, 7

19 Carl Wanitzky, CERKEV SV. JANEZA KRSTNIKA V TRNOVEM, 1895
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 13/2

20 R. Jeblinger, CERKEV SV. PETRA NA TRUBARJEVI CESTI, 1895
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasc. 1158, fol. 468

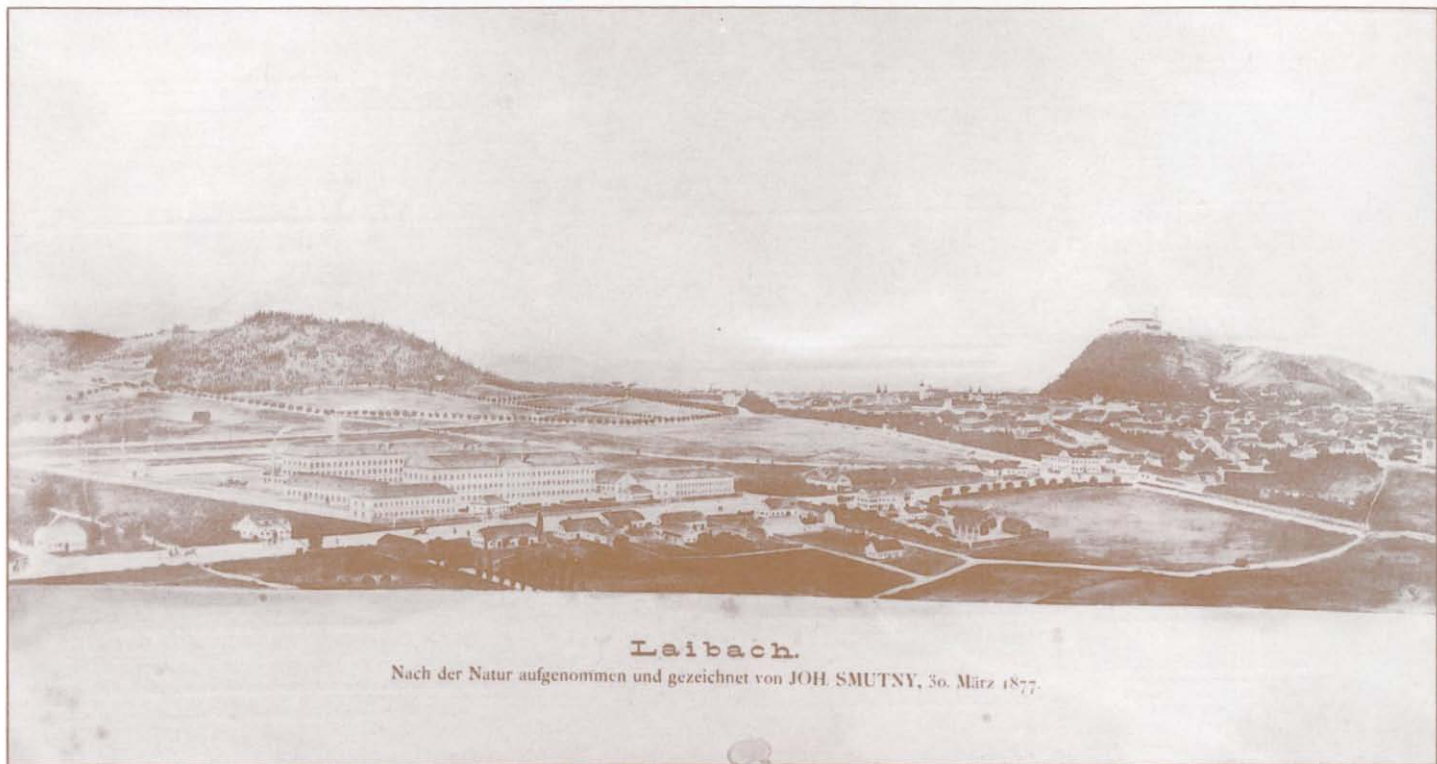
21 PODOBA LJUBLJANE KONEC 18. STOLETJA NA POMOČNIŠKEM PRIPOROČILNEM PISMU, 1820
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 512 Mesto Ljubljana, razno magistratno gradivo, t.e. 1
 (Pomočniški potni listi)

22 *W(ilhelm) S(chulze), TIVOLSKI GRAD ALI GRAD PODTURN, verjetno 1873*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 85

23 *W(ilhelm) S(chulze), KAZINA NA KONGRESNEM TRGU 1, verjetno 1873*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 84

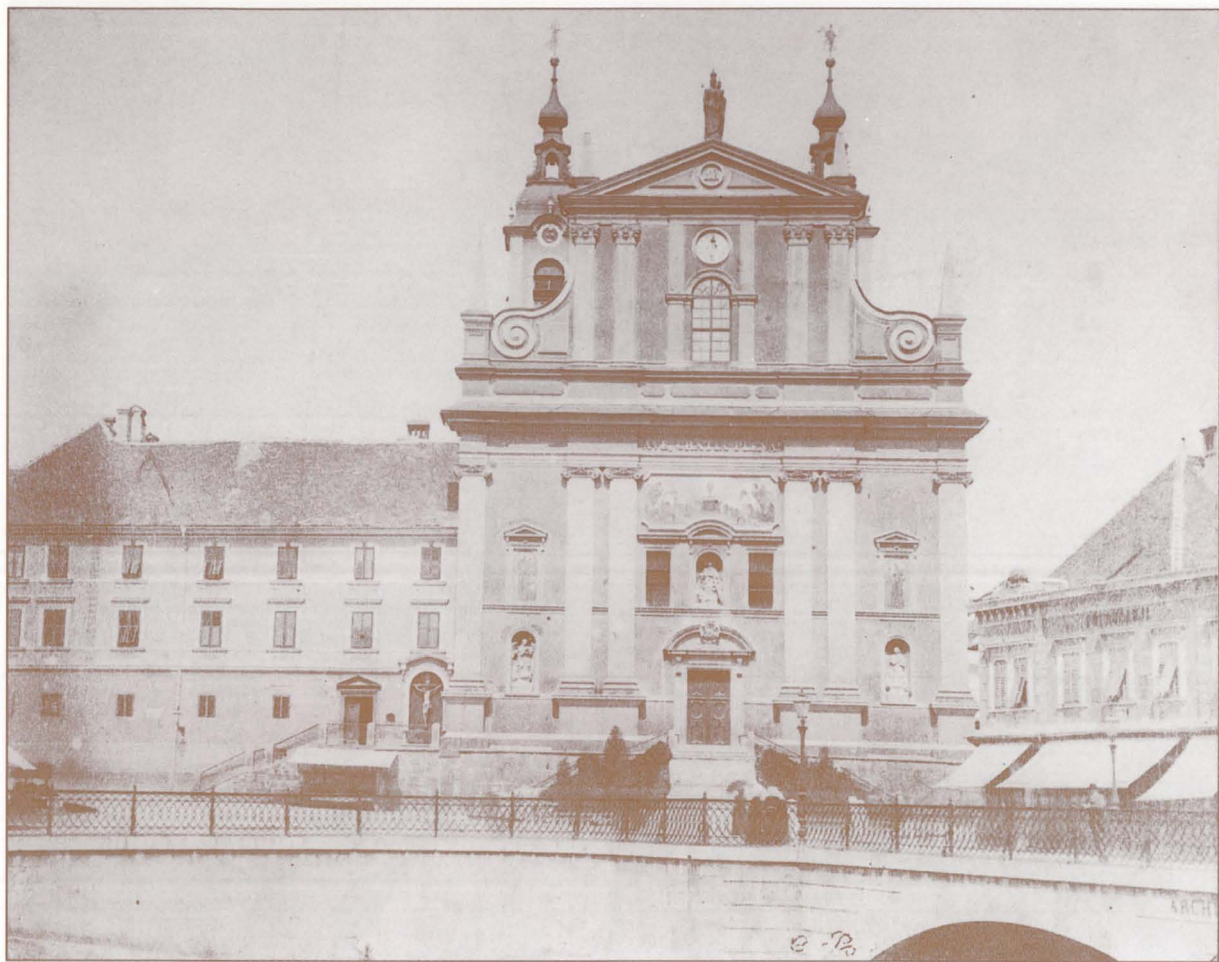
24 Joh. Smutny, LJUBLJANA S TRŽAŠKO CESTO IN TOBAČNO TOVARNO, 1877
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/1, 7

25 Alois Beer, FRANČIŠKANSKI MOST IN ŠPITALSKA ULICA, okoli 1880
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A1, 209 a

26 MESARSKI (ZMAJSKI) MOST IN RESLJEV TRG, pred 1882
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E4, 6

27 *Kristijan Pajer, FRANČIŠKANSKA CEKEV IN SAMOSTAN NA MARIJINEM
(PREŠERNOVEM) TRGU, okoli 1890*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A, 58

28

Kristijan Pajer, DEL ŠOLSKEGA DREVOREDA S TRŽNICO, POGAČARJEV TRG S SEMENIŠČEM, STOLNICO, ŠKOFIJO IN STAVBO MEŠČANSKE IMOVINE, okoli 1890
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 604

29 *Kristijan Pajer, CERKEV SV. PETRA NA SV. PETRA (TRUBARJEVI) CESTI, okoli 1890*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A1, 609

30 *HOTEL SLON IN DEL DUNAJSKE (SLOVENSKE) CESTE, pred 1895*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A2, 111

31 HOTEL - KAVARNA EVROPA NA AJDOVŠČINI (GOSPOSVETSKI CESTI), okoli 1895
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A1, 584

32 *CESARJA JOŽEFA (KREKOV) TRG S POSLOPJM FINANČNE DIREKCIJE, 1895*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 510

33 HOTEL "STADT WIEN" NA VOGLAVU SCHELLENBURGOVE (SLOVENSKE) IN FRANC JOŽEFOVE (CANKARJEVE) CESTE, 1895
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/A1, 423

34 BREG, 1895
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 428

35 CERKEV SV. JANEZA KRSTNIKA V TRNOVEM, 1895
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ II/E16, 130

36 Wilhelm Helfer, GOSPOSKA ULICA Z AUERSPERGOVO KNEŽJO PALAČO, 1895/1896
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 12

37 *Wilhelm Helfer, LEVO NABREŽJE LJUBLJANICE MED BREGOM IN SEDANJIM HRIBARJEVIM NABREŽJEM TER HRADECKEGA MOST, 1895/1896*
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 491

38

*Wilhelm Helfer, OBREZOVA HIŠA
NA BREGU-NOVI TRG, 1895/1896
Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Fototeka, POZ II/A1, 9*

Wir Henrich von Carinthien Chuntze Chuntze und ge Chuntze. Herzog in Chuntze. Graf
ze Carinthien. In ge Carinthien. Vogt der Chuntze. ze Carinthien. ze Carinthien. In ge Carinthien.
tuen Chuntze an diesen Chuntze. allen den die in sehen. oder lesen hören. Das wir wollen und
gebieten. Das si uns neman Chuntze Haus Chuntze in unser Stat ze Carinthien. er diene
dany dany. Und. und der Stat. mit Chuntze. mit Chuntze. In mit allen andern
Sachen. als ander unser Chuntze. da erunt. her auch die sint. die Chuntze haben.
Das si der Stat frei. und ledich sollen sein. so wollen wir doch. und schaffen das
endlichen. Das si uns Chuntze. und mit Chuntze. an Chuntze. an Chuntze. und an
Chuntze. der Stat. helfen. als ander unser Chuntze. die der Chuntze. und die
Chuntze nicht Chuntze. Wir tun auch die Chuntze unser Chuntze von Carinthien. das
die sint. die in Chuntze sollen. und an Chuntze sint. und in nicht Chuntze. Das si
die selben. und in gut. Chuntze mügen. in der Stat. Und das in Chuntze wird.
der ein recht. von in der und Chuntze. in der Stat ze Carinthien. und
das. das also stat. und Chuntze. Chuntze. geben wir in diesen Chuntze. ze einem
Chuntze. Chuntze mit unser Chuntze Chuntze. das ist Chuntze. ze Chuntze. da
man Chuntze von Chuntze Chuntze. Chuntze Chuntze. das nach in dem Chuntze
Chuntze Chuntze. Das Chuntze nach Chuntze Chuntze.

SEZNAM RAZSTAVLJENEGA GRADIVA

KARTE

- 1 Giovanni Pieroni,
Pianta di Lubiana, kartna osnova fortifikacijskega načrta mesta, 1639, barvna kopija na kartonu / 59,7x49,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LfN 337 Zemljevidi in karte, št. 619
- 2 Martin Stier,
Načrt Ljubljane - Erste Abbris von Laibach, osnova za predlog ojačanja obrambnega obzidja mesta, I.varianta iz Karlsruheja, 1654, kopija na kartonu / 56,8x41,8
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte, št. 624
- 3 Janez Dizma Florijančič,
Načrt Ljubljane v Ducatus Carnioliae tabula chronographicae..., 1744, kopija / 42,3x30,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zemljevidi in karte, št. 622
- 4 J. Auerperger, Deželna višja gradbena direkcija,
Načrt dela mesta - okolica Levstikovega trga / med Čevljarskim mostom, Gruberjevim prekopom, Emonsko c. in Streliško ul. ter predvideni nov Šentjakovski most, 1819, kolorirana matrica na kartonu / 68,2x46,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LfN 334 Načrti, mapa 00/1, 13
- 5 Franc Dežman, Višja gradbena direkcija,
Načrt dela mesta - Kongresni trg in okolica / med Slovensko c., Ljubljano, Cojzovo c. in Čopovo ul. po porušitvi Kapucinskega samostana, 1820, kolorirana matrica na kartonu / 96,5x63,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/2, 2
- 6 Jožef Schrey, Višja gradbena direkcija,
Načrt mesta in ureditve Zoisovega grabna, 1821, kolorirana matrica na kartonu / 69,8x51,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/1, 5
- 7 Franc Pollak, Deželna gradbena direkcija,
Načrt dela mesta - okolica Mestnega trga / med Špitalsko ul., Novim trgom, Kongresnim in Krekovim trgom, 1837, kolorirana matrica na kartonu / 62,5x41,8
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/1, 11
- 8 Franc Pollak, Deželna gradbena direkcija,
Načrt dela mesta - okolica Prešernovega trga / med Adamič-Lundrovim nabrežjem, Dalmatinovo ul., Kolodvorsko ul. in Slovensko c., 1837, kolorirana matrica na kartonu / 65,5x44,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/2, 6

- 9 A. Eisele,
Načrt dela mesta in napeljava vodovoda s Šišenskega hriba do Robbovega vodnjaka, 1844, kolorirana matrica na kartonu / 76,2x55,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/1, 12
- 10 A. Wagner, Mestni stavni urad,
Regulacija ulic, stavbne črte in novogradnje v zahodnem delu Ljubljane / med Tivolijem, Slovensko c., Rimsko c. in Dvorakovo ul., 1876, kolorirana matrica na kartonu / 93,5x59,2
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/4, 2
- 11 Mestni stavbni urad,
Načrt plinske razsvetljave v Ljubljani, okrog 1885, kolorirana in reambulirana katastrska mapa / 67,3x105,6
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/3, 2
- 12 J. Duffe, Mestni stavbinski urad ljubljanski,
Regulacijski načrt ulic v severnem delu Ljubljane / med kolodvorom, Ljubljanico, Župančičevo ul. in Šmartinsko c., 1889, na katastrski mapi / 59,5x 57,8
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 00/4, 7
- 13 Candido Zulliani, Ubožnica na Karlovski c., okoli 1760
glavna fasada, tloris pritličja z legendo, adaptacija in dozidava, kolorirana matrica / 47,5x33,4
Izgodovinski arhiv Ljubljana, LPTU 334 Načrti, mapa 10/10, 2
- 14 Andreas Menini, Tržnice in mesnice na nabrežju Ljubljanice za škofijsko in semeniško palačo, okoli 1795
tloris, pogledi, legenda; nerealizirano, kolorirana matrica / 70,9x50
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 18/1
- 15 Gradbena inspekcija za Kranjsko, Ljubljanski grad - južni trakt, 1815
tloris 2. nadstropja, prečna prereza; adaptacija (naprava zaporov), kolorirana matrica na kartonu / 68x47,5
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/4
- 16 Franc Dežman, Mestna bolnica na Ajdovščini - Dunajski cesti 20 (sedaj Slovenski cesti 44, 46), 1819
tloris pritličja, adaptacija, kolorirana matrica / 64,2x88,3
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/17
- 17 Franc Dežman, Deželna gradbena direkcija, Zoisova hiša na Bregu 20, 1825
tloris 3. nadstropja, prečna prereza stranskih traktov, legenda; nadzidava nadstropja, kolorirana matrica / 78,1x51,4
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/1

NAČRTI

- 18 Gradbena inspekcija, Deželni - vicedomski dvorec na Kongresnem trgu 11, 1828
 tloris pritličja, adaptacija in dozidava, kolorirana matrica / 64x45
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/9, 1
- 19 Emerich Schreiber, Meščanski špital - Kresija v Špitalski ulici 6 (sedaj Stritarjevi ulici), 1831
 tloris pritličja, gradnja, matrica / 41,9x58,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/9, 5
- 20 R. Schrey, Deželna gradbena direkcija, Licej na Vodnikovem trgu, 1831
 tloris 1. nadstropja, legenda; adaptacija, kolorirana matrica / 73x55,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 11/1
- 21 Wittmann, Gradbena direkcija, Ljubljanski grad - jugozahodni stolp nad kapelo, 1844
 pogled, prerez, tloris ostrešja in strehe, tloris nadstropij; adaptacija (naprava stanovanja za požarnega čuvaja), kolorirana matrica / 51,9x80,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/4
- 22 Bavarski dvor - stanovanjsko in gospodarsko poslopje na Tyrševi c. 29 (sedaj Slovenska c. oz. Tivolska c. 50), 1851, (porušen 1960)
 prečni prerezi, glavna fasada, tlorisi kleti, pritličja s kanalizacijo in 1. nadstropja, situacija; gradnja, kolorirana matrica / 61,9x88
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LITU 489 Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasa. 520, fol. 623
- 23 Prizidek sladkorne rafinerije na Poljanskem nasipu 40, 1853
 glavna fasada, tloris pritličja, 1., 2. etaže in ostrešja, prečni prerez; razširitev oz. dozidava, kolorirana matrica / 93,7x63,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasa. 522, fol. 295
- 24 Jurij Pajk, Mahrova trgovska šola (prej hotel Pri avstrijskem dvoru - Bahabirt) na Krekovem trgu 10, 1855
 tlorisi pritličja, 1. in 2. nadstropja; adaptacija, kolorirana matrica / 72,7x51,6
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 16/4
- 25 Anton Treo, stanovanjska hiša na Starem trgu 3, 1861
 delni tlorisi pritličja, 2. in 3. nadstropja, delni prerez, glavna fasada; adaptacija in gradnja 3.nadstropja, kolorirana matrica / 77,5x46,9
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasa. 752, fol. 228
- 26 Tovarna kavinih nadomestkov Avgust Tschinkel in sinovi na Tyrševi cesti 33 (sedaj Dunajski cesti 5), 1865
 fasada, tloris, prerez in situacija; gradnja prizidka, kolorirana matrica / 62,2x46,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasa. 753, fol. 344

- 27 Carl Tietz, Kavarna Evropa na Slovenski cesti 47, 1867
 iloris prtiličja, gradnja, kolorirana matrica / 74,3x56,8
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna
 mestna registratura - Reg. I, fasc. 753, fol. 725*
- 28 Tobačna tovarna na Tržaški cesti 12, 1871
 prereza, gradnja, kolorirana matrica / 92,8x53,8
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 16/16
- 29 F. Dörfel, poslopje Kranjske stavbne družbe na Cankarjevi
 cesti 5, 1873
 fasada na Cankarjevo c., prečni prerez trakta ob
 Beethovnovi ul. in dvoriščna fasada; gradnja, kolorirana
 matrica / 78,6x54,3
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna
 mestna registratura - Reg. I, fasc. 875*
- 30 Kranjska (pozneje banovinska) hranilnica v Tomšičevi ulici
 5, 1879
 del fasade, gradnja, matrica / 41,6x59,2
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna
 mestna registratura - Reg. I, fasc. 877, fol. 334*
- 31 Tobačna tovarna na Tržaški cesti 12, okoli 1880
 celostni plan tovarniškega kompleksa, delno realizirano,
 kolorirana matrica / 57,3x75
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 16/16
- 32 Mestni stavbni urad Ljubljana, štabno poslopje Mestne
 pehotne vojašnice na Taboru, 1882
 glavna fasada, gradnja, matrica / 75,2x50,8
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 14/1, 1
- 33 Vladimir Hrasky, stanovanjska hiša dr. F. Munde na
 Rimski cesti 10, 1886
 glavna fasada, gradnja, matrica / 56,8x44,2
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna
 mestna registratura - Reg. I, fasc. 993, fol. 626*
- 34 Franz Faleschini, trakt uršulinskega samostana na
 Kongresnem trgu 19, 1888
 prečni prerez, situacija, glavna fasada; gradnja, kolorirana
 matrica / 74,4x50,7
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna
 mestna registratura - Reg. I, fasc. 994, fol. 577*
- 35 František E. Škabrou, Narodni dom (Narodna galerija)
 na Cankarjevi cesti 20, okoli 1893
 podolžni prerez, natečajni osnutek - geslo "OIO", matrica
 na kartonu / 48x31,9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/12, 7
- 36 František E. Škabrou, Narodni dom (Narodna galerija)
 na Cankarjevi cesti 20, okoli 1893
 glavna fasada, natečajni osnutek - geslo "OIO", matrica na
 kartonu / 47,9x31,9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 10/12, 8
- 37 Carl Wanitzky, Cerkev sv. Janeza Krstnika v Trnovem (v
 Kolezijski ulici), 1895

- prerez zidu zvonika, glavna in stranska fasada, adaptacija zvonikov, kolorirana matrica / 87,1x62,8
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Načrti, mapa 13/2
- 38 R. Jeblinger, Cerkev sv. Petra na Trubarjevi cesti, 895 tloris pritličja, adaptacija in dozidava, kolorirana matrica / 79,4x56,6
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasc. 1158, fol. 468
- 39 A. Wolf, Župnijski dvor in evangelijska cerkev na Gosposvetski cesti 9, 1895 tloris pritličja, tloris 1. nadstropja župnijskega dvora, adaptacija, kolorirana matrica / 62,9x41,9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura - Reg. I, fasc. 1142, fol. 290
- FOTOGRAFIJE
- 40 Janez V. Valvasor, Grad, Šentjakob, Žabjak, Krakovo, del Novega trga s Spodnjim (Čevljarskim) mostom, nedokončanim Starim in Mestnim trgom na nedokončani perspektivni veduti Ljubljane, 1660, reprodukcija grafike / 59x34,7
Izgodovinski arhiv Ljubljana, LfN 342 Fototeka, POZ III D. Gr. III D. Gr.
- 41 Janez V. Valvasor, Cerkev sv. Jakoba in jezuitski kolegij z okolico, spodaj Nemska vrata in okolica, detajl Velike vedute Ljubljane v Slavi vojvodine Kranjske, 1689, reprodukcija grafike / 22,8x16,3
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III D. Gr. 4, 190
- 42 F.B. Werner, Ljubljana okoli 1720, reprodukcija grafike / 27,4x15
Izgodovinski arhiv Ljubljana, LfN 347 Risbe, slike in grafike
- 43 Janez V. Valvasor, Ljubljanski grad in mesto okrog Čevljarskega mosta, detajl Velike vedute Ljubljane v Slavi vojvodine Kranjske, 1689, reprodukcija grafike / 16,9x11,2
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III D. Gr. 994
- 44 Janez V. Valvasor, Škofijski dvorec, farna cerkev sv. Nikolaja, stari mestni vodnjak, mestni hotel "Pri divjem možu" in baročni Magistrat na Mestnem trgu, detajl Velike vedute Ljubljane v Slavi vojvodine Kranjske, 1689, reprodukcija grafike / 23,2x15,3
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III D. Gr. 4, 74
- 45 Louis Schaffenrath, Kapucinski samostan na Kongresnem trgu pred podiranjem leta 1817,

- reprodukcija grafike / 12,8x8,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 46 Hotel "Pri avstrijskem dvoru" (kasneje Mahrova trgovska šola) na Cesarja Jožefa trgu (sedaj Krekovem trgu 10), 1840,
 reprodukcija grafike / 14,3x9,9
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E 16, 194 (zbirka primarija dt. Gregoriča)
- 47 Wagner, Ljubljana z jugovzhoda s poljanskim mostom prek Gruberjevega prekopa in mestna mitnica ob Codellijevem posestvu, 1842,
 reprodukcija grafike / 35x22,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Risbe, slike iz grafike
- 48 Kolodvorsko poslopje Južne železnice v Ljubljani leta 1849,
 reprodukcija grafike iz Grafičnega oddelka Narodnega muzeja / 17,2x5,4
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/D 7, 1021
- 49 Stanovsko gledališče na Kongresnem trgu in grad, okoli 1850, barvno litografijo izvilil G. Pajk,
 reprodukcija barvne litografije / 23x17
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Risbe, slike iz grafike
- 50 Franz Kurz von Goldenstein, Tovarna kavinih surogatov Avgusta Tschinkla & sinov na Dunajski cesti, po 1866,
 reprodukcija po gvašu / 16,7x11,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LFN 344 Arhivske razstave, t.e. 2
- 51 Frančiškanski samostan s cerkvijo in mestnimi vrati po stanju iz 18. stoletja (sedaj Vodnikov trg, podrt),
 reprodukcija slike na steklu / 22,1x16,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/D-Gr.4, 105
- 52 Tivolski grad ali grad Podturn, Pod tumom 3, verjetno 1873, fotograf W(ilhelm) S(chulze), Ljubljana,
 fotografija / 9,3x5,7
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 85
- 53 Kazina, Kongresni trg 1, verjetno 1873, fotograf W(ilhelm) S(chulze), Ljubljana,
 fotografija / 9,8x5,6
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 84
- 54 Joh. Smutny, Ljubljana s Tržaško cesto in Tobačno tovarno leta 1877,
 reprodukcija slike / 31,6x12,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/F, 7

- 55 Frančiškanski most in Špitalska ulica (sedaj Stritarjeva ulica), okoli 1880, fotograf Alois Beer, Celovec, fotografija / 14,5x9
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 209 a
- 56 Mesarski (sedaj Zmajski) most in Resljev trg, pred 1882, fotografija / 15,4x11,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E4, 6
- 57 Frančiškanska cerkev in samostan na Marijinem trgu (sedaj Prešernovem trgu), okoli 1890, fotograf Kristijan Pajer, Ljubljana, fotografija / 21,3x16,6
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 58
- 58 Del Šolskega drevoreda s tržnico, Pogačarjev trg s semeniščem, stolnico, škofijo in stavbo meščanske imovine, okoli 1890, fotograf Kristijan Pajer, Ljubljana, fotografija / 21,2x17,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 604
- 59 Cerkev sv. Petra na Sv. Petra cesti (sedaj Trubarjevi cesti), okoli 1890, fotograf Kristijan Pajer, Ljubljana, fotografija / 20,9x17,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 609
- 60 Hotel Slon in del Dunajske ceste (sedaj Slovenska cesta 34, podrt), pred 1895, fotografija / 20,1x15,2
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 111
- 61 Hotel - Kavarna Evropa na Ajdovščini (sedaj Slovenski cesti 47), okoli 1895, fotografija na steklu / 40,4x30
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 584
- 62 Cesarja Jožefa trg (sedaj Krekov trg) s poslopjem Finančne direkcije, 1895, fotografija / 16,9x12
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 510
- 63 Hotel "Stadt Wien" na vogalu Schellenburgove in Franc Jožefove ceste (sedaj Slovenske in Cankarjeve ceste, podrt), 1895, fotografija / 12,6x8,4
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 42
- 64 Cerkev sv. Jožefa in deželna bolnica na Dunajski cesti (sedaj Slovenska cesti 44-46, podrt), 1895, fotografija / 12,1x8,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 164
- 65 Špitalska ulica (sedaj Stritarjeva ulica), 1895, fotografija / 11,8x8,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 115
- 66 Breg, 1895, fotografija / 16,3x11,4
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 428

- 67 Prešernova ulica (sedaj Čopova ulica), po 1895,
fotografija / 15,4x11,4
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 28
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 68 Gosposka ulica z Auerspergovo knežjo palačo (podrta),
1895/1896, fotograf Wilhelm Helfer, Ljubljana,
fotografija / 37,8x26,7
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 12
- 69 Obrežje Ljubljanice s Francovim mostom in Marijinim
trgom (sedaj Prešernovim trgom), po 1895,
fotografija / 15,4x11,3
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 56
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 70 Levo nabrežje Ljubljanice med Bregom in sedanjim
Hribarjevim nabrežjem ter Hradeckega most, 1895/1896,
fotograf Wilhelm Helfer, Ljubljana,
fotografija / 36,8x26,7
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 491
- 71 Šolski drevored (sedaj Adamič-Lundrovo nabrežje) pred
Francovim mostom, 1895/1896,
fotograf Wilhelm Helfer, Ljubljana, fotografija / 36,8x26,7
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 2
- 72 Cerkev sv. Jakoba na Sv. Jakoba trgu (sedaj Levstikovem
trgu), 1894,
fotografija / 14,2x9,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 127
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 73 Cerkev sv. Janeza Krstnika v Trnovem, 1895,
fotografija / 14,9x10
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 130
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 74 Kresija v Špitalski ulici (sedaj Stritarjevi ulici 6), 1895,
fotografija / 15,2x11,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 60
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 75 Deželni dvorec v Gosposki ulici 2 (podrt), 1895,
reprodukcija fotografije / 29,8x24,2
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 575
- 76 Licej na Vodnikovem trgu, 1895,
fotografija / 15,3x11,4
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/E16, 102
(zbirka prim. dt. Gregoriča)
- 77 Obrezova hiša na Bregu-Novi trg, 1895/1896, fotograf
Wilhelm Helfer, Ljubljana,
fotografija / 24,3x30
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A1, 9

- 78 Narodni dom na Franca Jožefa cesti (sedaj Cankarjevi cesti 20), odposlana 1898, založba J. Giontini, Ljubljana, razglednica / 14x9,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 79 Cerkev Srca Jezusovega na Taboru, odposlana 1898, založba Regel & Krug, Leipzig, razglednica / 14,2x9,2
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 80 Uršulinska cerkev in šola v Schellenburgovi ulici (sedaj Slovenski cesti 23, 25), pred 1899, fotografija / 12,6x12,2
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POI III/Az, 106
- 81 Višja realka v Vegovi ulici 4, odposlana 1899, založba Regel & Krug, Leipzig, razglednica / 13,9x9,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 82 Cerkev sv. Petra na Sv. Petra cesti (sedaj Trubarjevi cesti), okoli 1899, založba J. Bonač, Ljubljana, razglednica / 13,8x9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 83 Palača Deželne vlade na Bleiweisovi cesti (sedaj Prešernovi cesti 8), odposlana 1899, fotograf J. Kotar, Ljubljana, založba J. Bonač, Ljubljana, razglednica / 14,1x8,9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 84 Kranjska hranilnica v Knafljevi ulici (sedaj Tomšičevi ulici 5), okoli 1899, fotograf J. Kotar, Ljubljana, razglednica / 14,1x9,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 85 Cerkev sv. Antona na Tržaški cesti na Viču, odposlana 1900, razglednica, reprodukcija po sliki / 14,1x9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 86 Kolodvor na Cesti na Južno železnico (sedaj Trgu OF 6), okoli 1900, založba Iv. Bonač, Ljubljana, razglednica / 13,8x9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic III/9
- 87 Križevniška cerkev in Auerspergova palača (sedaj Mestni muzej) na Križevniškem trgu (sedaj Trgu francoske revolucije), odposlana 1902, založba Siengel & Co., Dresden,

- razglednica / 14,1x9,1
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic
III/9*
- 88 Gledališče (sedaj Opera) v Gledališki ulici (sedaj Župančičevi ulici 1), okoli 1902, založba Stengel & Co., Dresden,
razglednica / 13,9x9,1
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic
III/9*
- 89 Deželni muzej Rudolfinum na Bleiweisovi cesti (sedaj Prešernovi cesti 20), okoli 1902, založba Stengel & Co., Dresden,
razglednica / 14,1x9
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, zbirka razglednic
III/9*
- 90 Katoliška tiskarna Slovenec na Poljanskem nasipu 2, po 1908,
fotografija / 22,3x16,3
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A, 2
- 91 Belgijska vojašnica na Taboru v Vojaški ulici (sedaj Maistrovi ulici 1 in 3), okoli 1910,
fotografija / 22,2x16,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A, 8
- 92 Lontovž na Novem trgu 3, 1910,
fotografija / 12,1x17
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 24
- 93 Auerspergova palača v Gosposki ulici 15, 1910,
fotografija / 17x12
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 26
- 94 Recharjeva palača na Križevniškem trgu (sedaj Trgu francoske revolucije 4-5), 1910,
fotografija / 17x12,1
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/A2, 8
- 95 Tranča in stari Hradeckega (Čevljarski) most, pred 1930,
fotografija / 22,9x28,3
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/D-gr.4,
23*
- 96 Koslerjeva hiša na Tyrševi cesti (sedaj Slovenski cesti 29, podrta), 1948, fotograf Vlastja Simončič, Ljubljana,
fotografija / 23,9x18
*Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/D7,
494*
- 97 Hiše na Gornjem trgu - prvotna podoba z gotskim strešnimi čeli in kasnejša baročna prevleka, po 1950, fotograf Marjan Pfeifer, Ljubljana,
fotografija / 20,5x16,9
Izgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, POZ III/D7, 188

98 Palača na Novem trgu 2, okoli 1960,
fotografija / 16,3x20,3
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeška, b.št.

99 Cekinov grad v Tivoliju, po 1920,
fotografija / 12,8x7,8
*Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeška, POZ III/Az,
329*

LISTINE

100 Češki kralj in koroški vojvoda Henrik zapoveduje
Ljubljančanom, novim hišnim posestnikom obvezno
plačevanje davka in izvrševanje obveznih storitev, slednje
tudi tistim, ki so oproščeni davkov s privilegijem. Meščani
smejo svoje denarne dolžnike z njihovim blagom aretirati,
če je dolg nesporen in jih zatečejo v Ljubljani.
1320, 31. julij, Sterzing / 22,3x14,6
*Zgodovinski arhiv Ljubljana, L'U 333 Zbirka listin,
a.e.1*

101 Nadvojvoda Ernest naroča Ulriku Šenku z Ostrovice,
deželnemu glavarju na Kranjskem, da plemiči svoje hiše v
Ljubljani naselijo, plačujejo mestu dajatve in popravijo
obzidje ob hišah. V nasprotnem primeru dovoljuje
meščanom, da se takih hiš polaste in jih naselijo ali pa
porušijo in tam zgrade obzidje.
1416, 20. junij, Bozen / 22,7x22,1
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka listin, a.e. 19

102 Cesar Friderik III. zapoveduje sodniku in svetu v
Ljubljani, naj naroče meščanom, ki imajo hiše in pristave
v predmestju in še niso pogorele, da jih podrejo.
Prestavijo naj jih v mesto na kraj, ki ga bo določil
mestni svet ali deželni glavar. Odslej naj nikomur ne
dovolijo gradnje v predmestju, da ne bi mestu nastala
škoda.
1471, 5. julij, Regensburg / 31,6x21,5
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka listin, a.e. 35

Restavratorsko delo na kartah pod številčkama 11 in 12 ter na
načrtih pod številčkami 14, 16 in 18 je bilo opravljeno v
Restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije. Restavriral
je Marjana Cjuha.